

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS INSTITUTAS

AKVILĖ SARCEVIČIENĖ
Administracinės teisės išstėtinių magistrantūros studijų
II kurso ADTvmis15-1 studentė

RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Vytautas Sinkevičius

Vilnius, 2017

TURINYS

SANTRUMPOS	3
IVADAS	4
I. RINKIMŲ TEISĖS, JŲ PRINCIPŲ IR ĮGYVENDINIMO SAMPRATA	9
1.1. Rinkimų teisės samprata	9
1.2. Rinkimų teisės principų samprata	11
1.3. Rinkimai – demokratijos ašis	14
1.4. Rinkimų teisės principų įgyvendinimo samprata ir subjektai	16
II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS	21
2.1. Rinkimų periodiškumo principas	21
2.2. Visuotinių rinkimų teisės principas	22
2.2.1. Visuotinė aktyvioji rinkimų teisė	23
2.2.1.1. Aktyviosios rinkimų teisės apribojimai	26
2.2.2. Visuotinė pasyvioji rinkimų teisė	28
2.2.2.1. Pasyviosios rinkimų teisės apribojimai	35
2.3. Lygių rinkimų teisės principas	42
2.4. Tiesioginių rinkimų teisės principas	50
2.5. Laisvų rinkimų teisės principas	51
2.6. Slapto balsavimo principas	54
2.7. Rinkimų viešumo principas	56
2.8. Rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principas	58
2.9. Pažeistų rinkimų teisių teisminės gynybos principas	61
IŠVADOS	64
PASIŪLYMAI	65
LITERATŪRA	67
ANOTACIJA / ANNOTATION	80
SANTRAUKA	81
SUMMARY	82
PRIEDAS	84

SANTRUMPOS

KT – Konstitucinis Teismas

LVAT – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

VRK – Vyriausioji rinkimų komisija

EP – Europos Parlamentas

ES – Europos Sąjunga

RK p. – Rinkimų kodekso projektas

SRI – Seimo rinkimų įstatymas

PRI – Prezidento rinkimų įstatymas

STRI – Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas

REPI – Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas

ABTI – Administracinių bylų teisenos įstatymas

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos Respublikoje kas ketveri metai organizuojami Tautos atstovybės – Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimo) rinkimai, vietos savivaldos atstovaujamųjų institucijų – savivaldybių tarybų-merų rinkimai, o kas penkeri metai valstybės vadovo - Lietuvos Respublikos Prezidento (toliau – Prezidento) rinkimai bei rinkimai į politinę atstovaujamąją Europos Sąjungos instituciją – Europos Parlamentą. Rinkimai organizuojami ir vykdomi laikantis demokratinėms valstybėms būdingų rinkimų teisės principų – remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu¹. Šie principai *expressis verbis* yra įtvirtinti pagrindinio mūsų šalies įstatymo – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) straipsniuose². Tiesa, Seime užregistruotame Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projekto (toliau – RK projektas, ir RK p.) II skyriaus 3 str. pirmą kartą *expressis verbis* nurodytas ir viešų rinkimų principas, rinkimus reglamentuojančiame teisės akte³.

Minėtiems keturiems rinkimų teisės principams *expressis verbis* įtvirtintiems Konstitucijoje yra skirta daugiausia dėmesio teismų jurisprudencijoje ir teisės mokslininkų atliktuose tyrimuose. Jie yra laikomi pagrindiniais, tačiau jų išskiriama ir daugiau. Pritartina prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomonei, kad „būtų nepagrįsta <...> rinkimų principais laikyti tik tai, kad rinkimai yra visuotiniai, tiesioginiai, kad rinkimų teisė yra lygi, o balsavimas slaptas“⁴. Iš Konstitucijoje įtvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo kildintina ir daugiau rinkimų teisės principų. Pasak prof. dr. V. Sinkevičiaus, sąlyginai gali būti skiriami ir tokie rinkimų teisės principai kaip rinkimų skaidrumas, periodiškumas, pažeistų rinkimų teisių realios gynybos, įskaitant teisminės gynybos principas ir kt.⁵, tačiau šių principų turinys mažai analizuotas. Nors minėti principai gali būti laikomi kitų principų sudėtinėmis dalimis ar demokratiškų rinkimų

¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucija,” *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992), prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/72720?nr=1>

² *Ibid.* Minėti principai *expressis verbis* neįtvirtinti Konstitucijoje organizuojant Europos Parlamento rinkimus, nes tai yra viršnacionalinė institucija, kurią Lietuva renka tik nuo 2004 m. gegužės 1 d., tačiau visuotinai pripažįstami Europos Parlamento rinkimų principai tiesiogiai įtvirtinti Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatyme.

³ „Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas. Rinkimų kodekso PROJEKTAS,“ XIIP-20 (2016), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ea3319c0acbe11e68987e8320e9a5185?positionInSearchResults=1&searchMode=IUUID=10688021-8f19-478d-9564-e49955584285>

⁴ Vytautas Sinkevičius, „Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai,“ *Jurisprudencija* 111, 9 (2008): 55-56.; Vytautas Sinkevičius, *Parlamento teisės studijos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 60-61.

⁵ Vytautas Sinkevičius, *supra* note 4; Vytautas Sinkevičius, „Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai,“ *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje* (2011): 83-111; Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 57-58. Tiesa, prof. dr. V. Sinkevičius šiuos principus išskiria analizuodamas Seimo narių ir Prezidento rinkimų problemas, tačiau tokie principai būdingi ne tik minėtiems rinkimams, todėl tyrime iš dalies vadovaujamasi profesoriaus rinkimų teisės principų skirstymų į rūšis.

elementais, tačiau manytina, kad visi rinkimų teisės principai ir tinkamas jų įgyvendinimas rinkimų metu yra vienodai reikšmingi demokratiškam rinkimų procesui, jo metu suformuotų politinių atstovaujamųjų institucijų legitimumui ir legalumui, todėl juos būtina išsamiau moksliskai tirti.

Šiuo metu Lietuvoje nėra vieno galiojančio teisės akto, kuriame būtų įtvirtintos visos principinės rinkimų teisės nuostatos, atskleistas jų turinys bei įgyvendinimas. Nors Seime ir parengtas bei užregistruotas Rinkimų kodekso projektas, tačiau jame yra tam tikrų trūkumų, teisinio reglamentavimo netikslumų ir spragų, kurias tyrime siekiama atskleisti, išanalizuoti, palyginti su galiojančiu teisiniu reglamentavimu, bei visa tai įvertinus, pateikti pasiūlymus dėl koreguotinų nuostatų, kurių pataisos, manytina tikslingos iki priimant RK. Be pastarojo teisės akto, Seime taip pat užregistruota nemažai rinkimus reglamentuojančių teisės aktų nuostatų pataisų pvz. dėl Seimo narių skaičiaus mažinimo, dėl jų rinkimų perkėlimo iš spalio į kovo mėnesį, dėl kandidatų į savivaldybių tarybų narius-merus amžiaus cenzą mažinimo ir kt., kurių galimas priėmimas turės įtakos tam tikrų rinkimų teisės principų turiniui ir jų įgyvendinimui, todėl jas būtina išsamiau analizuoti ir pateikti dėl jų vertinimą.

Apskritai rinkimai yra vienas iš svarbiausių politinių procesų kiekvienos demokratiškos valstybės ir jos rinkėjų gyvenime. Atsižvelgiant į tai, kad rinkimai yra dinaminis procesas, o ne statiškas, todėl juos reglamentuojančios teisės normos, principai ir jų įgyvendinimas turi būti nuolat aiškinami bei tiriami, kad rinkimai būtų kuo mažiau galimai veikiami įvairių neigiamų pokyčių ir kad jie būtų suvaldyti dar iki rinkimų.

Tiriamosios problemos. Rinkimų teisės principų ir jų įgyvendinimo reglamentavimas galiojančiuose Lietuvos Respublikos rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose, jų siūlomose pataisose bei Rinkimų kodekso projekte. Rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų įtaka tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimui.

Tiriamųjų problemų ištirimo lygis. Nemažai Lietuvos teisės mokslininkų savo darbuose analizavo rinkimų teisės principus: doc. dr. A. Normantas⁶, prof. dr. E. Šileikis⁷, prof. dr. J. Žilys⁸, prof. dr. T. Birmontienė⁹, prof. dr. S. Katuoka¹⁰, dr. S. Vidrinskaitė¹¹, tačiau bene

⁶ Augustinas Normantas, „Rinkimai ir referendumai,“ iš Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis, Toma Birmontienė ir kt. (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001), 624-630.

⁷ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisės informacijos centras, 2005), 164-176.

⁸ Juozas Žilys, „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 straipsnio komentaras,“ iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras I dalis (Vilnius: Teisės institutas, 2000), 269-286.

⁹ Toma Birmontienė, „Konstitucinės rinkimų doktrinos raida,“ *Konstitucinė jurisprudencija* 23, 3 (2011): 248-272.

¹⁰ Saulius Katuoka, „Rinkimų teisės principai.“ Pranešimas konferencijoje Rinkimų teisė ir partinės sistemos Lietuvoje ir Lenkijoje: teoriniai ir praktiniai aspektai, Vilnius, 2012 m. balandžio 20 d., žiūrėta 2016 12 18, http://www.vrk.lt/documents/10180/432479/1664_katuoka_rinkimu_principai.pdf/af7c971e-d895-4d3b-bcb3-f5aeffa88597

¹¹ Saulė Vidrinskaitė, „Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje,“ *Jurisprudencija* 101, 11 (2007): 42-49.

didžiausią įdirbį šioje srityje atliko prof. dr. V. Sinkevičius¹², tyrinėjęs Seimo narių ir Prezidento rinkimų problemas, bei dr. I. Pukanasytė¹³, savo disertacijoje analizavusi rinkimų teisės problemas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Rinkimų teisės principus taip pat analizavo absolventai V. Kurlmelis¹⁴ ir A. Dadura¹⁵.

Mokslinis naujumas. Minėtų mokslininkų ir absolventų darbuose buvo analizuojamas ne visų rinkimų teisės principų turinys, jų svarba. Nebuvo išsamiai nagrinėtas rinkimų teisės principų įgyvendinimas, nebuvo tirta rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų įtaka tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimui. Kitas svarbus naujumo aspektas yra tas, kad atliekant tyrimą analizuojamas Rinkimų kodekso projektas, o mokslinių analizių jo pagrindu nėra parengtų, todėl pasirinkta mokslinio tyrimo tema yra aktuali ir nauja.

Reikšmė. Magistriniame darbe atliktas tyrimas tikėtina gali būti naudingas Rinkimų kodekso projekto rengėjams - koreguojant RK projektą, teisėkūros subjektams - tobulinantiems rinkimų reglamentavimą bei kitiems subjektams - organizuojantiems rinkimus, tobulinantiems jų vykdymo tvarką, *inter alia* juos vykdančioms ar įgyvendinantiems rinkimų teisę. Tikimasi, kad šis mokslinis darbas padės teisės studijų studentams geriau suvokti rinkimų teisės principų ir jų tinkamo įgyvendinimo svarbą, kad tam tikros idėjos bus paskata tolimesniems moksliniams tyrimams.

Tyrimo objektas. Rinkimų teisės principai ir jų įgyvendinimas rinkimų metu Lietuvoje.

Tyrimo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tyrimu siekiama moksliskai ir kompleksiškai ištirti svarbiausius rinkimų teisės principus *expressis verbis* ir *non expressis verbis* įtvirtintus Konstitucijoje ir RK projekte, atskleidžiant jų turinį ir įgyvendinimą rinkimų metu Lietuvoje, bei rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų įtaką tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimui. Taip pat siekiama išanalizuoti ir atskleisti tam tikrus RK projekto teisinio reglamentavimo trūkumus, netikslumus bei pateikti pasiūlymus, kurie leistų užtikrinti tinkamesnį rinkimų teisės principų įgyvendinimą jį priėmus.

¹² Vytautas Sinkevičius, „Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai“, *Jurisprudencija* 111, 9 (2008): 54-65.; Vytautas Sinkevičius, *Parlamento teisės studijos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011); Vytautas Sinkevičius, „Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai“, *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje* (2011): 83-111; Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013).

¹³ Indrė Pukanasytė, „Rinkimų teisės principai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 215-234.; Indrė Pukanasytė, „Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014), 223,

<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2119951/datastreams/MAIN/content>

¹⁴ Vaidas Kurlmelis, „Rinkimų teisės principai“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2009), 68, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1819191/datastreams/MAIN/content>

¹⁵ Aivaras Dadura, „Rinkimų teisės principai“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2012), 63, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1736771/datastreams/MAIN/content?gathStatIcon=true>

Siekiant įgyvendinti magistrinio darbo tyrimo tikslus yra keliami šie **uždaviniai**:

1) Išanalizuoti nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, mokslinę literatūrą bei jais vadovaujantis atskleisti rinkimų teisės, jos principų ir įgyvendinimo sampratą, subjektus, atsakingus už rinkimų teisės principų įgyvendinimą.

2) Lyginamuoju požiūriu ištirti aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimui keliamus reikalavimus bei apribojimus visų rūšių rinkimuose Lietuvoje, įtvirtintus galiojančiuose ir siūlomuose rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose, bei tam tikrus rinkimų teisės įgyvendinimui keliamus reikalavimus kaimyninėse šalyse.

3) Išanalizuoti rinkimų teisės principus *expressis verbis* ir *non expressis verbis* įtvirtintus Konstitucijoje ir RK projekte bei teismų jurisprudenciją, kurioje konstatuotos esminės išvados dėl rinkimų teisės principų turinio ir jų įgyvendinimo¹⁶. Analizuojant tam tikrus rinkimų teisės principus, ištirti rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų įtaką jų įgyvendinimui.

4) Vadovaujantis sisteminais atlikto tyrimo rezultatais ir apibendrinta darbo autorės profesine patirtimi¹⁷, pateikti išvadas ir konkrečius pasiūlymus dėl RK projekto teisinio reglamentavimo ir galimo rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų veiklos tobulinimo.

Ginamieji teiginiai: 1) Rinkimų teisės principai užtikrina Konstitucijos 1 ir 2 straipsniuose įtvirtintas pamatines vertybes ir visų renkamų politinių atstovaujamųjų institucijų legitimumą ir legalumą; 2) Rinkimus reglamentuojančių teisės aktų bei juos organizuojančių ir vykdančių subjektų veiklos tobulinimas, užtikrina tinkamą rinkimų teisės principų įgyvendinimą ir demokratišką rinkimų procesą.

Atsižvelgiant į pasirinktą tyrimo objektą, tikslą ir uždavinius taikyti šie tyrimo metodai:

Dokumentų analizės metodas taikytas renkant ir tiriant dokumentinius šaltinius – pozityviosios teisės ir teismų priimtus aktus, teisės mokslininkų veikalus ir kitą tyrimui aktualią medžiagą.

Metaanalizės metodas taikytas jau atliktiems moksliniams tyrimams apibendrinti ir įvertinti.

Lingvistinis teisės aiškinimo metodas taikytas siekiant atskleisti rinkimų teisės principų ir jų įgyvendinimo turinį įtvirtintą rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Lyginamasis metodas taikytas lyginant galiojančią rinkimų teisinį reglamentavimą su siūlomu, bei rinkimų teisės įgyvendinimui keliamus reikalavimus Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse.

¹⁶ Darbe nesiekama pateikti baigtinio rinkimų teisės principų sąrašo.

¹⁷ Asmeninė patirtis dirbant Trakų r. savivaldybės Nr. 52 Trakų m. rinkimų apylinkės Nr. 3 rinkimų komisijos narė: 2011 m. vasario 27 d. vykusiuose savivaldybių tarybų rinkimuose, 2014 m. gegužės 11 d. Respublikos Prezidento, 2014 m. gegužės 25 d. rinkimuose į Europos Parlamentą bei 2014 m. birželio 29 d. referendume dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 str. pakeitimo.

Įstatymų leidėjo ketinimų metodas taikytas analizuojant siūlomas rinkimų įstatymų pataisas.

Sisteminės analizės metodas taikytas atsižvelgiant į būtinybę sistemiškai tirti rinkimų teisės principus kartu su jų įgyvendinimu.

Loginis–analitinis metodas taikytas siekiant atskleisti rinkimų teisės principus išvedamus iš Konstitucijoje įtvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos.

Profesinės patirties apibendrinimo metodas taikytas analizuojant apylinkių rinkimų komisijų narių veiklą ir įtaką tam tikrų rinkimų principų įgyvendinimui.

Apibendrinimo metodas taikytas apibendrinant išanalizuotą tyrimo medžiagą, formuluojant išvadas bei pasiūlymus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du dėstomosios dalies skyriai, išvados, pasiūlymai, literatūros sąrašas, darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedas.

I skyriuje analizuojami nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, mokslinė literatūra ir jais vadovaujantis atskleidžiama rinkimų teisės, jos principų ir įgyvendinimo samprata, subjektai, atsakingi už rinkimų teisės principų įgyvendinimą.

II skyriuje išsamiai tiriami aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimui keliami reikalavimai ir apribojimai visų rūšių rinkimuose Lietuvoje, įtvirtinti galiojančiuose ir siūlomuose rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose, bei palyginami su tam tikrais rinkimų teisės įgyvendinimui keliamais reikalavimais kaimyninėse šalyse. Analizuojami rinkimų teisės principai *expressis verbis* įtvirtinti Konstitucijoje ir RK projekte, bei kiti iš Konstitucijoje įtvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo kildintini principai, teismų jurisprudencija, rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų įtaka tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimui. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai. Konkretūs pasiūlymai dėl koreguotinų RK projektų nuostatų pateikiami priede.

I. RINKIMŲ TEISĖS, JŲ PRINCIPŲ IR ĮGYVENDINIMO SAMPRATA

1.1. Rinkimų teisės samprata

Konstitucinės teisės doktrinoje rinkimų teisė apibūdinama kaip vienas iš svarbiausių jos institutų, o taip pat viena svarbiausių asmens politinių teisių, nes „būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį“¹⁸.

Pasaulio valstybėse ši teisė įtvirtinta pagrindiniame rinkimų teisės šaltinyje, *inter alia* jų Konstitucijose, o detalizuojama dažniausiai įstatymuose, reglamentuojančiuose atskiras rinkimų rūšis. Lietuvoje be Konstitucijos rinkimus taip pat reglamentuoja: Seimo rinkimų, Prezidento rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą, Savivaldybių tarybų rinkimų, Vyriausiosios rinkimų komisijos, Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymai. Jeigu bus priimtas Rinkimų kodeksas, šie teisės aktai neteks galios ir rinkimų teisė bus įtvirtinta Konstitucijoje, minėtame kodekse bei Europos Sąjungos teisės aktuose.

Europos Sąjungos piliečių pagrindinė politinė teisė, *inter alia* rinkimų teisė *expressis verbis* įtvirtinta Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) bei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (toliau – Chartija)¹⁹.

Rinkimų teisė įtvirtinta ir tarptautiniuose teisės aktuose: Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (toliau – Deklaracija)²⁰, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) Pirmajame protokole²¹, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (toliau – Paktas)²² ir kt.

Rinkimų teisė suprantama dvejomis prasmėmis: objektyviaja ir subjektyviaja²³. Pasak doc. dr. A. Normanto, rinkimų teisė objektyviaja prasme reiškia visumą konstitucinės teisės normų, kurios reguliuoja visuomeninius santykius atsirandančius sudarant viešosios valdžios

¹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada byloje Nr. 15/96,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41528?nr=1>

¹⁹ SESV 20 str. 2 d. b) punkte ir 22 str. bei Chartijos 39 ir 40 str. įtvirtinta ES piliečių teisė balsuoti ir būti kandidatu Europos Parlamento ir vietos savivaldos rinkimuose. Žr.: Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2012/C 326/02), LT. 2012 10 26, Europos Sąjungos oficialus leidinys C 326/391, žiūrėta 2017 01 07,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>;

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, LT. 2012 10 26, Europos Sąjungos oficialus leidinys C 326/47, žiūrėta 2017 01 07,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=LT>

²⁰ Deklaracijos 21 str. 1 d. įtvirtinta kiekvieno asmens teisė tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus dalyvauti valdant savo šalį. Žr.: „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *Valstybės žinios* 68, 2497 (2006).

²¹ Protokolo 3 str. įtvirtinta teisė rinkti įstatymų leidybos instituciją, bei teisė į ją kandidatuoti. Žr.: „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11“, *Valstybės žinios* 156, 7391 (2011).

²² Pakto 25 str. a) punkte įtvirtinta teisė tvarkyti viešuosius reikalus tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus. Žr.: „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77, 3288 (2002).

²³ Augustinas Normantas, *supra* note 6, p. 621.

renkamas institucijas²⁴. Minėtos konstitucinės teisės normos reguliuoja rinkimų organizavimo ir vykdymo tvarką bei apima tokius etapus: rinkimų skyrimą, rinkimų finansavimą, rinkimų teritorinių vienetų, rinkėjų sąrašų ir komisijų sudarymą, kandidatų registravimą, rinkimų agitaciją, politinių kampanijų finansavimo stebėseną ir kontrolę, parengtinę rinkimų organizavimo veiklą, balsavimą, bei rinkimų rezultatų nustatymą ir paskelbimą.

Subjektyviaja prasme rinkimų teisė reiškia asmens teisę dalyvauti rinkimuose. Pagal tai, kaip pasireiškia dalyvavimas, aktyviais ar pasyviais rinkėjo veiksmais, yra skiriama aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisė²⁵. Aktyvioji rinkimų teisė reiškia asmens teisę rinkti ir susideda iš tam tikrų jos realizavimo elementų: asmuo privalo būti įtrauktas į rinkėjų sąrašus, jam turi būti išduotas balsavimo biuletenis rinkimų dieną ir sudaromos tinkamos galimybės išreikšti savo valią - balsuoti. Pasyvioji rinkimų teisė reiškia asmens teisę būti renkamam, o šios teisės turinį sudaro: teisė rinkimus reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka būti registruojamu kandidatu į renkamos atitinkamos viešosios valdžios institucijos narius, teisė agituoti už save ir pan.

Tiek aktyvioji, tiek pasyvioji rinkimų teisės nėra absoliučios, joms įgyvendinti valstybių konstitucijose ir rinkimų įstatymuose yra keliami tam tikri reikalavimai, kuriuos asmuo turi atitikti, siekdamas įgyvendinti vieną ar kitą teisę. Teisės literatūroje tokie reikalavimai yra vadinami rinkimų cenzais²⁶. Analizuojant skirtingų valstybių konstitucijas matyti, kad aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei dažniausiai yra taikomi tokie reikalavimai: amžiaus cenzas (asmuo turi būti sulaukęs tam tikro amžiaus)²⁷, pilietybės cenzas (asmuo turi turėti tos valstybės pilietybę), sėslumo cenzas (asmuo turi būti tam tikrą laiką išgyvenęs valstybėje ar tam tikroje jos dalyje, arba būti nuolatiniu valstybės ar tam tikros jos teritorijos gyventoju) bei pareigų nesuderinamumo cenzas (asmuo išrinktas į tam tikras pareigas negali eiti kitų pareigų). Teisės mokslininkų darbuose yra išskiriama ir daugiau cenzų, pvz., dr. I. Pukanasytė dar išskiria pagal savo pobūdį procedūrinius cenzus (asmuo turi sumokėti tam tikros sumos rinkimų užstatą ir surinkti tam tikrą kiekį parašų, kad galėtų būti registruojamas kandidatu)²⁸.

Svarbu pažymėti tai, kad nei aktyviosios, nei pasyviosios rinkimų teisės apskritai neturi tam tikri asmenys. Konstitucijos 34 str. 3 d. numatyta, kad rinkimų teisės neturi piliečiai, kurie yra teismo pripažinti neveiksniais²⁹, tokia pati nuostata yra įtvirtinta ir Estijos Konstitucijos 57

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*, p. 625.

²⁷ Aktyviąją rinkimų teisę asmuo dažniausiai įgyja sulaukęs 18 m., o pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti reikia sulaukti 20-ties, 21-erių, 25-erių, 30-ties, 35-erių, 40-ties ir pan. Amžiaus cenzas priklauso nuo siekiamų užimti pareigų ir įvairiose pasaulio valstybėse jis yra skirtingas, bet tas skirtumas nėra didelis - iki 5-erių metų.

²⁸ Indrė Pukanasytė, daktaro disertacija, *supra* note 13, p. 105.

²⁹ Konstitucija, *supra* note 1.

str. 2 d.³⁰, o pavyzdžiui Lenkijoje į rinkimų teisės neturinčių asmenų sąrašą patenka ir asmenys, kuriems atimtos viešosios ar rinkimų teisės³¹. Dr. I. Pukanasytė analizuodama Armėnijos Respublikos Konstituciją pastebėjo, kad rinkimų teisės neturi asmenys, kuriems teismo nuosprendžiu paskirta laisvės atėmimo bausmė³². Lietuvoje asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę gali įgyvendinti aktyviąją rinkimų teisę, nepaisant to, kokio pobūdžio ir sunkumo jie padarė nusikalstamą veiką.

Teisės aktuose daugiausia įvairių reikalavimų ir apribojimų nustatyta įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę. Tai natūralu, nes asmenims, kurie ketina atstovauti rinkėjus, visą Tautą ar valstybę, turi būti keliami didesni amžiaus, išsilavinimo ir kt. reikalavimai, atsižvelgiant į siekiamas užimti pareigas, nei teisę rinkti turintiems asmenims. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas, ir KT) viename baigiamajame akte pabrėžė, jog „įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas pasyviosios rinkimų teisės renkant politines atstovaujamasias institucijas <...> įgyvendinimą, turi konstitucinę pareigą paisyti iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų“³³. Taigi nors įstatymų leidėjas ir turi ne tik teisę, bet ir pareigą nustatyti tam tikrus reikalavimus asmenims, įgyvendinantiems pasyviąją rinkimų teisę, tačiau jo diskrecijos teisė nėra absoliuti, ji visų pirma saistoma konstitucinių imperatyvų.

Taigi rinkimus reglamentuojančių teisės aktų normos įtvirtina rinkimų skyrimą, asmenų, siekiančių įgyvendinti teisę rinkti ir būti renkamam reikalavimus ir tvarką, rinkimų komisijų sudarymą ir jų veiklą rinkimų metu, balsavimą ir jo rezultatų nustatymą ir kt. Rinkimų santykius reglamentuojančių teisės normų visuma sudaro rinkimų teisę.

1.2. Rinkimų teisės principų samprata

Žodis „principas“ kilęs iš lotynų kalbos žodžio *principium*, reiškiančio pradžią, pagrindą, elementą³⁴. Pasak prof. habil. dr. A. Vaišvilos, teisės principai yra bendrojo pobūdžio idėjos, konkretinančios teisės sampratą³⁵. Logiškai mąstant bei vadovaujantis teisės teorijos ir

³⁰ Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, „Estijos Respublikos Konstitucija,“ iš *Užsienio šalių konstitucijos*: mokomasis leidinys (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), 172.

³¹ Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, „Lenkijos Respublikos Konstitucija,“ iš *Užsienio šalių konstitucijos*: mokomasis leidinys (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), 223.

³² Indrė Pukanasytė, „Rinkimų teisės institutas pasaulio valstybių konstitucinėje teisėje, rinkimų teisės principai ir rinkimų rūšys,“ iš *Lyginamoji konstitucinė teisė: vadovėlis*, Toma Birmontienė ir kt. (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016), 278-279.

³³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas byloje Nr. 26/2009,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/178432?nr=1>

³⁴ Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*: vadovėlis, ketvirtasis leidimas (Vilnius: UAB „Justitia“, 2014), 140.

³⁵ *Ibid.*

konstitucinės teisės doktrinomis, teigtina, kad rinkimų teisės principai suprantami kaip pagrindiniai elementai, idėjos bei imperatyvai, kuriais grindžiama rinkimų teisė ir jos įgyvendinimas rinkimų metu. Anot prof. dr. S. Katuokos, rinkimų teisės principą reikia suvokti kaip vadovaujantį rinkimų teisės pradą, kuris parodo rinkimų teisės esmę, atskleidžia jos vystymosi kryptį ir perspektyvą³⁶. Tačiau toks apibrėžimas neviseiškai atskleidžia rinkimų teisės principų reikšmę.

Pasak prof. E. Tanchevo prireikė šimtmečių, kol šiuolaikiniai rinkimų teisės principai užsipildė demokratiško turinio elementais, ir rinkimai tapo kertiniu akmeniu įteisinančiu demokratinę valdžią³⁷. Rinkimų teisės principai evoliucionavo iš savo priešingybių: ilgus šimtmečius ribota rinkimų teisė tapo visuotinė, nelygybė rinkimuose peraugo į lygią rinkimų teisę, nelaisvi ir netiesioginiai rinkimai - į laisvus bei tiesioginius rinkimus, o ilgai vyravęs atviras balsavimas renkant, tapo slaptu balsavimu³⁸.

Rinkimų teisės principai kaip ir pati rinkimų teisė, pirmiausia yra *expressis verbis* įtvirtinti pasaulio valstybių konstitucijose, taip pat rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose. Konstitucinės teisės doktrinoje Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti rinkimų teisės principai dar vadinami konstituciniais rinkimų teisės principais, atsižvelgiant į tai, kad jie įtvirtinti konstitucinėse teisės normose. Anot prof. dr. S. Katuokos, tokie principai užima aukščiausią teisinę galią rinkimų teisės principų hierarchijoje³⁹. Lietuvoje Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių rinkimų principų turinys ir prasmė atskleidžiama oficialioje Konstitucinio Teismo doktrinoje, nes tik jis, *inter alia* turi tokią teisę⁴⁰, todėl šio Teismo jurisprudencija yra vienas iš svarbiausių rinkimų teisės principų šaltinių.

Rinkimų teisės principai įtvirtinti ne tik valstybių konstitucijose, rinkimų įstatymuose, bet ir tarptautiniuose teisės aktuose: Deklaracijoje *expressis verbis* įtvirtinti visuotinės, lygios rinkimų teisės, slaptos balsavimo, taip pat rinkimų periodiškumo ir teisingų rinkimų principai⁴¹; Pakte bei Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) patvirtintame rekomendacinio pobūdžio Gerosios rinkimų praktikos kodekse, be jau minėtų rinkimų teisės

³⁶ Saulius Katuoka, *supra* note 10.

³⁷ Evgeni Tanchev, “International and European legal standards concerning principles of democratic elections,” of European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism, *Science and Technique of Democracy* No. 39, (Sofia, 28-29 May 2004), CDL-STD(2004)039, 6–23, žiūrėta 2017 01 10, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2004\)039-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2004)039-e)

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Saulius Katuoka, *supra* note 10.

⁴⁰ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas byloje Nr. 21/2003,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41625?nr=1>, taip pat žr.: KT 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai ir kt.

⁴¹ Deklaracija, *supra* note 20.

principų, nurodoma, kad rinkimai turi būti laisvi ir reguliariai rengiami⁴². Europos lygmeniu taip pat svarbus Konvencijos Pirmojo protokolo 3 str., kuriame įtvirtinti laisvų rinkimų, jų periodiškumo ir slapto balsavimo principai⁴³. Atsižvelgiant į tai, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) aiškina minėtos Konvencijos nuostatas ir nustato ar jų laikomasi, jo formuojama oficiali praktika *inter alia* yra svarbus rinkimų teisės principų šaltinis.

Taigi iš pateiktų teisės aktų analizės galima pastebėti, kad pagrindiniai rinkimų teisės principai yra: visuotinės, lygios, laisvos rinkimų teisės, slapto balsavimo bei tiesioginės rinkimų teisės principai. Gerosios rinkimų praktikos kodekse bei teisės literatūroje nurodoma, kad minėti penki pagrindiniai rinkimų teisės principai sudaro Europos rinkimų paveldą⁴⁴.

Doc. dr. A. Normanto teigimu, rinkimai gali būti vadinami demokratiškais, o jų rezultatai legitimiais, jeigu buvo laikytasi visuotinės, lygios rinkimų teisės, tiesioginių rinkimų, slapto balsavimo bei rinkimų rengimo ir vykdymo viešumo principų⁴⁵. Tuo tarpu prof. dr. J. Žilys išskiria keturis pagrindinius laisvų rinkimų principus: visuotinė, lygi rinkimų teisė, tiesioginiai rinkimai ir slaptas balsavimas⁴⁶. Tačiau kaip jau buvo minėta, pritartina prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomonei, kad yra nepagrįsta rinkimų teisės principais laikyti tik pagrindinius keturis ar penkis principus, nes ne tik visuotinių, tiesioginių, lygių rinkimų teisės principai bei slaptas balsavimas užtikrina laisvus rinkimus ir demokratišką rinkimų procesą⁴⁷. Profesoriaus skiriami rinkimų būtinumo ir periodiškumo, skaidrumo, viešumo, konkurencinių rinkimų, pažeistų rinkimų teisių realios gynybos ir kt. rinkimų principai taip pat yra nemažiau reikšmingi demokratiškam rinkimų procesui, nei minėti keturi pagrindiniai principai⁴⁸. Taigi, teisės mokslininkų darbuose yra skiriama ir daugiau rinkimų teisės principų.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, darytina išvada, jog rinkimų teisės principai yra pagrindiniai elementai, idėjos, kuriomis grindžiama rinkimų teisė ir jos įgyvendinimas rinkimų metu, jie įtvirtinti teisės normose, kuriomis vadovaujantis teismai sprendžia ginčus (arba tiria teisės aktų konstitucingumą), kurie kyla *inter alia* rinkimų proceso metu, ir vadovaudamiesi ištirtais įrodymais bei savo vidiniu įsitikinimu, pateikia išvadas: ar teisės norma neprieštarauja Konstitucijai, ar nebuvo pažeistas vienas ar kitas rinkimų teisės principas; jei buvo, tai kokios

⁴² Paktas, *supra* note 22.; European Commission for Democracy through law (Venice Commission) *Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report* - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) in English, CDL-AD (2002) 023rev-e, žiūrėta 2017 01 10, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2002\)023rev-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2002)023rev-e.aspx).

⁴³ Konvencija, *supra* note 21.

⁴⁴ Code of Good Practice, *supra* note 42; Pierre Garrone, “Electoral disputes – Substantive aspects,” of *Supervising Electoral Process, Science and Technique of Democracy* No. 48, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010), 19–26, žiūrėta 2017 01 11, prieiga per internetą: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2010\)048-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2010)048-e)

⁴⁵ Augustinas Normantas, *supra* note 6, p. 624.

⁴⁶ Juozas Žilys, *supra* note 8, p. 273.

⁴⁷ Vytautas Sinkevičius, *supra* note 4, p. 55-56.

⁴⁸ *Ibid.*; Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė*, *supra* note 5, p. 57-58.

teisinės pasekmės kyla jas pažeidusiems asmenims; jeigu buvo nesilaikyta vieno ar kito rinkimų principo ar išrinktas kandidatas gali teisėtai eiti savo pareigas ir pan. Rinkimų teisės principai taip pat yra tie kriterijai, kuriais vadovaujantis sprendžiama apie rinkimų demokratiškumą ir legitimizuojama bei legalizuojama politinių atstovaujamųjų institucijų valdžia.

1.3. Rinkimai – demokratijos ašis

Žodis „demokratija“ kilęs iš graikų kalbos žodžių *demos* – liaudis bei *kratos* – valdžia, kas paraidžiui reiškia liaudies valdžią. Konstitucijos 1 str. įtvirtinta, kad: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“⁴⁹. Ši konstitucinė norma laikoma pamatiniu valstybės principu, tačiau ne visos valstybės yra demokratiškos – akivaizdžiausias to pavyzdys pasaulyje yra Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika (Šiaurės Korėja)⁵⁰. Ko gero net nereikia žvalgytis taip toli, nes ir mūsų kaimynė, balansuojanti tarp Rusijos ir Vakarų - Baltarusija⁵¹ yra nedemokratiška. Šiose šalyse rinkimai yra tik formalumas, kurio rezultatai žinomi iš anksto ir jie vyksta tik tam, kad būtų sukurtas valdžios legitimumo įvaizdis.

Teisinėje literatūroje dažniausiai yra skiriamos dvi demokratijos formos: tiesioginė⁵² arba dar kitaip vadinama dalyvaujamoji demokratija, kurioje visi rinkimų teisę turintys piliečiai tiesiogiai dalyvauja priimant svarbiausius šalies sprendimus, bei atstovaujamoji demokratija, kurioje piliečiai išrenka Tautos atstovus, kurie atstovauja jų interesus. Pasak J. A. Shumpeterio, „demokratija yra toks institucinis sprendimų priėmimo metodas, kuris tarnauja bendram labai leisdamas pačiai tautai spręsti problemas per rinktus asmenis, šių susirinkimas įgyvendina jos

⁴⁹ Konstitucija, *supra note* 1.

⁵⁰ 2014 m. kovo 9 d. Šiaurės Korėjoje vykusiuose parlamento rinkimuose visi balsai 111-oje Pektusano apygardoje buvo atiduoti už vienintelį jos kandidatą Kim Jong-Uno. Tai buvo šimta procentinė pergalė. Šiaurės Korėjos valstybinės žiniasklaidos – Korėjos Centrinės Naujienų Agentūros duomenimis, 2015 m. liepos 19 d. vykusiuose šios šalies vietos valdžios rinkimuose dalyvavo 99, 97 proc. rinkėjų. Žiūrėta 2017 01 14, <http://www.bbc.com/news/world-asia-33584638>

⁵¹ 2015 m. spalio 11 d. Baltarusijoje vykusiuose prezidento rinkimuose dalyvavo keturi kandidatai. Vienas iš jų, Prezidentas Aleksandras Lukašenka, valdantis šalį nuo 1994 metų rinkimuose surinko 83, 5 proc. rinkėjų balsų ir užsitikrino sau penktąją kadenciją. Kiti kandidatai nesurinko net 5 proc. rinkėjų balsų. Rinkimus stebėjusios tarptautinės rinkimų stebėjimo organizacijos užfiksavo daugybę rinkimų proceso pažeidimų ir teigė, kad tokie rinkimai negali būti laikomi demokratiškais. Žiūrėta 2017 01 14, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34499387>

⁵² Akivaizdžiausias tiesioginės demokratijos institutas yra referendumas, dažniausiai jis rengiamas jo tėvynėje - Šveicarijoje. Joje vien 2016 m. buvo organizuojami 4 referendumai. Žiūrėta 2017 01 14, <http://www.electionguide.org/countries/id/207/>

Lietuvos Konstitucijoje taip pat įtvirtintas šis tiesioginės demokratijos institutas: 9 str. 1 d. nurodyta, kad referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės ir Tautos gyvenimo klausimai, o 9 str. 3 d. nurodyta, kad „referendumas <...> skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę“. Žr.: Konstitucija, *supra note* 1. Tačiau VRK duomenimis, po nepriklausomybės atstatymo Lietuvoje vyko tik 12 referendumų, iš kurių įvyko vos 5 (įskaitant 1991 m. vasario 2 d. plebiscitą), piliečių iniciatyva jie buvo surengti du kartus, tačiau neįvyko. Taigi nors Konstitucijoje ir įtvirtintas šis tiesioginės demokratijos institutas, tačiau realiai mažai funkcionuojantis. Žiūrėta 2017 01 14, <http://www.vrk.lt/ankstesni>

valią⁵³. Kaip matyti iš J. A. Shumpeterio demokratijos apibrėžimo, jis apibūdina tik atstovaujamąją demokratiją.

Daugeliui žodis „demokratija“ visų pirma asocijuojasi su žmogaus teisėmis ir laisvėmis, laisvais rinkimais, politiniu pliuralizmu ir pan. Pasak E. Tanchevo, „demokratija, žmogaus teisės ir teisės viršenybė yra traktuojami kaip trys pagrindiniai Europos konstitucinio paveldo ramsčiai“⁵⁴. Valstybės demokratiškumas visų pirma vertinamas atsižvelgiant į joje organizuojamus rinkimus. Pritartina doc. dr. S. Spurgos nuomonei, kad „<...> būtina atsižvelgti į politinį piliečių dalyvavimą kaip į svarbų kriterijų vertinant demokratiją, nes ir pati sąvoka „demokratija“ reiškia „liaudies valdžią“; Balsavimui rinkimuose čia tenka išskirtinis vaidmuo, mat rinkimai yra demokratijos ašis“⁵⁵. Taigi, demokratinės valstybės valdžios šaltinis yra Tauta, valdymo teisė priklauso daugumai.

Konstitucijos 2 str. įtvirtinta: „Lietuvos valstybę kuria Tauta“⁵⁶, *inter alia* „Suverenitetas priklauso Tautai“⁵⁷. Taigi, Lietuvoje egzistuojančios santvarkos kūrėjas *inter alia* yra Tauta. Šias nuostatas detalizuojančiame Konstitucijos 4 str. įtvirtinta, kad „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“⁵⁸. Iš šių nuostatų matyti, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos dvi demokratijos įgyvendinimo formos, tačiau dominuojanti yra atstovaujamoji. Pasak prof. dr. E. Jarašiūno, „rinkimai – tautos valios išraiška, atstovaujamosios demokratijos pagrindas“⁵⁹. Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti rinkimų teisę turintys asmenys dalyvauja valstybės ar tam tikros jos teritorijos valdyme, išrinkdami Seimą, Respublikos Prezidentą, savivaldybių tarybas ir merus, Europos Parlamento narius, atstovaujančius jų, tam tikros teritorijos, Tautos ar valstybės interesus.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „vienas iš esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiški atstovaujamųjų valstybinės valdžios institucijų rinkimai“⁶⁰. Jam antrina ir prof. dr. E. Šileikis teigdamas, kad demokratiški rinkimai yra vienas iš pagrindinių demokratijos elementų⁶¹. Taigi, teisinėje valstybėje svarbiausias atstovaujamųjų valstybės institucijų legitimumo ir legalumo pagrindas yra demokratiški rinkimai.

Rinkimai vyksta ir nedemokratiškose šalyse, todėl vien jų organizavimas nereiškia, kad jose realiai egzistuoja demokratijai būdingi elementai, ir kad šalys yra demokratiškos. KT savo

⁵³ Joseph A. Shumpeter, *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija* (Vilniaus: Mintis, 1998), 276.

⁵⁴ Evgeni Tanchev, *supra* note 37.

⁵⁵ Saulius Spurga, *Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 111.

⁵⁶ Konstitucija, *supra* note 1.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Egidijus Jarašiūnas, „Lietuvos valstybė – demokratinė respublika“, iš Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis, Toma Birmontienė ir kt. (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002), 563.

⁶⁰ KT, *supra* note 18.

⁶¹ Egidijus Šileikis, *supra* note 7, p. 160.

jurisprudencijoje taip pat nurodė, kad „rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu rinkimai vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinį rinkimų principus, pažeidžiant demokratines rinkimų procedūras“⁶². Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, darytina išvada, kad tik laikantis visuotinai pripažįstamų rinkimų teisės principų: visuotinės, lygios, laisvos ir tiesioginės rinkimų teisės bei slapto balsavimo per rinkimus, gali būti užtikrinti demokratiški politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimai. KT minėtoje konstitucinės justicijos byloje taip pat pridūrė, kad nesilaikant visuotinai pripažįstamų rinkimų principų būtų pakirstas žmonių pasitikėjimas atstovaujamąja demokratija, valstybės institucijomis ir pačia valstybe⁶³.

Taigi rinkimų demokratiškumas visų pirma priklauso nuo šalies politinio režimo. Tik teisinėje demokratiškoje valstybėje ne abstrakčiai, o realiai egzistuoja rinkimų teisė, laisvi ir atviri rinkimai, tikra rinkėjų/piliečių valia, slaptas ir nevaržomas balsavimas sprendžiant kam suteikti valdingus įgaliojimus, teisingas ir sąžiningas rinkimų rezultatų nustatymas ir kt. Kaip matyti, iš viso rinkimų proceso galima spręsti apie šalies demokratiškumo lygį, politinių atstovaujamųjų institucijų legitimumą ir legalumą (teisėtumą).

1.4. Rinkimų teisės principų įgyvendinimo samprata ir subjektai

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne žodis „įgyvendinti“ reiškia – įvykdyti, realizuoti <...>⁶⁴. Vadinasi rinkimų teisės principų įgyvendinimas yra jų įvykdymas, realizavimas. Demokratiškų rinkimų principai be jų įgyvendinimo rinkimų metu, būtų tik deklaratyvios nuostatos. Kaip minėta, demokratišką rinkimų procesą užtikrina ne tik visuotinai pripažįstami rinkimų teisės principai, bet ir *inter alia* tinkamas jų įgyvendinimas rinkimų metu (apie tai, kaip konkrečiai pasireiškia tam tikro principo įgyvendinimas, analizuojama sekančiame skyriuje). Taigi tam, kad rinkimai būtų laikomi demokratiškais, o jų rezultatai legitimiais ir legaliais, tinkamai savo darbą turi atlikti rinkimus organizuojantys bei vykduantys subjektai, *inter alia* kiti, prisidedantys prie tinkamo rinkimų teisės principų įgyvendinimo. Rinkimų teisės principų įgyvendinimas negali būti suprantamas be juos įgyvendinančių subjektų.

Visų pirma pažymėtina, jog vadovaujantis iš Konstitucijos 34 str. 2 d., 55 str. 3 d. ir 119 str. 2 d. kylančių reikalavimų rinkimų įstatymais reglamentuoti teisę būti išrinktam, bei iš 58 str.

⁶² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada byloje Nr. 42/04,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/42259?nr=1>

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Stasys Keinys ir kt., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas leidimas* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006).

1 d. ir 67 str. 4 bei 12 p. numatytos teisės skelbti rinkimus, vienas iš svarbiausių rinkimų teisės principų įgyvendinimo subjektų yra įstatymų leidėjas. Priėmus Konstituciją, Konstitucinis Teismas viename iš pirmų nutarimų nurodė, jog „<...> Seimas įstatymu nustato Seimo narių rinkimo tvarką, rinkimus organizuojančių ir vykdančių institucijų įgaliojimus“⁶⁵. Kitame nutarime pabrėžė, jog įstatymų leidėjas turi įgaliojimus: „Prezidento rinkimų įstatyme, nustatyti tokius reikalavimus (sąlygas) asmeniui, kuris gali būti renkamas <...> Prezidentu, kurie yra konstituciškai pagrįsti“⁶⁶. Taip pat KT *inter alia* nurodė, jog minėtame įstatyme turi būti reglamentuojama Prezidento rinkimų tvarka, asmens teisės būti juo išrinktu įgyvendinimo procedūros ir pan.“⁶⁷. Kitose konstitucinės justicijos bylose KT akcentavo Seimo įgaliojimus nustatyti savivaldybių tarybų (KT 1998 m. lapkričio 11 d. ir 2011 m. gegužės 11 d. nutarimai) bei Europos Parlamento narių (KT 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas) rinkimų tvarką, reikalavimus kandidatams ir kt. su jų rinkimais susijusias procedūras.

Taigi visų pirma, rinkimų teisės principų įgyvendinimas priklauso nuo įstatymų leidėjo valios, nuo to, kokias teisės normas įtvirtina rinkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose, tačiau Seimą saisto Konstitucija ir jo priimami teisės aktai neturi jai prieštarauti.

Konstitucijos 67 str. 13 p. nurodoma, jog Seimas „sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį“⁶⁸. Aiškindamas šią nuostatą, KT viename iš pirmų savo sprendimų konstatavo, jog „<...> Lietuvoje turi būti suformuota vieninga ir universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija“⁶⁹. Taigi, Lietuvoje *de jure* ir *de facto* rinkimų teisės principų įgyvendinimą rinkimų metu užtikrina nuolatinė aukščiausioji rinkimų ir referendumų organizavimo bei vykdymo valstybės institucija – Vyriausioji rinkimų komisija (toliau – VRK)⁷⁰. Ji turi išimtinę kompetenciją organizuoti ir vykdyti visų rūšių rinkimus

⁶⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 7 d. nutarimas byloje Nr. 14/93,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41499?nr=1>

⁶⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas byloje Nr. 24/04,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41639?nr=1>

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Konstitucija, *supra* note 1.

⁶⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas Nr. 5/94,“ prieiga per internetą:

<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta453/content>

⁷⁰ „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas,“ *Valstybės žinios* 68, 2774 (2002). Šią komisiją slapto balsavimu sudaro Seimas iš Respublikos Prezidento, teisingumo ministro, Lietuvos teisininkų draugijos ir politinių partijų, gavusių Seimo narių mandatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje pasiūlytų kandidatų (7 str. 3 d. 2-5 p.). Seimo Pirmininko teikimu Seimas skiria šios komisijos pirmininką. Žr.: *Ibid.*

Pažymėtina, jog užregistruotas įstatymo projektas, kuriuo siūloma iš asmenų, turinčių teisę siūlyti VRK narių kandidatūras pašalinti teisingumo ministrą, politines partijas, ir vietoj jų, šią teisę suteikti teisėjų tarybai ir Lietuvos advokatūrai. Siūloma neleisti nariais būti politinėms partijoms priklausantiems asmenims (nebent nuo narystės pasibaigimo praėjo ne mažiau kaip 3 m.). Žr.: „Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo Nr. IX-985 7, 10, 12 ir 14 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas,“ XIIIIP-488(2) (2017), prieiga per internetą:

Lietuvoje, *inter alia* referendumus⁷¹. VRK suskirsto valstybės teritoriją į rinkimų apygardas, registruoja kandidatus, paskirsto jiems rinkimų agitacijai skirtą laiką televizijos eteryje ir kitose visuomenės informavimo priemonėse, nustato ir skelbia rinkimų rezultatus ir kt. Komisijos veikla apima visą rinkimų procesą, nuo pradžios iki pabaigos.

Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo (toliau – VRKĮ) 3 str. 1 d. 2 ir 3 p. įtvirtinti vieni iš svarbiausių šios komisijos uždavinių: „užtikrinti, kad rinkimai ir referendumai vyktų remiantis <...> įtvirtintais demokratinių rinkimų principais“⁷², *inter alia* „garantuoti vienodą rinkimų ir Referendumo įstatymų taikymą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje“⁷³. Taigi, VRK iš esmės turi užtikrinti, kad laikantis visuotinai pripažįstamų rinkimų teisės principų, būtų išrinkta legitimi ir legali valdžia, o jeigu rinkimai vyksta nesilaikant minėtų principų, ji turi teisę *inter alia* ir pareigą, pripažinti rinkimus ir jų rezultatus negaliojančiais⁷⁴.

Be VRK, rinkimus dar organizuoja ir vykdo: savivaldybių, apygardų bei apylinkių rinkimų komisijos (pirmosios dvi laikomos vidurinėsios grandies rinkimų komisijomis, o paskutinė – žemiausios (pirmos) grandies)⁷⁵. Atsižvelgiant į tai, kad minėtos vidurinėsios grandies rinkimų komisijos atlieka beveik identiškas funkcijas, RK p. jos įvardijamos vienu bendru terminu – „Apygardos rinkimų komisija“, todėl darbe toliau vartojamas tik šis terminas⁷⁶. Pažymėtina, kad RK p. dar skiriamos balsavimo komisijos, kurios organizuoja balsavimą ir skaičiuoja balsus Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse, konsulinėse įstaigose ir su Lietuvos valstybės vėliava plaukiojančiuose laivuose⁷⁷. Pirmos grandies rinkimų komisijų veiklą prižiūri vidurinioji rinkimų komisijų grandis, o pastarąsias aukščiausioji – VRK, tačiau iš esmės visos komisijos yra jos žinioje.

Per rinkimus kiekvieną rinkimų apygardą sudaro tam tikras apylinkių skaičius, kuris svyruoja nuo 8-60. Pvz., VRK duomenimis, per 2016 m. spalį vykusius Seimo rinkimus, dirbo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/290f66900f8d11e7b6c9f69dc4ecf19f?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=7ae0d764-be18-4431-ae17-ad36e61d5843>

Manytina, jog visiškai depolitizuoti VRK nėra tikslinga, nes vis tik rinkimai yra politinis procesas, Konstitucija (35 str. 1 d.) piliečiams laiduoja teisę laisvai vienytis į politines partijas, į jas stoti, ar iš jų išstoti, dalyvauti jų veikloje, todėl visiškai apriboti šią teisę VRK nariams, manytina būtų nepagrįstą.

⁷¹ *Ibid.* Pastebėtina, jog ši nuostata įtvirtinta VRKĮ 3 str. 1 d. 1 p., taip pat RK p. 30 str. 1 p., tik jame *expressis verbis* nenustatyta, kad VRK organizuoja ir vykdo referendumus, todėl manytina, jog ši nuostata koreguotina, papildant minėtu uždaviniu.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.* Šis VRK uždavinys nėra įtvirtintas RK p., tačiau manytina, kad jis yra reikšmingas, todėl siūlytina RK p. 30 str. papildyti minėtu uždaviniu.

⁷⁴ VRKĮ 3 str. 2 d. 5 p., RK p. 31 str. 2 d. 2p. Žr.: *Ibid.*; RK projektas, *supra* note 3.

⁷⁵ Savivaldybių (RK p. jų nelieta) ir apygardų rinkimų komisijos sudaromos iš teisingumo ministro, Lietuvos teisininkų draugijos, politinių partijų ar jų koalicijų, rinkimų komitetų, savivaldybės administracijos direktoriaus pasiūlytų asmenų (RK p. 43 str. 3 d.). Žr.: *Ibid.* Apylinkių rinkimų komisijos sudaromos iš be pirmų dviejų minėtų subjektų pasiūlytų kandidatų.

⁷⁶ *Ibid.*, RK p. 19 str. 1 d. 2 p.

⁷⁷ *Ibid.*, RK p. 19 str. 2 d.

13 989 rinkimų apygardų ir apylinkių komisijų narių⁷⁸. Tai iš tiesų didelis subjektų skaičius, turintis užtikrinti, kad rinkimai vyktų skaidriai, laikantis demokratinių rinkimų principų, kad jų rezultatai būtų legitimumas ir legalūs. Todėl komisijų nariais gali būti skiriami tik nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai ir prieš einant pareigas jie turi prisiekti (VRK nariai) ar pasirašyti rašytinį pasižadėjimą (kitų komisijų nariai) būti ištikimi Lietuvos valstybei, laikytis Konstitucijos ir įstatymų, sąžiningai ir garbingai atlikti savo pareigas per rinkimus⁷⁹. Komisijų nariai *inter alia* savo veikloje turi vadovautis teisėtumo, nepriklausomumo, kolegialumo, viešumo ir nešališkumo principais⁸⁰.

Pastebėtina, jog RK p. detalai reglamentuoja reikalavimus komisijos nariams, jų veiklos principus ir kt., tačiau nėra numatytas šių asmenų tikrinamas, t. y.: ar asmuo, ketinantis eiti apylinkės rinkimų komisijos nario pareigas, išmano, ar bent jau yra skaitęs, jo būsimą veiklą reglamentuojančius teisės aktus. Kadangi demokratiški rinkimai yra labai svarbus politinis procesas visai Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, o tinkamas rinkimų teisės principų įgyvendinimas rinkimų metu didžiaja dalimi priklauso nuo rinkimų komisijų narių veiklos, manytina, jog turėtų būti apgalvota asmenų, ketinančių eiti apylinkių rinkimų komisijų narių pareigas, žinių patikrinimo tvarka. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į tai, jog pvz. per 2016 m. Seimo rinkimus, apylinkių rinkimų komisijų narių skaičius siekė 13 299⁸¹, t. y. 19,3 karto daugiau nei apygardų rinkimų komisijų narių, kuriems yra keliamas reikalavimas turėti aukštąjį, tam tikriems iš jų nariams teisinį (teisingumo ministro ir Lietuvos teisininkų draugijos siūlomoms kandidatams) išsilavinimą (RK p. 26 str. 1, 2 d.)⁸². Ne tik per Seimo, bet ir kitus rinkimus apylinkių rinkimų komisijų narių skaičius būna didžiausias, tai reiškia, kad ši grandis atlieka didžiausią ir svarbiausią rinkimų techninę dalį, nuo kurios priklauso visi rinkimų rezultatai, todėl manytina, jai turėtų būti teikiamas didesnis dėmesys. Nesiūlytina, apylinkių rinkimų komisijų nariams taikyti reikalavimą turėti aukštąjį ar aukštąjį teisinį išsilavinimą, kaip ir aukštesnės grandies - apygardų rinkimų komisijų ar VRK nariams, tai nebūtų visiškai pagrįsta, tačiau manytina, kad bent tam tikras žinių apie rinkimus patikrinimas minėtų asmenų, turėtų būti

⁷⁸ Žiūrėta 2017 01 18,

<http://www.vrk.lt/2016-seimo-apygardu-rinkimu-komisijos>. Buvo sudaryta 71 rinkimų apygarda ir 1996 rinkimų apylinkės. Žr.: *Ibid*.

⁷⁹ RK p. 26 str. 1 d., 27 str. 1 ir 2 d., 34 str. 1 d. Žr.: RK projektas, *supra note* 3.

⁸⁰ RK p. 20 str. 2 d., 21-25 str. Žr.: *Ibid*. Akcentuotina, jog minėti visi principai pagal galiojantį teisinį reglamentavimą yra įtvirtinti tik VRKĮ 4 str. 2 d. ir jais grindžiama tik VRK veikla. Tam tikri rinkimų komisijų narių veiklos principai gali būti išvedami iš VRK techniniuose dokumentuose įtvirtintų nuostatų, pvz. Rinkimų organizatoriaus knygoje nurodoma, kad rinkimų komisijų nariai veikia kolegialiai. Žr.: Vyriausioji rinkimų komisija, *Rinkimų organizatoriaus knyga rengiant ir vykdant 2016 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus* (Vilnius: UAB „LODVILA“, 2016), 17.

⁸¹ Žr.: 78 nuoroda.

⁸² RK projektas *supra note* 3.

vykdomas. Atsižvelgiant į tai, VRK siūlytina apsvarstyti ir organizuoti minėtų asmenų žinių patikrinimą, prieš kiekvienus rinkimus.

Ir galiausiai kiti subjektai, nuo kurių priklauso tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimas - rinkėjai bei kandidatai. Šie asmenys realizuodami aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teises, tiesiogiai patys įgyvendina tam tikrus demokratinių rinkimų principus. Apie tai plačiau analizuojama kitame skyriuje. Manytina, jog sąlyginai gali būti skiriami dar kiti subjektai, nuo kurių nebūtinai tiesiogiai priklauso tam tikrų rinkimų teisės principų įgyvendinimas, tačiau rinkimų procese jie yra svarbūs, tai pvz. rinkimų stebėtojai, įvairios tarptautinės ir vietinės organizacijos, kurios stebi rinkimus.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog tam, kad būtų išrinkta legitimi ir legali valdžia, tinkamai atlikti savo pareigas rinkimų metu, t. y. elgtis taip, kaip to reikalauja Konstitucija ir kiti rinkimus reglamentuojantys teisės aktai, turi didelis subjektų skaičius. Nuo minėtų asmenų atliekamų veiksmų, priklauso visas rinkimų procesas ir jo rezultatai.

II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

2.1. Rinkimų periodiškumo principas

Šis principas visų pirma reiškia, kad visose demokratiškose pasaulio valstybėse, visi rinkimai vyksta kas tam tikrą laiko tarpą, periodą, t. y. pasibaigus tam tikros politinės atstovaujamosios institucijos kadencijos laikui, rengiami nauji rinkimai ir formuojama nauja jos sudėtis. Tokie rinkimai vadinami eiliniaisiais. Tačiau rinkimų periodiškumas gali būti iškreipiamas, susiklosčius tam tikroms politinėms situacijoms, pvz. dėl pirmalaikių rinkimų ar net kilus kariniams veiksams šalyje ir pan.

Konstitucijoje *expressis verbis* nustatyti periodai, kuriais turi būti renkamos tam tikros Lietuvos politinės atstovaujamosios institucijos: 55 str. 1 d. įtvirtintas Seimo narių rinkimų periodas – ketveri metai, 78 str. 2 d. Respublikos Prezidento – penkeri metai, 119 str. 2 d. savivaldybių tarybų-merų – ketveri metai⁸³. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo (toliau – REPI) 1 str. 3 d. nurodoma, jog Europos Parlamento nariai renkami penkerių metų kadencijai⁸⁴. Taigi, kas ketverius metus Lietuvoje renkamas Seimas, savivaldybių tarybos-merai, o kas penkerius – Prezidentas, Europos Parlamento nariai.

Konstitucijoje *expressis verbis* net įtvirtintos konkrečios dienos, kada turi būti rengiami eiliniai Seimo ir Prezidento rinkimai: 57 str. 1 d. skelbiama, jog „eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį“⁸⁵, o 80 str. nurodoma, jog eiliniai Prezidento rinkimai „<...> vykdomi paskutinį sekmadienį likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos“⁸⁶. Taigi, pagal Konstituciją eiliniai minėtų institucijų rinkimai turi vykti ne tik nustatytais metų periodais, bet ir *inter alia* konkrečiomis dienomis.

2016 m. gruodžio 22 d. Seime užregistruotas Konstitucijos 55 ir 57 str. pakeitimo įstatymo projektas, kurio vienas iš siūlymų yra perkelti eilinius Seimo rinkimus į kovo mėnesio

⁸³ Konstitucija, *supra note* 1. Pvz. Estijos Konstitucijos 60 str. 3 d. nurodoma, jog jos parlamento eiliniai rinkimai rengiami praėjus 4 m. po ankstesnių parlamento rinkimų, pirmąjį kovo sekmadienį; Prezidentas renkamas 5 m. Žr.: Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, *supra note* 30, p. 172, p. 178. Latvijos Konstitucijos 10 ir 11 str. nurodoma, jog jos parlamentas renkamas 4 m., o rinkimai rengiami pirmąjį spalio šeštadienį; Prezidentas taip pat 4 m. Žr.: Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, „Latvijos Respublikos Konstitucija,“ iš *Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), p. 197, p. 200.

Latvijoje ir Estijoje vietos savivaldos institucijos renkamos 4 m., kaip ir Lietuvoje. Žr.: Laura Matjošaitytė, „Rinkimų organizavimo ypatumai pasaulio valstybėse,“ iš *Lyginamoji konstitucinė teisė: vadovėlis*, Toma Birmontienė ir kt. (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016), p. 298.

⁸⁴ „Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas,“ *Valstybės žinios* 115, 5192 (2003).

⁸⁵ Konstitucija, *supra note* 1.

⁸⁶ *Ibid.*

antrą sekmadienį⁸⁷. Pasiūlymas grindžiamas tuo, kad naujai išrinktas Seimas dalyvauja tik paskutiniuose biudžeto svarstymo ir priėmimo etapuose, kuriuose sprendimus priėmė ankstesnės kadencijos nariai ir paskesni naujai išrinkto Seimo sprendimai, priklauso nuo pastarųjų valios⁸⁸. Manytina, jog šis pasiūlymas yra racionalus, tačiau pastebėtina, jog jeigu būtų priimta minima pataisa ir rinkimai būtų rengiami kovo antrą sekmadienį, šio Seimo narių kadencija sutrumpėtų 7 mėnesiais, o tai reikštų, jog jo kadencija būtų 3 m. ir 5 mėn. Manytina, jog tokios pataisos priėmimas prieštarautų Konstitucijos 55 str. 1 d. įtvirtintam Seimo narių rinkimų periodiškumo principui, nurodančiam, kad Tautos atstovybė renkama kas ketverius metus, nebent priėmus minėtą pataisą, Seimas nutarimu nuspręstų rengti pirmalaikius jo rinkimus, kurie yra konstituciškai galimi ir tuomet eiliniai sekančio Seimo rinkimai vyktų priimtoje pataisoje siūlomą dieną, arba įstatymo projekte nurodyti tam tikrą vėlesnę jo įsigaliojimo ar taikymo pradžios datą, pereinamąsias nuostatas. Akcentuotina prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomonė, jog Konstitucijoje įtvirtintas ne tik Seimo narių rinkimų periodiškumas, bet ir būtinumas šių rinkimų, *inter alia* „iš Konstitucijos valstybei kyla pareiga pozityviai veikti, kad Seimo rinkimai būtų demokratiški <...>, kad jie vyktų Konstitucijoje numatytais periodais“⁸⁹.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog rinkimų periodiškumo principas yra vienas iš konstitucinių demokratinių rinkimų principų, kurio turi būti laikomasi organizuojant rinkimus.

2.2. Visuotinių rinkimų teisės principas

Klaidinga būtų suvokti, kad visuotinė rinkimų teisė reiškia, jog kiekvienas valstybės pilietis turi aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę, t. y. kiekvienas gali rinkti ir būti renkamas, kad balsuoti gali bet kurioje valstybėje. Šios teisės nėra absoliučios, bet joms taikytini reikalavimai turi būti pagrįsti. Visuotinė rinkimų teisė visų pirma reiškia, kad demokratiškose šalyse, kur valdžios šaltinis yra Tauta, rinkėjų korpusas negali būti siaurinamas remiantis socialiniais požymiais: dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar kt.⁹⁰. Tokie apribojimai yra draudžiami. Galimi rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai (cenzai) dėl

⁸⁷ „Konstitucijos 55 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas,“ XIIP-259 (2016), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/08f562a0c83511e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=32&searchModelUUID=d884f57e-c21b-4a2b-b792-906e5bce1a48>

⁸⁸ „AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Konstitucijos 55 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto,“ XIIP-259 (2016), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/24d03480c83711e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=33&searchModelUUID=d884f57e-c21b-4a2b-b792-906e5bce1a48>

⁸⁹ Vytautas Sinkevičius, *supra* note 4, p. 55-56.

⁹⁰ Augustinas Normantas, *supra* note 6, p. 625.

amžiaus, pilietybės, sėslumo ir pan., jie yra net būtini, o juos nustatyti pavesta įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į konstitucines nuostatas.

Kaip jau buvo minėta, rinkimų teisė *expressis verbis* įtvirtinta pasaulio valstybių konstitucijose. Jose įtvirtinta aktyvioji rinkimų teisė visiems valstybės piliečiams, sulaukusiems konstitucijose ir/arba rinkimų įstatymuose nustatyto amžiaus, jeigu jie nėra teismo pripažinti neveiksniais. Konstitucijose taip pat dažniausiai įtvirtinama ir pasyvioji rinkimų teisė, tam tikri jai taikytini reikalavimai bei apribojimai, kuriems esant, minėta teisė negali būti įgyvendinama. Išsamiau įgyvendinimo reikalavimai detalizuojami atskirų rūšių rinkimų įstatymuose. Akcentuotina tai, jog tam tikrų pasyviosios rinkimų teisės apribojimų teisėtumas ir/arba konstitucingumas yra dažnas pagrindas inicijuoti konstitucinės justicijos bylą ar administracinį ginčą⁹¹.

Visuotinė rinkimų teisė *expressis verbis* taip pat įtvirtinta RK p. 4 str., kuriame nurodoma, kad „teisę rinkti ir teisę būti renkami turi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir šiame kodekse nurodyti asmenys“⁹². Kaip matyti, šis principas nėra atskleidžiamas, teisės normos dispozicija nukreipia į Konstituciją ir kodekso kitus straipsnius, nes jo turinys gali būti išvedamas iš minėtų teisės aktų eksplicitinio reguliavimo. Manytina, kad tokią neišsamią teisės normą kodekso rengėjai įtvirtino atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje organizuojami penkių rūšių rinkimai, kuriuose rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygos kiek skiriasi ir detalios juos išdėstyti viename straipsnyje būtų kiek keblu. Tačiau šios teisės normos trūkumus kompensuoja RK p. 9-12 str., kuriuose detalios atskleidžiamos teisės rinkti ir būti renkamam, bei joms taikytini apribojimai.

2.2.1. Visuotinė aktyvioji rinkimų teisė

Lietuvoje visuotinė aktyvioji rinkimų teisė *expressis verbis* įtvirtinta Konstitucijos 34 str. 1 d., kurioje nurodoma: „Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 m., turi rinkimų teisę“⁹³. Šio str. 3 d. nurodoma, kad: „Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais“⁹⁴. Taigi, ši visuotinė aktyvioji rinkimų teisė reiškia, kad visi Lietuvos Respublikos piliečiai sulaukę 18 m. ir nesantys teismo pripažinti neveiksniais, turi teisę rinkti. Minima

⁹¹ Administraciniai ginčai *inter alia* yra ir rinkimų ginčai. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) 2 str. 1 d. Žr.: „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, *Valstybės žinios* 13, 308 (1999).

⁹² RK projektas, *supra* note 3.

⁹³ Konstitucija, *supra* note 1. Latvijos ir Estijos Konstitucijose taip pat *expressis verbis* įtvirtinta visuotinė rinkimų teisė minėtų valstybių piliečiams, sulaukusiems 18 m. Žr.: Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, *supra* note 30, 83, p.172, p. 197.

⁹⁴ *Ibid.*

konstitucinė norma užtikrina aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimą Seimo ir Prezidento rinkimų atveju, o kituose rinkimuose rinkėjų korpusas yra platesnis.

Iš Konstitucijos 34 str. 1 d. ir 119 str. 2 d. įtvirtintų teisės normų eksplisitinio reguliavimo matyti, kad rinkti savivaldybių tarybų narius turi teisę ne tik 18 m. sulaukę Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kiti nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai⁹⁵. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (toliau – STRĮ) 2 str. 1 d. teisės normoje taip pat įtvirtinta minėta teisė, tik joje nevartojama sąvoka „Lietuvos Respublikos piliečiai“, nes šiuose rinkimuose svarbiausias aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo aspektas yra ne asmens ryšys su valstybe apskritai, o su savivaldybės teritorija, kurioje rengiami rinkimai, todėl nurodoma, jog „teisę rinkti savivaldybės tarybos narius turi nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 m.“⁹⁶. Analogiška nuostata įtvirtinta RK p. 9 str. 2 d.

Pažymėtina, jog Seimas 2014 m. birželio 26 d. įteisino tiesioginius merų rinkimus, tačiau nei minėtas įstatymas, nei RK p. *expressis verbis* neįtvirtina aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimų, norint rinkti merą, tik pasyviosios. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje organizuojami ir vykdomi tiesioginiai merų rinkimai kartu su savivaldybių tarybų rinkimais bei nepaisant to, kad meras yra ir savivaldybės tarybos narys, tačiau savivaldybių merai yra ir iš dalies savarankiški savivaldybių administravimo subjektai, todėl aptariamas teisinis reguliavimas manytina taptų aiškesnis ir tikslesnis, jei minėta STRĮ ir/arba RK p. 9 str. 2 d. nuostata būtų papildyta teise rinkti merą. Taip pat darytina išvada, jog Konstitucijos 34 str. ir 119 str. nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ne tik savivaldybių tarybų, bet ir merų rinkimams.

STRĮ 2 str. 3 d. nurodoma, kas yra laikomi nuolatiniais savivaldybės gyventojais: Lietuvos Respublikos pilietis, teisę gyventi Lietuvos Respublikoje turintis kitos Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybės narės pilietis arba kitas asmuo, kuris turi teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje ir turi šią teisę patvirtinantį dokumentą ir kurie likus ne mažiau kaip 90 d. iki rinkimų dienos savo gyvenamąją vietą yra deklaravę (buvo deklaravę, bet deklaravimas buvo panaikintas pagal Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymą) šios savivaldybės teritorijoje arba kurie likus ne mažiau kaip 90 d. iki rinkimų dienos yra įtraukti į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje; *inter alia* jeigu deklaravimas buvo panaikintas pagal minėto įstatymo nuostatas, teisę rinkti savivaldybės tarybos narius tokie asmenys įgyvendina toje savivaldybėje, kurios teritorijoje buvo deklaravę savo gyvenamąją vietą arba buvo įtraukti į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą likus ne mažiau kaip 90 d. iki rinkimų⁹⁷.

⁹⁵ Konstitucija, *supra* note 1.

⁹⁶ „Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas,” *Valstybės žinios* 53, 996 (1994).

⁹⁷ *Ibid.*

RK p. 9 str. 3 d. papildomai nurodyta, kad nuolatinio savivaldybės gyventoju laikomas asmuo, kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą VRK pareiškimu nurodė šios savivaldybės teritoriją arba asmuo, kurio paskutinis žinomas gyvenamosios vietos adresas yra šioje savivaldybės teritorijoje⁹⁸. Akcentuotina tai, kad šios teisės suteiktos tik Lietuvos Respublikos piliečiams, diskriminuojant kitus asmenis, kurie turi teisę rinkti savivaldybės tarybą ir merą. Minimose dalyje įtvirtintas reglamentavimas, manytina turi ir kitokių trūkumų: nėra nurodytas terminas iki kurio asmuo turi atitikti kriterijus, kad būtų laikomas nuolatinio savivaldybės gyventoju ir galėtų įgyvendinti teisę rinkti savivaldybės tarybos narius, bei nenurodyta minėtiems asmenims teisė rinkti merą. Atsižvelgiant į tai, jog STRĮ 2 str. 3 d. yra numatytas terminas ir vienodos teisės būti laikomu nuolatinio savivaldybės gyventoju, neatsižvelgiant į asmens ryšį su valstybe, taip pat į tai, jog RK p. 58 str. 2 d. nurodoma, kad „<...> Savivaldybių tarybų rinkimuose rinkėjų sąrašai gali būti tikslinami iki likus ne mažiau kaip 90 d. iki rinkimų“⁹⁹, ir į tai, jog merai renkami tiesiogiai, manytina aptariamas teisinis reglamentavimas tikslintinas. Manytina, nuolatinio gyventojų statuso reglamentavimas būtų aiškesnis, tikslesnis ir nuoseklesnis, jeigu RK p. 9 str. 3 d. įtvirtintos galimybės būtų suvienodintos visiems jame išvardintiems subjektams; siekiant išvengti nesąžiningo gyvenamosios vietos duomenų keitimo prieš rinkimus, manytina, RK p. 9 str. 3 d. turėtų būti papildyta terminu, iki kurio asmuo turi atitikti reikalavimus – „likus ne mažiau kaip 90 d. iki rinkimų“ bei nurodyta teisė rinkti ne tik savivaldybės tarybos narius, bet ir merą. Manytina, jog STRĮ numatytas 90 d. iki rinkimų terminas yra per ilgas, nes net pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti įstatymai ir RK p. nustato 65 d. terminą iki rinkimų. Manytina, jog platesnė diskusija dėl to, ar nereikėtų suvienodinti šių terminų ar bent jau sutrumpinti nustatytą 90 d. iki rinkimų terminą, būtų naudinga.

REPI 3 str. 1 d. ir RK p. 9 str. 4 d. nurodoma, jog aktyviają rinkimų teisę rinkti Europos Parlamento narius „<...> turi Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat nuolat gyvenantys Lietuvos Respublikoje kitų ES valstybių narių piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukažę 18 m.“¹⁰⁰. Lietuvai įstojus į ES, jos piliečiai yra laikomi ir ES piliečiais, tačiau ne visi kitų ES sudarančių valstybių narių piliečiai turi teisę Lietuvoje rinkti Europos Parlamento narius, *inter alia* tik tie, kuriems yra ne mažiau kaip 18 m. ir yra deklaravę nuolatinį gyvenimą Lietuvoje. L. Matjošaitytė pastebi, kad visose ES valstybėse narėse aktyviają rinkimų teisę rinkti Europos Parlamento narius asmenys įgyja sulaukus 18 m., išskyrus Austriją, kurioje minėta teisė įgyjama nuo 16 m.¹⁰¹.

⁹⁸ RK projektas, *supra* note 3.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ REPI, *supra* note 84; RK projektas, *supra* note 3.

¹⁰¹ Laura Matjošaitytė, *supra* note 83, p. 301.

REPI 3 str. 4 d. nurodoma, kad Lietuvos Respublikos ar ES valstybės narės pilietis, laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje, jeigu joje deklaravo gyvenamąją vietą ir jo duomenys įrašyti į Gyventojų registrą iki nustatytosios dienos¹⁰². Pažymėtina, jog ši nuostata įtvirtinta reglamentuojant pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimus, tačiau kas yra laikomas nuolat gyvenančiu ES piliečiu Lietuvoje įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę nėra išskirta, todėl daryta išvada, kad minėto straipsnio nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir šiai teisei. RK p. 9 str. 5 d. yra išskiriama kas yra laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje ES piliečiu įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę, nurodoma, kad tai toks asmuo, kuris ne tik deklaravo Lietuvoje savo gyvenamąją vietą, bet ir įgijo teisę joje gyventi¹⁰³. Joks terminas iki kada asmuo turi deklaruoti gyvenimą Lietuvoje nenustatytas. Tik pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti RK p., kaip ir REPI nustato 65 d. terminą iki rinkimų. Manytina, kad siekiant išvengti nuolatinių savivaldybės gyventojų diskriminacijos įgyvendinant teisę rinkti savivaldybės tarybą-merą, turėtų būti nustatytas tam tikras terminas, iki kurio asmuo turi būti deklaravęs gyvenamąją vietą Lietuvoje, kad galėtų joje rinkti Europos Parlamento narius.

2.2.1.1. Aktyviosios rinkimų teisės apribojimai

Apžvelgus Konstitucijos 34 str. įtvirtintą visuotinės rinkimų teisės reglamentavimą, matyti, kad aktyviosios rinkimų teisės rinkti Seimą ir Prezidentą neturi tik tie Lietuvos Respublikos piliečiai, kuriems rinkimų dieną nėra 18 m., ir kurie teismo pripažinti neveiksniais. Kitokie šių teisių įgyvendinimo apribojimai Konstitucijoje nenustatyti, nebent asmuo prarastų Lietuvos Respublikos pilietybę ar jos atsisakytų¹⁰⁴. Atsižvelgiant į Konstitucijos 34 str. 1 ir 3 d. bei 119 str. 2 d. matyti, kad aktyviosios rinkimų teisės rinkti savivaldybės tarybą-merą neturi tik tie piliečiai arba nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai, kuriems rinkimų dieną nėra sukakę 18 m., ir kurie teismo pripažinti neveiksniais. Kitokie šios teisės įgyvendinimo apribojimai Konstitucijoje nenustatyti, tik STRI nustato terminą, iki kada asmuo turi būti deklaravęs nuolatinę gyvenamąją vietą toje savivaldybėje.

RK p. 10 str. išskiriami penki apribojimai taikytini aktyviajai rinkimų teisei, iš kurių tik vienas – dėl neveiksnumo, tinka aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimui visų rūšių rinkimuose Lietuvoje. Apžvelgus rinkimus reglamentuojančius teisės aktus, matyti, kad kiti likę keturi apribojimai perkelti tik iš REPI įtvirtintų nuostatų ir yra taikytini tik norintiems įgyvendinti teisę

¹⁰² REPI, *supra* note 84.

¹⁰³ RK projektas, *supra* note 3.

¹⁰⁴ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas byloje Nr. 18/94,” prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41501?nr=1>

rinkti šios institucijos narius: 1) teisės rinkti neturi asmuo, jeigu jis neturi teisės rinkti kilmės valstybėje; 2) tuose pačiuose Europos Parlamento rinkimuose ES pilietis gali rinkti tik vienoje pasirinktoje ES valstybėje narėje; 3) asmuo neturi teisės rinkti, jeigu jis atsisako rinkimų komisijos prašymu deklaruoti ar atitinka RK p. numatytus reikalavimus; 4) asmuo atsako Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka, jeigu balsuoja tuose pačiuose rinkimuose Lietuvoje ir kitoje ES valstybėje narėje arba balsuoja daugiau kaip vienoje rinkimų apylinkėje¹⁰⁵. Akcentuotina, kad paminėtas pirmas apribojimas nėra aiškus, nes RK p. nenumatyta kas yra „kilmės valstybė“, tuo tarpu REPI vartojama kita sąvoka „kilmės valstybė narė“. Manytina, jog ši nuostata koreguotina, RK p. turėtų būti tam tikrų specifinių sąvokų išaiškinimai arba formuluotės turėtų būti aiškos, neįtvirtinančios dviprasmiškų situacijų. Taip pat manytina, kad paminėtas trečias apribojimas *mutatis mutandis* galėtų būti taikytinas ir kitų rūšių rinkimams, nors anksčiau ir nebuvo numatytas, arba tikslintinas, nurodant kokiuose rinkimuose jis taikytinas. Pažymėtina ir tai, kad minimas ketvirtas apribojimas įtvirtintas RK p. 10 str. 5 d. reglamentuoja veikiau ne apribojimą įgyvendinant aktyviają rinkimų teisę, o atsakomybę pažeidus balsavimo teisę, todėl diskutuotina šios nuostatos vieta minėtame straipsnyje.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad RK p. 12 str. nurodomas pasyviosios rinkimų teisės apribojimų sąrašas yra baigtinis ir jame priduriama, kad bet kokie kiti tiesioginiai ar netiesioginiai apribojimai yra draudžiami¹⁰⁶. Tuo tarpu aktyviosios rinkimų teisės apribojimų sąrašas, atsižvelgiant į rinkimus reglamentuojančių teisės aktų analizę taip pat yra baigtinis, tačiau nenurodoma, kad bet kokie kiti apribojimai dėl rinkėjo asmeninių savybių ar socialinio pobūdžio požymių yra draudžiami. Atlikus RK p. 10 ir 12 str. analizę darytina išvada, kad, bet kokie kiti pasyviosios rinkimų teisės apribojimai, nei numatyti RK p. 12 str. yra draudžiami, tuo tarpu aktyviosios rinkimų teisės galimi. Manytina, aptariamas teisinis reguliavimas taptų nuoseklesnis ir aiškesnis, jeigu RK p. 10 str. reglamentuojantis aktyviosios rinkimų teisės apribojimus, būtų papildytas 6 d., kurioje būtų nurodyta, kad: „Kiti tiesioginiai arba netiesioginiai rinkimų teisės apribojimai – dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, tautinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, veiklos rūšies ir pobūdžio – draudžiami“¹⁰⁷.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucijoje ir kituose minėtuose teisės aktuose įtvirtinta visuotinė aktyvioji rinkimų teisė ir jai taikytini reikalavimai, atsižvelgiant į rinkimų rūšį, užtikrina demokratinėje valstybėje garantuojamą realią teisę rinkti ir netiesiogiai valdyti savo šalį per demokratiškai išrinktus atstovus.

¹⁰⁵ RK projektas, *supra note* 3.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

2.2.2. Visuotinė pasyvioji rinkimų teisė

Visuotinė pasyvioji rinkimų teisė dėl rinkimų rūšių gausos ir skirtingų jai taikytinų reikalavimų, nėra ir negali būti įtvirtinta vienoje teisės normoje, kuri būtų taikytina visų rūšių rinkimuose, įgyvendinant teisę būti kandidatu. Konstitucijos 34 str. 2 d. nurodoma, kad šią teisę nustato Konstitucija ir rinkimų įstatymai¹⁰⁸. Taigi Konstitucijoje ir rinkimų įstatymuose nustatyti reikalavimai asmenims, kurie renkami Seimo nariais, Prezidentu, savivaldybių tarybų nariais-merais bei Europos Parlamento nariais. Pažymėtina, kad bet kokie kiti tiesioginiai ar netiesioginiai pasyviosios rinkimų teisės apribojimai, nei numatyti Konstitucijoje ir įstatymuose, yra draudžiami.

Reikalavimai asmeniui, kuris gali būti renkamas Seimo nariu – Tautos atstovu, *expressis verbis* nustatyti Konstitucijos 56 str. 1 d., Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo (toliau – SRĮ) 2 str. 2 d. bei RK p. 11 str. 1 d., kuriose nurodoma, kad „Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu su užsienio valstybe ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 m. bei nuolat gyvena Lietuvoje“¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Konstitucija, *supra note* 1.

¹⁰⁹ *Ibid.*; „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas,“ *Valstybės žinios* 139,0 (1992); RK projektas, *supra note* 3. Akcentuotina, kad SRĮ 37 str. 1 d. 2 p. ir RK p. 68 str. 2 d. 2 p. numatyta, kad asmeniui siekiančiam įgyvendinti teisę būti renkamu Seimo nariu, vienmandatėje rinkimų apygardoje reikia surinkti ne mažiau kaip 1000 tos rinkimų apygardos rinkėjų parašų, kurioje nori būti renkamas. Žr.: *Ibid.* Taigi kandidatui keliamas ir procedūrinis reikalavimas, kurio įgyvendinimas priklauso nuo jį palaikančių rinkėjų skaičiaus. VRK patikrina surinktų rinkėjų parašų rinkimų lapus ir nustato ar parašai įskaitytini. Jeigu asmuo nesurinko nustatyto rinkėjų parašų skaičiaus, VRK priima sprendimą, kuriuo atsisako asmenį registruoti kandidatu. Pvz., LVAT 2012 m. rugsėjo 18 d. sprendime nustatė, kad VRK pagrįstai atsisakė registruoti pareiškėją D. P. į Seimo narius Kėdainių vienmandatėje rinkimų apygardoje Nr. 43, atsižvelgiant į tai, kad iš 1271 rinkėjo parašo, 525 neįskaityti. Žr.: „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁶⁶²-11/2012,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/446733?nr=4>

Pažymėtina, kad Seimą sudaro 141 Seimo narys. Žr.: *Ibid.* Kaip minėta, Seime užregistruotas Konstitucijos 55 ir 57 str. pakeitimo įstatymo projektas, kurio kitas siūlymas yra sumažinti Seimo narių skaičių nuo 141 iki 101. Žr.: Įstatymo projektas, *supra note* 87. Pasiūlymas grindžiamas tuo, kad sumažėjus gyventojų skaičiui, turi būti sumažintas ir juos atstovaujančių Seimo narių skaičius. Žr.: Aiškinamasis raštas, *supra note* 88. Pažymėtina, jog kaimyninėse valstybėse parlamento narių skaičius yra toks pats arba panašus į pasiūlytąjį: Estijos Riigikogu sudaro 101 narys, o Latvijos Saeima 100 narių. Tačiau remiantis 2017 m. gyventojų skaičiaus duomenimis: Latvijoje yra 1,945,115 mln. gyventojų, kas reiškia, kad vienam parlamento nariui tenka 19451 gyventojas; Estijoje 1,306,195 mln. gyventojų – vienam parlamento nariui tenka 12932 gyventojai; Lietuvoje 2,831,572 mln. gyventojų – vienam parlamento nariui tenka 20082 gyventojai. Žiūrėta 2017 01 31,

<http://worldpopulationreview.com/countries/latvia-population/>

<http://worldpopulationreview.com/countries/estonia-population/>

<http://worldpopulationreview.com/countries/lithuania-population/>

Atsižvelgiant į šiuos duomenis, darytina išvada, jog Lietuvoje vienam Seimo nariui tenka didžiausias gyventojų skaičius, lyginant su kitomis Baltijos šalimis, iš kurių net nėra žinoma kokį skaičių sudaro Lietuvos piliečiai, todėl pataisa nėra visiškai pagrįsta. Demografiniai pokyčiai yra neišvengiamas kiekvienos valstybės reiškinys, todėl atsižvelgiant į tai, kad sumažėjo arba padidėjo gyventojų skaičius, manytina, neturėtų būti keičiamas Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, nes tuomet atsižvelgiant į gyventojų skaičiaus pokyčius, kas kažkiek laiko turėtų būti keičiama Konstitucija, ir minimas teisinis reguliavimas nebūtų stabilus. Manytina, kad siūlomos pataisos vis tik nebus priimtos, nes jos nėra naudingos ir Seimo nariams, kurie planuoja ir kitą kadenciją būti išrinktais, nes sumažėtų jų patekimo galimybės. Manytina, jog siūloma pataisa yra kiek ydinga, nes ją priėmus išaugtų vieno Seimo nario balsavimo galia, o tai labiausiai būtų naudinga suinteresuotiems lobistams.

Asmenims, siekiantiems įgyvendinti teisę būti renkamu Seimo nariu, iš Konstitucijos visų pirma kyla pilietybės reikalavimas, t. y. asmuo turi turėti Lietuvos Respublikos pilietybę (jos įgijimo būdai reikšmės neturi), kitos valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės negali būti kandidatu; antra, asmuo turi būti nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei¹¹⁰. KT pirmą kartą nagrinėjęs šios nuostatos turinį pažymėjo, kad „<...> bet kokie politinio pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei - tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos ar pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga ar politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei“¹¹¹. Taigi, Tautos atstovu negali būti renkamas Lietuvos pilietis, kuris yra ir kitos valstybės pilietis¹¹². Vadinasi negali turėti dviejų pilietybių. Trečias iš Konstitucijos kylantis reikalavimas yra amžiaus cenzas - asmuo turi būti sulaukęs ne mažiau kaip 25 m.¹¹³ Pažymėtina tai, kad kitose Baltijos šalyse, tiek Estijoje, tiek Latvijoje, asmeniui siekiančiam būti parlamento nariu taikomas mažesnis amžiaus cenzas nei Lietuvoje, t. y. kandidatais gali tapti 21 m. asmenys. Minėtų valstybių konstitucijose taip pat *expressis verbis* įtvirtintas pilietybės cenzas¹¹⁴, tačiau nenustatytas reikalavimas, *inter alia* būti nesusijusiu priesaika ar pasižadėjimu kitai valstybei. Ir galiausiai, kandidatas turi būti nuolat gyvenantis Lietuvoje. SRĮ 2 str. 2 d. nurodoma, kad Lietuvos Respublikos pilietis laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje, jeigu jo duomenys apie gyvenamąją vietą įrašyti Gyventojų registre arba pagal Civilinį kodeksą pripažįstamas turinčiu nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje¹¹⁵. Pritartina prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomonei, kad „Seimo nariu gali būti renkamas tik tikrai nuolat Lietuvoje gyvenantis Lietuvos Respublikos pilietis, t. y. realiai (faktiškai) gyvenantis Lietuvoje“¹¹⁶. Profesoriaus teigimu, minėtoje SRĮ

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas byloje Nr. 17/97,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41554?nr=23>

¹¹² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas byloje Nr. 40/03; 45/03-36/04,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/540580?nr=9>

Šiame nutarime KT taip pat pabrėžė, kad svarbiausias būdas minėtai konstitucinei sąlygai įvykdyti – užsienio valstybės pilietybės atsisakymas. Žr.: *Ibid.* Pastebėtina tai, kad Latvijoje yra įteisinta dviguba pilietybė, o Estijoje, kaip ir Lietuvoje kartais pasvarstoma tokia galimybė.

¹¹³ Konstitucija, *supra note* 1.

¹¹⁴ Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, *supra note* 30, 83, p. 172, p. 197.

¹¹⁵ SRĮ, *supra note* 109. LR CK vartojamos fizinio asmens gyvenamosios vietos ir nuolatinės gyvenamosios vietos sąvokos. Gyvenamoji vieta yra ta, kurioje asmuo faktiškai dažniausiai gyvena, tuo tarpu siekiant nustatyti nuolatinę asmens gyvenamąją vietą reikia vadovautis objektyviaisiais ir subjektyviaisiais kriterijais. CK 2.12 str. įtvirtinti objektyvūs kriterijai yra asmens turto buvimo, darbo vietos, šeimos ir paties asmens gyvenamoji vieta, *inter alia* reiškia asmens ryšį su Lietuva ar jos teritorijos dalimi. Subjektyvus kriterijus reiškia asmens siekį Lietuvą pripažinti savo interesų buvimo vieta ir pasireiškia asmens subjektyvia nuomone. Siekiant nustatyti asmens nuolatinę gyvenamąją vietą turi būti atsižvelgiama į abiejų rūšių kriterijus ir vertinama jų visuma. Žr.: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antra knyga. Asmenys* (Vilnius: Justitia, 2002), 40-41.

¹¹⁶ Vytautas Sinkevičius, *supra note* 4, p. 59, p. 67-71. Profesorius pastebi, kad jeigu Seimo nariais galėtų būti renkami tokie Lietuvos piliečiai, kurie nuolat negyvena Lietuvoje, bet dalyvauja priimant lemiamą reikšmę Lietuvai

nuostatoje įtvirtintas teisinis reguliavimas ta dalimi, kurioje nurodoma, kad nuolat gyvenančiu Lietuvoje laikomas pilietis, jeigu jo duomenys įrašyti Gyventojų registre, yra nepakankamas, kad asmuo atitinkantis minėtą kriterijų galėtų būti laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje, pagal Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą reikalavimą¹¹⁷.

Pastebėtina tai, kad RK p. 11 str. įtvirtinta pasyvioji rinkimų teisė, *inter alia* nurodoma, kas yra laikomas nuolatiniu savivaldybės gyventoju, galinčiu būti kandidatu į savivaldybės tarybos narius-merus; nuolat gyvenančiu Lietuvoje kitos ES valstybės narės piliečiu, turinčiu teisę kandidatuoti į Europos Parlamentą. Manytina, jog šis straipsnis stinga nuoseklumo, nes jame pasigendama kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima nustatyti, ar Lietuvos Respublikos pilietis, siekiantis įgyvendinti teisę būti renkamu Seimo nariu, yra laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje bei atitinka Konstitucijos 56 str. 1 d. įtvirtintą reikalavimą. Atsižvelgiant į tai, kad priėmus RK p., rinkimus reglamentuojantys teisės aktai neteks galios (išskyrus, savaime aišku – pačią Konstituciją), o šiuo metu tik SRĮ detalizuojamas Konstitucijoje įtvirtintas minėtas reikalavimas, todėl manytina, jog aptariamo teisinio reguliavimo neapibrėžtumas RK p. gali būti ydingas Seimo narių rinkimų procesui ir jų legitimumui bei legalumui, todėl siūlytina šią spragą užpildyti teisės norma, nurodančia, kas yra laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje, galinčiu būti renkamu Seimo nariu.

Konstitucijos 78 str. 1 d. *expressis verbis* įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos valstybės vadovu „gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip 40 m. ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu“¹¹⁸. Analogiška nuostata perkelta į Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo (toliau – PRĮ) 2 str. 1 d.¹¹⁹ bei RK p. 11 str. 2 d. Taigi, visų pirma asmuo, siekiantis būti kandidatu į Lietuvos Respublikos Prezidentus, turi būti jos pilietis pagal kilmę – įgijęs Lietuvos pilietybę gimdamas. Pasak dr. K. Jovaišos, kandidatui keliamas reikalavimas būti Lietuvos piliečiu pagal kilmę nereiškia, kad jis turi būti lietuvių etninės kilmės

turinčius sprendimus, būtų neteisinga. Taip pat būtų sunku užtikrinti tokių Seimo narių dalyvavimą Seimo - *in corpore* Tautos atstovybės veikloje, galimai nukentėtų visos veiklos efektyvumas. Žr.: *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.* Profesoriaus teigimu, įstatymų leidėjas neturėtų apsiriboti SRĮ 2 str. įtvirtintu teisiniu reguliavimu, ir vienas iš Jo siūlymų būtų numatyti VRK teisę, ginčyti kandidato į Seimo narius gyvenamosios vietos duomenis, esant dėl to pagrįstoms abejonėms. Žr.: *Ibid.*

¹¹⁸ Konstitucija, *supra note* 1. Pastebėtina, kad Estijos valstybės vadovu taip pat gali būti renkamas ne jaunesnis kaip 40 m. amžiaus sulaukęs jos pilietis pagal kilmę, tik esminis skirtumas toks, kad jį renka ne piliečiai tiesiogiai, o parlamentas arba rinkiminė kolegija. Latvijoje taip pat Prezidentą renka parlamentas, juo gali būti asmenys, turintys visas pilietybės teises ir sulaukę 40 m. amžiaus. Negali būti renkamas asmuo turintis dvigubą pilietybę. Kaip matyti, kandidatams į Prezidentus visose trijose Baltijos šalyse taikomas toks pats amžiaus cenzas. Pažymėtina, kad šiose šalyse Prezidentai gali eiti pareigas ne daugiau kaip dvi kadencijas iš eilės. Žr.: Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, *supra note* 30, 83, p. 177, p. 200.

¹¹⁹ „Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas,” *Valstybės žinios* 253,0 (1992).

asmuo¹²⁰. Kaip matyti, kandidatui į Prezidentus nekeliamas reikalavimas nuolat gyventi Lietuvoje, tik būti joje išgyvenusiam 3 pastaruosius metus. Minėta nuostata KT jurisprudencijoje dar nėra aiškinta. Pažymėtina, jog prof. dr. V. Sinkevičiaus teigimu, Lietuvos Respublikos pilietis, siekiantis įgyvendinti teisę būti renkamu Seimo nariu ar Prezidentu, negali būti laikomas nuolat negyvenančiu ar negyvenančiu Lietuvoje, jeigu asmuo išvykęs laikinai gyventi į kitą valstybę dėl to, kad jis yra Lietuvai toje valstybėje atstovaujantis pareigūnas (pvz. diplomatas), arba yra Lietuvos deleguotas pareigūnas į kokio nors tarptautinio ar kito pobūdžio organizaciją, o jos būstinė ne Lietuvoje¹²¹.

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos 56 str. 1 d. ir 78 str. 1 d. įtvirtinto eksplisitinio ir implicitinio reguliavimo išplaukia, kad asmuo, siekiantis įgyvendinti teisę būti renkamu Prezidentu, *inter alia* turi būti nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei¹²². Iš Konstitucijos 78, 79 str. 1 d. nuostatų eksplisitinio reguliavimo matyti, kad asmuo, siekiantis įgyvendinti teisę būti kandidatų į Prezidentus, turi atitikti ne tik minėtus reikalavimus, bet ir turi įvykdyti procedūrinį reikalavimą, *inter alia* turi surinkti 20 tūkstančių rinkėjų parašų, kad galėtų būti įregistruotas kandidatų¹²³. Šis reikalavimas taip pat numatytas RK p. 69 str. 1 d. Kitokių reikalavimų kandidatui į Prezidentus Konstitucijoje *expressis verbis* nėra numatyta, tik apribojimai, kuriems esant, minėta teisė negali būti įgyvendinta.

Iš Konstitucijos 119 str. 2 d. įtvirtinto reguliavimo išplaukia, kad savivaldybių tarybų nariais gali būti renkami Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai¹²⁴. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje įteisinti tiesioginiai merų rinkimai, ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina, renkant ir pastaruosius. STRĮ 2 str. 2 d. ir RK p. 11 str. 3 d. nurodoma, kad savivaldybės tarybos nariu gali būti renkami nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 20 m., o savivaldybės tarybos nariu-meru Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie gali būti renkami šios savivaldybės tarybos nariu¹²⁵. Taigi,

¹²⁰ Karolis Jovaiša, *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras/ 2 dalis* (Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002), 137.

¹²¹ Vytautas Sinkevičius, *Parlamento teisės studijos, supra note 4*, p. 71-73. Tokią nuomonę profesorius teigia, atsižvelgdamas į tai, kad VRK išdavė rinkėjų parašų rinkimų lapus ir įregistravo kandidatę į Prezidentus - Dalią Grybauskaitę, nepaisant to, kad viešojoje erdvėje oponentai teigė, jog Europos Komisijos narės pareigas einanti D. G. negyvena Lietuvoje pastaruosius 3 m., todėl neatitinka Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinto reikalavimo. Žr.: *Ibid.*

¹²² Konstitucija, *supra note 1*.

¹²³ *Ibid.* Pvz., VRK atsisakė registruoti Liną Balsį kandidatų į Prezidentus, nes iš pateiktų 20 411 rinkėjų parašų, 774 neįskaityti. Taigi, minėtas asmuo neįvykdė Konstitucijos 79 str. pirmoje d. *expressis verbis* nustatytos sąlygos. Žr.: „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2014 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. Sp-89 Dėl atsisakymo įregistruoti Liną Balsį kandidatų į Respublikos Prezidentus“, *TAIS* (2014), prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2111c580be2f11e3bda4be6f16c2da2b>

¹²⁴ Konstitucija, *supra note 1*.

¹²⁵ STRĮ, *supra note 96*; RK projektas, *supra note 3*. Pažymėtina, jog šiuose rinkimuose kandidatams taip pat taikomas procedūrinis reikalavimas - juos turi paremti tos savivaldybės rinkėjai, tik konkretų jų skaičių, kiekvieną kartą nustato VRK, atsižvelgdama į paskutinių rinkimų toje savivaldybėje rezultatus.

savivaldybės tarybos nariu-meru gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, nuolatinis šios savivaldybės gyventojas, sukakęs 20 m.¹²⁶.

RK p. 11 str. 4 d. nurodoma, kad nuolatiniais savivaldybės gyventojais, kurie gali būti renkami savivaldybės tarybos nariais, *inter alia* merais, laikomi: Lietuvos Respublikos piliečiai, teisę gyventi Lietuvoje turintys kitos ES valstybės narės piliečiai, arba kiti asmenys, kurie turi teisę nuolat gyventi Lietuvoje ir šią teisę patvirtinantį dokumentą, ir kurie ne vėliau kaip likus 65 d. iki rinkimų dienos savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje arba yra įtraukti į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje¹²⁷. Pastebėtina, kad minėtas terminas yra sutrumpintas, lyginant su galiojančiu STRĮ, nurodančiu, kad „<...> Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas asmuo, kuris savo gyvenamąją vietą šioje savivaldybės teritorijoje deklaravo likus ne mažiau kaip 90 d.

¹²⁶ *Ibid.* Akcentuotina, kad 2017 m. sausio 18 d. Seimo narys S. Jovaiša užregistravo STRĮ 2 str. pakeitimo įstatymo projektą, kuriuo siūloma sumažinti nuo 20 iki 19 m. amžiaus cenzą, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, siekiantiems būti kandidatais į savivaldybės tarybos narius-merus. Žr.: „Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas,“ XIIP-313 (2017), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/39bdfa90dd7611e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=40&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>

Siūlymą Seimo narys grindžia tuo, kad reikia skatinti jaunų žmonių dalyvavimą politinėje veikloje, labiau juos įtraukti į sprendimų priėmimą vietos savivaldos lygmenyje. Taip pat pabrėžia, kad tokio amžiaus piliečiai baigia bendrojo lavinimo mokyklas, pradeda domėtis politika, todėl norintiems turėtų būti sudarytos galimybės pradėti politinį gyvenimą gimtosiose vietose. Žr.: „AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto,“ XIIP-313 (2017), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/72685b60dd7611e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=43&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>

Seimo narys E. Pupinas 2017 m. sausio 24 d. užregistravo pasiūlymą, kuriuo siūloma minėtą amžiaus cenzą dar sumažinti iki 18 m. Pasiūlymas grindžiamas kitų ES valstybių narų patirtimi ir nurodoma, kad Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje ir kt. asmenys turi teisę kandidatuoti į vietos valdžios organus sulaukę 18 m. Žr.: „PASIŪLYMAS dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto,“ XIIP-313 (2017), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c322f550e20911e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=20&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>

Pastebėtina, jog dažniausiai bendrojo lavinimo mokyklas asmenys baigia sulaukę 18 ar 19 m. amžiaus. Tačiau, Nacionalinio egzaminų centro duomenimis, 2017 m. brandos egzaminus moksleiviai pradės laukti pavasarį – balandžio mėnesį (tam tikrus mokyklinius egzaminus jau sausį), o baigs birželio pabaigoje. Tuo tarpu VRK duomenimis, savivaldybių tarybų-merų rinkimai 2011 m. vyko vasario 27 d. (tik tarybų), 2015 m. kovo 1 d., o 2019 m. numatomi vasarį. Todėl manytina, jog nėra pagrįstas amžiaus cenzo sumažinimas iki 19 ar net 18 m. pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims šiuose rinkimuose, nes tuo metu, kai jie vyksta, moksleiviai laiko brandos egzaminus. Naujai išrinkta savivaldybės taryba ir meras turi pradėti vykdyti savo funkcijas ir įgyvendinti pažadus rinkėjams, kad nebūtų pakirstas pasitikėjimas išrinktais vietos savivaldos atstovais ir jų paskirtimi. Manytina, kad išrinktas savivaldybės tarybos narys, kuris dar nebaigęs bendrojo lavinimo mokyklos ir laiko egzaminų sesiją, nekelia pasitikėjimo. Net jeigu asmuo tokio amžiaus jau baigęs mokyklą, manytina, jog jis dar neturi tiek patirties, žinių, įgūdžių ir gebėjimų, kad galėtų priimti atsakingus bei racionalius sprendimus, turinčius lemiančią reikšmę tos savivaldybės teritorijos gyventojams. Žiūrėta 2017 02 04,

http://www.nec.lt/failai/5120_2017_METU_TVARKARASTIS.pdf;

<http://www.vrk.lt/pagal-rusi>;

<http://www.vrk.lt/numatomi>.

¹²⁷ RK projektas, *supra* note 3.

iki numatomų rinkimų¹²⁸. Manytina, kad RK p. įtvirtintas terminas pagrįstai sutrumpinamas, atsižvelgiant į kitus terminus, taikytinus įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę.

Kaip minėta, atkreiptinas dėmesys į tai, kad RK p. 9 str. 3 d., reglamentuojanti kas yra laikomas nuolatinio savivaldybės gyventoju, galinčiu rinkti savivaldybės tarybos narius-merą, tokią teisę įgyvendinantiems Lietuvos piliečiams numato daugiau galimybių būti laikomu nuolatinio savivaldybės gyventoju. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, jog RK p. įtvirtintas reguliavimas yra palankesnis nuolatiniam savivaldybės gyventojams, įgyvendinantiems aktyviąją rinkimų teisę, nei pasyviąją. Manytina, kad platesnė diskusija, ar nereikėtų suvienodinti RK p. 9 str. 3 d. ir 11 str. 4 d. įtvirtinto reguliavimo, būtų naudinga.

Pasyviąją rinkimų teisę asmenys taip pat gali įgyvendinti būdami kandidatais Europos Parlamento rinkimuose. Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įtvirtinta teisė būti renkamu Europos Parlamento nariu, ji išvedama iš Konstitucijos sudedamąją dalimi laikomo 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir juo priimtų įsipareigojimų, kylančių iš Sutarčių. REPI 3 str. 4 d. bei RK p. 11 str. 5 d. nurodoma, kad Lietuvoje Europos Parlamento (toliau – EP) nariu gali būti renkamas: „Lietuvos Respublikos pilietis arba nuolat gyvenantis Lietuvos Respublikoje kitos ES valstybės narės pilietis, kuris rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 21 m. ir kuris nėra kandidatas į EP kitoje ES valstybėje narėje“¹²⁹. Kaip matyti, ši teisė suteikiama išimtinai tik ES piliečiams.

¹²⁸ STRI, *supra note* 96. Paminėta, jog LVAT 2015 m. vasario 4 d. sprendime pažymėjo, kad „<...> reikalavimų asmenims, siekiantiems būti išrinktiems <...> nustatymas <...> gali būti pagrindžiamas siekiu užtikrinti kandidato sąsają su atstovaujama savivaldybės bendruomene, taip pat ypatingu suinteresuotumu, jog renkami asmenys atitiktų aukštus moralinius ir etinius kriterijus, laikytųsi Lietuvos Respublikos įstatymų, tarp jų ir Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo“. Žr.: „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-5-525/2015,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/994538?nr=1>

Pastebėtina tai, kad teismų praktika gausi bylomis, kuriose buvo ginčijamas VRK atsisakymas registruoti kandidatus į savivaldybių tarybų rinkimus, nes asmuo tinkamai neįvykdė reikalavimo - registruoti gyvenamąją vietą įstatymų nustatytais terminais, todėl prarasdavo teisę būti kandidatu. Pvz., žr. LVAT sprendimai administracinėse bylose: Nr. R¹¹-16/2007, R¹⁶-26/2007, R⁸²²-18/2011, R-3-662/2015, eR-6-143/2015 ir kt.

¹²⁹ REPI, *supra note* 84; RK projektas, *supra note* 3. Pastebėtina, kad visose valstybėse narėse kandidatams yra taikomi du vienodi reikalavimai: 1) asmuo turi būti ES pilietis, bet neturi turėti valstybės narės pilietybės, kurioje nori įgyvendinti teisę būti renkamu kandidatu; 2) ES pilietis gali būti kandidatu tuose pačiuose rinkimuose tik vienoje valstybėje narėje. Amžiaus cenzas ir kiti reikalavimai skiriasi. L. Matjošaitytės teigimu, daugumoje valstybių narių minimalus kandidatų amžiaus cenzas yra 18 m., išskyrus Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje ir kt. valstybėse narėse numatomas 21 m. amžiaus cenzas, kaip ir Lietuvoje, tačiau yra ir tokių valstybių narių pvz., kaip Graikija, kurioje ši teisė įgyjama sulaukus 25 m. amžiaus. Žr.: Laura Matjošaitytė, *supra note* 83, p. 303.

Akcentuotina, kad REPI 37 str. 5 d. ir RK p. 71 str. 1 ir 3 d. numatyta, kad partijos ar rinkimų komiteto iškelta kandidatų į EP narius sąrašą turi paremti ne mažiau kaip 10 tūkst. rinkėjų. Žr.: *Ibid.* Taigi, taikytinas ir procedūrinis reikalavimas, kaip ir kitos rūšies rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams.

Pvz., LVAT 2014 m. balandžio 24 d. sprendime konstatavo, kad VRK pagrįstai atsisakė registruoti B visuomeninio rinkimų komiteto iškeltą kandidatų sąrašą, nes neįvykdė įstatyme numatytos sąlygos – surinkti 10 tūkst. rinkėjų parašų. Pažymėtina, kad šioje byloje pareiškėjai neginčijo to, kad jie nesurinko įstatyme numatyto rinkėjų skaičiaus parašų, tačiau manė, kad vis tiek turi teisę būti registruojami kandidatais į EP narius, vadovaujantis kandidatų visuotinio ir lygiateisiškumo principais. Žr.: „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. balandžio 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R¹⁴³-13/2014,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/822918?nr=1>

REPI 3 str. 4 d. nurodoma, kad nuolat gyvenančiu Lietuvoje laikomas Lietuvos ar kitos ES valstybės narės pilietis, kuris likus 65 d. iki rinkimų deklaravo gyvenamąją vietą Lietuvoje ir kurio duomenys įrašyti į Gyventojų registrą¹³⁰. Tuo tarpu RK p. 11 str. 6 d. nurodoma, kad tik nuolat Lietuvoje gyvenantys kitos ES valstybės narės piliečiai, siekdami įgyvendinti teisę būti renkami EP nariais Lietuvoje, turi įgyti teisę gyventi joje ir deklaruoti gyvenamąją vietą Lietuvoje, ne vėliau kaip likus 65 d. iki rinkimų dienos¹³¹. Iš RK p. įtvirtintos formuluotės matyti, kad tik Lietuvos piliečiams nėra nustatytas reikalavimas nuolat gyventi Lietuvoje, ar deklaruoti gyvenamąją vietą joje, ar bent būti išgyvenusiam tam tikrą laiką, norint būti kandidatu EP rinkimuose. Atkreiptinas dėmesys į Europos Sąjungos Tarybos 1993 m. gruodžio 6 d. direktyvos 93/109/EB 3 str., kuriame nurodoma, kad kiekvienas asmuo, kuris nustatytą dieną yra ES pilietis ir nėra gyvenamosios vietos valstybės narės pilietis, bet atitinka tuos pačius teisei balsuoti ir būti kandidatu keliamus reikalavimus, kuriuos ta valstybė narė taiko savo piliečiams, toks asmuo turi teisę balsuoti ir būti renkamu EP nariu gyvenamosios vietos valstybėje narėje, *inter alia* jei minėtos teisės jam nėra atimtos¹³². Taigi minėtas RK p. straipsnis numato nevienodas sąlygas Lietuvos piliečiams ir kitų ES valstybių narių piliečiams, norintiems būti kandidatu į EP narius. Europos teisės departamento prie Teisingumo ministerijos pateiktoje išvadoje dėl RK p. atitikimo ES teisei nurodoma, kad RK p. 11 str. 6 d. pažeidžia ir prieštarauja minėtos direktyvos nuostatoms, todėl RK p. minėtame str. įtvirtintas reguliavimas tikslintinas¹³³. Tačiau manytina, kad RK p. 11 str. 6 d. įtvirtintas reguliavimas, lyginant su kitais pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims taikytiniais reikalavimais, numato nevienodas sąlygas ne tik kitų ES valstybių narių piliečiams, bet ir kitų rūšių rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams, nes tiek Konstitucija, įstatymai ir pats RK p. numato kitų rūšių rinkimuose pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims reikalavimus, *inter alia* nuolat gyventi Lietuvoje, ar deklaruoti gyvenamąją vietą joje, ar būti Lietuvoje išgyvenusiam tam tikrą laiką, t. y. nustato tam tikrą sėslumo cenzą. Taigi manytina, kad toks reguliavimas taip pat pažeidžia pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių asmenų lygiateisiškumo principą, todėl neišvengiamai koreguotinas.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Ibid.*

¹³² “Tarybos 1993 m. gruodžio 6 d. direktyva 93/109/EB nustatanti išsamias priemones Sąjungos piliečiams, gyvenantiems valstybėje narėje ir nesantiems šios valstybės piliečiais, naudotis balsavimo teise ir būti kandidatais per Europos Parlamento rinkimus,” L 329/34 (1993), prieiga per internetą:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0109&from=LT>

¹³³ “Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos IŠVADA dėl Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinio įstatymo projektas + rinkimų kodekso,” XIII P-20 (2016), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5ffe05b0c10111e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=67&searchModel=delUID=7f25e94f-8321-441a-a640-c9fbc69c7cde>

Akcentuotina tai, kad tiek Seimo, savivaldybių tarybų bei Europos Parlamento rinkimuose tiesiogiai varžosi politinės partijos, jų kandidatų sąrašai (pirmuose dviejuose minėtuose rinkimuose ir savarankiškai save išsikėlę kandidatai) bei rinkimų komitetai (išskyrus per Seimo rinkimus). Taigi, EP nariu negali būti renkamas save savarankiškai išsikėlęs kandidatas, tik rinkimų komiteto ar politinės partijos iškelti kandidatai¹³⁴. Pastebėtina tai, kad kandidatus į Prezidentus ar merus taip pat gali iškelti politinės partijos, tačiau kaip rodo Lietuvos politinė patirtis, ją daugiau nei dešimtmetį valdo nepartiniai Prezidentai, skirtingai nei savivaldybių merai, nors ir tarp jų pasitaiko pavieniai kandidatai, save išsikėlę ir laimėję rinkimus.

KT dėl politinių partijų dalyvavimo rinkimuose 2007 m. vasario 9 d. nutarime pažymėjo, kad: „<...> politinių partijų steigimosi tikslai ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamąsias viešosios valdžios institucijas, *inter alia* į savivaldybių tarybas“¹³⁵. Tame pačiame nutarime KT taip pat pabrėžė: „Kad ir kokią savivaldybių tarybų rinkimų sistemą pasirinktų įstatymų leidėjas <...>, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti savivaldybių tarybų (jų narių) rinkimuose“¹³⁶. Kiek vėlesniame, 2008 m. spalio 1 d. nutarime, KT analogiškas nuostatas *mutatis mutandis* pritaikė *inter alia* Seimo narių rinkimams¹³⁷. Taigi, visuotinis pasyviosios rinkimų teisės principas, suteikia vienodą galimybę politinėms partijoms ir jų remiamiems kandidatų sąrašams, įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę.

2.1.2.1. Pasyviosios rinkimų teisės apribojimai

Konstitucijoje *expressis verbis* 56 str. 2 d., 74 str., 78 str. 3 d., 113 str., 141 str. ir atskiruose rinkimų įstatymuose įtvirtinti draudimai, kuriems esant, asmuo neturi teisės įgyvendinti pasyviosios rinkimų teisės būti kandidatu Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų narių-merų bei Europos Parlamento rinkimuose.

Pažymėtina, kad iš Konstitucijoje 78 str. 1 d. *expressis verbis* įtvirtinto reguliavimo išplaukia, kad kandidatui į Prezidentus *mutatis mutandis* keliami reikalavimai, kaip ir

¹³⁴ RK p. 62 str. 5, 6 d., REPI 37 str. 1, 2 d. Žr.: RK projektas, *supra* note 3, REPI, *supra* note 84.

¹³⁵ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas byloje Nr. 06/07,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/75655?nr=1>

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas byloje Nr. 26/08,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/92762?nr=1>

kandidatams į Seimo narius, išskyrus Konstitucijos 56 str. 1 d. *expressis verbis* įtvirtintą amžiaus bei sėslumo cenzą ir ribojimą dėl kadencijų skaičiaus (ne daugiau kaip du kartus iš eilės gali būti renkamas), kuris taikytinas tik kandidatui į Prezidentus¹³⁸.

RK p. 12 str. įtvirtinti pasyviosios rinkimų teisės apribojimai, taikytini visų rūšių rinkimams, arba tik konkrečioms. Visų pirma akcentuotina tai, kad pasyviosios rinkimų teisės visuose rinkimuose neturi asmenys, teismo pripažinti neveiksniais¹³⁹. Nors šis apribojimas numatytas tik RK p. 12 str. 1 d. 3 p., tačiau manytina, kad logiškai bei nuosekliai mąstant, atsižvelgiant į Konstitucijos 34 str. 3 d., jis *inter alia* turėtų būti pirmas. RK p. 12 str. 1 d. 1 p. nurodoma, kad negali būti renkamas: „asmuo, kuris likus 65 d. iki rinkimų dienos yra nebaigęs atlikti bausmę pagal teismo paskirtą nuosprendį“¹⁴⁰. Ši nuostata *expressis verbis* įtvirtinta Konstitucijos 56 str. 2 d., tik be minėto termino, nes diskrecijos teisė jį nustatyti palikta įstatymų leidėjui, taip pat SRĮ 2 str. 3 d., STRĮ 2 str. 4 d. bei REPI 3 str. 5 d. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad šis apribojimas taikytinas asmeniui, kuris siekia būti kandidatu Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų-merų, Europos Parlamento rinkimuose, ir esant minėtam pagrindui, neturi teisės būti renkamu. Tačiau iš minėtų įstatymų eksplicitinio ir implicitinio reguliavimo išplaukia, jog nėra draudžiama rinkti asmens, kuriam teismo nuosprendžiu buvo paskirta bausmė ir jis ją atliko likus ne mažiau kaip 65 d. iki rinkimų. Kitaip tariant, teisines

¹³⁸ Konstitucijos 78 str. 3 d., PRI 2 str. 3 d. bei RK p. 12 str. 3 d. nurodoma, jog „tas pats asmuo <...> Prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės“. Žr.: Konstitucija, *supra note* 1; PRI, *supra note* 119; RK projektas, *supra note* 3.

¹³⁹ *Ibid.* Pastebėtina, kad teismų praktikoje nėra nei vieno sprendimo, kuriame būtų ginčijamas VRK atsisakymas registruoti kandidatą dėl to, kad jis teismo pripažintas neveiksniu.

Pastebėtina ir tai, kad SRĮ 2 str. 3 d. nurodoma, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, teismo pripažinti neveiksniais ar nepakaltinamais. Žr.: SRĮ, *supra note* 109. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje ir kituose rinkimų įstatymuose nėra numatytas nepakaltinamumas kaip apribojimas rinkti ar būti renkamu, tai manytina, RK p. rengėjai tikslingai nenurodė šio kriterijaus.

¹⁴⁰ *Ibid.* LVAT 2004 m. rugsėjo 12 d. sprendimu konstatavo, kad VRK pagrįstai 2004 m. rugsėjo 8 d. sprendimu Nr. 297 atsisakė registruoti G. Š. kandidatą į Seimo narius, nes Alytaus r. apylinkės teismo 2004 m. liepos 30 d. baudžiamasis įsakymas priimtas G. Š. atžvilgiu įsiteisėjo rugpjūčio 14 d., baudą G. Š. sumokėjo rugpjūčio 26 d., t. y. likus mažiau nei 65 d. iki rinkimų, nes jie vyko spalio 10 d. Žr.: „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. rugsėjo 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁷-4-2004,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41100?nr=2>

Pažymėtina, kad šioje byloje LVAT nematė pagrindo kreiptis į KT, kad būtų ištirta, ar SRĮ 2 str. 3 d. nustatytas 65 d. terminas iki rinkimų neprieštarauja Konstitucijai. Tačiau akcentuotina prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomonė, kad „<...> yra pagrindas kelti klausimą ar <...> 65 d. iki Seimo rinkimų terminas neriboja asmens teisės būti renkamu Seimo nariu daugiau, negu tai kyla iš Konstitucijos“. Žr.: Vytautas Sinkevičius, *supra note* 4, p. 63. Manytina, kad ateityje KT turėtų pasakyti savo baigiamąjį žodį šiuo klausimu.

Kitoje byloje LVAT 2012 m. rugsėjo 19 d. sprendimu konstatavo, kad VRK pagrįstai 2012 m. rugsėjo 11 d. sprendimu Nr. Sp-208 panaikino „Drąsos kelias“ politinės partijos kandidato A. D. registravimą į Seimo narius, paaiškęs, kad jis teismo nuosprendžiais nesumokėjo paskirtų baudų ir neatliko jam teismo skirtos laisvės apribojimo bausmės, t. y. asmuo neatitiko SRĮ 2 str. 3 d. minėtos nuostatos. Žr.: „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁸⁵⁸-12/2012,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/499841?nr=1>

Iš šios bylos matyti, kad asmuo gali būti užregistruotas kandidatu į Seimo narius tinkamai nepatikrinus apie jį duomenų, tačiau paaiškęs aplinkybėms, kurios prieš registravimą VRK nebuvo žinomos, ir kurioms esant asmuo negali būti registruojamas kandidatu, tokia registracija panaikinama vadovaujantis SRĮ 39 str. 6 d. įtvirtinta VRK pareiga. Žr.: SRĮ, *supra note* 109.

pasekmes sukelia ne teistumas apskritai, o bausmės atlikimo laikas. Asmenys teisti už sunkius ar labai sunkius nusikaltimus ir atlikę bausmę likus 65 d. iki rinkimų, gali būti renkami į minėtas institucijas. Rinkėjui paliekama teisė pasirinkti, įvertinti kandidato asmenines savybes bei amoralius jo poelgius ir nuspręsti, ar kandidatas gali eiti pareigas, į kurias jis siekia įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę, ar ne.

Sekančiame RK p. 12 str. 1 d. 2 p. nurodoma, kad negali būti renkamas: „asmuo, kuriam likus 65 d. iki rinkimų dienos nėra pasibaigęs teismo nustatytas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas“¹⁴¹. Šio apribojimo nenumato nei Konstitucija, nei Seimo ar Prezidento, nei savivaldybių tarybų rinkimų įstatymai, išskyrus REPI. Šio Įstatymo 3 str. 5 d. nurodoma, jog Europos Parlamento nariu negali būti renkamas asmuo, kuriam iki nustatytosios dienos nėra pasibaigęs teismo nustatytas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas¹⁴². Taigi pagal galiojantį teisinį reglamentavimą, šis apribojimas taikytinas, *inter alia* tik asmeniui, kuris nori būti renkamas Europos Parlamento nariu, ir kuriam likus 65 d. iki rinkimų, vis dar taikomos priverčiamosios medicinos priemonės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš minimos RK p. įtvirtintos nuostatos formuluotės išplaukia, kad ji taikytina visų rūšių rinkimuose pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į tai, jog RK p. rengėjai tam tikras nuostatas, kurios taikytinos tik kandidatams į Seimo narius ir Prezidentus išskiria į RK p. minėto straipsnio atskiras dalis, o ne vardiija prie punktų, manytina taikytinų visų rūšių rinkimams, nes nenurodoma į kokią instituciją pretenduojančiam kandidatui koks punktas taikytinas. Taigi darytina išvada, kad RK p. rengėjai 12 str. 1 d. 2 p. siekia įtvirtinti naują apribojimą, taikytiną ir kandidatams į Seimo narius, Prezidentus, savivaldybių tarybų narius-merus. Jeigu RK p. rengėjai neturi tokių ketinimų, tai manytina, kad minėtas apribojimas tikslintinas, konkrečiai nurodant, kokiems kandidatams jis taikytinas. Tas pats pasakytina apie RK p. 12 str. 1 d. 8–10 p. įtvirtintus apribojimus. Viena iš jų nurodoma, kad negali būti renkamas „asmuo, kuris rinkimų komisijos prašymu atsisako deklaruoti, ar jis atitinka šio kodekso reikalavimus“¹⁴³. Pagal šiuo metu galiojantį rinkimų reglamentavimą toks apribojimas įtvirtintas tik REPI 3 str. 7 d.¹⁴⁴. Taip pat negali būti renkamas: „asmuo, kurio pasyvioji rinkimų

¹⁴¹ RK projektas, *supra* note 3.

¹⁴² REPI, *supra* note 84. Generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. įsakymu Nr. I-125 patvirtintų rekomendacijų 6.1. p. nurodoma, kad priverčiamosios medicinos priemonės yra toks teismo paskirtas gydymo ir valstybės prievartos derinys, kuriuo siekiama išgydyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką arba tokį asmenį, kurio psichika sutriko po nusikalstamos veikos padarymo. Teismas jas taiko ir asmenims, kurie teismo pripažinti nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais; *inter alia* šio gydymo metu toks asmuo prižiūrimas psichiatrijos įstaigoje arba izoliuojamas nuo visuomenės, siekiant apsaugoti visuomenę ir jį patį nuo naujų nusikalstamų veikų darymo. Žr.: „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. įsakymu Nr. I-125 patvirtintos Rekomendacijos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą“, *Valstybės žinios* 51, 2587 (2013).

¹⁴³ RK projektas, *supra* note 3.

¹⁴⁴ REPI, *supra* note 84.

teisė apribota kilmės valstybėje arba asmuo, kuris neturi teisės rinkti kilmės valstybėje¹⁴⁵. STRĮ 2 str. 4 d. nurodoma, kad „Savivaldybės tarybos nariu negali būti renkamas asmuo, <...> kurio pasyvioji rinkimų teisė yra teismo apribota valstybėje, kurios pilietis jis yra“¹⁴⁶. REPI 3 str. 3 d. nurodoma: „<...> ES valstybių narių piliečiai negali balsuoti ar būti kandidatais, jeigu jiems šios teisės yra atimtos kilmės valstybėje narėje“¹⁴⁷. Atsižvelgiant į minėtų nuostatų galiojantį teisinį reglamentavimą, darytina išvada, kad iš RK p. minėtų apribojimų nėra aišku kokios rūšies rinkimų kandidatams jos taikytinos, nes aktualiame reglamentavime nėra visiškai analogiškų apribojimų, įtvirtintiems RK p. 12 str. 1 d. 9–10 p. Tikėtina, kad RK p. rengėjai 9 p. siekė įtvirtinti apribojimą taikytiną kandidatams į savivaldybių tarybų narius-merus, o 10 p. į Europos Parlamento narius, tačiau minėtų nuostatų reglamentavimas nėra aiškus ir tikslus, todėl manytina, jis turėtų būti koreguojamas, atsižvelgiant į galiojantį teisinį reglamentavimą. Nors RK p. 12 str. 1 d. 1-11 p. įtvirtinti apribojimai formuluojami kaip bendri ir taikytini visiems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, manytina, kad tos nuostatos, kurios iš esmės negali būti taikytinos kandidatams visų rūšių rinkimuose, kaip kad įtvirtintos 12 str. 9-10 p. turėtų būti formuluojamos konkrečiai nurodant, kam jos taikytinos.

Akcentuotina, jog atsižvelgiant į RK p. 11 str. 5 d. įtvirtintą reikalavimą, kad Europos Parlamento nariu Lietuvoje gali būti renkamas tas asmuo, kuris nėra kandidatas į Europos Parlamentą kitoje ES valstybėje narėje, manytina, kad RK p. 12 str. turėtų būti papildytas nauja dalimi - dvigubo kandidatavimo apribojimu¹⁴⁸.

RK p. 12 str. 1 d. 4-7 p. nurodoma, kad asmuo taip pat negali būti renkamas Seimo nariu, Prezidentu, savivaldybės tarybos nariu-meru, bei Europos Parlamento nariu: jeigu jis rinkimų dieną atlieka privalomąją karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą; jeigu jis yra profesinės karo tarnybos karys arba statutinės institucijos ar įstaigos pareigūnas, kuris likus 65 d. iki rinkimų yra neišėjęs į atsargą arba pensiją; jeigu jis yra asmuo, kuris pagal specialius įstatymus ar statutus negali dalyvauti partijų veikloje¹⁴⁹. Pastebėtina, kad pastarasis apribojimas gali būti suprantamas dviprasmiškai, todėl manytina, kad jis turėtų būti konkretinamas, įterpiant žodį „*politinių*“ partijų veikloje arba dalyvavimas „*politinėje*“ veikloje.

¹⁴⁵ RK projektas, *supra* note 3.

¹⁴⁶ STRĮ, *supra* note 96.

¹⁴⁷ REPI, *supra* note 84.

¹⁴⁸ RK projektas, *supra* note 3. Toks draudimas įtvirtintas REPI 3 str. 3 d. Žr.: *Ibid*; bei Direktyvos 93/109/EB 4 str. 2 d. Žr.: Tarybos direktyva, *supra* note 132.

¹⁴⁹ RK projektas, *supra* note 3. Pažymėtina, jog minėtos nuostatos *expressis verbis* įtvirtintos Konstitucijos 141 str. tik jame nenurodomas terminas, bet nurodoma daugiau nesuderinamų pareigų, ir kad jos taikytinos asmenims siekiantiems būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, tačiau manytina, kad šis straipsnis *mutatis mutandis* taikytinas ir asmenims, siekiantiems būti Prezidentu arba meru. Minėti apribojimai *expressis verbis* įtvirtinti ir SRĮ 2 str. 4 d., STRĮ 2 str. 5 d., bei REPI 3 str. 6 d.

Ir galiausiai paskutiniame punkte nurodoma, kad negali būti renkamas teisėjas, kol eina teisėjo pareigas¹⁵⁰. Ši nuostata išvedama iš Konstitucijos 113 str. *expressis verbis* įtvirtintų draudimų, kuriuose nurodoma, kad „Teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų <...>“¹⁵¹, bei „<...> negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje“¹⁵². Minimas apribojimas įtvirtintas ir SRĮ 2 str. 4 d., kitų rūšių rinkimų įstatymuose toks apribojimas nėra numatytas, todėl niekada nekyla diskusijų dėl to, kad bet kokio teismo teisėjas negali būti renkamas Seimo nariu ar Prezidentu tol, kol eina teisėjo pareigas. Tačiau atsižvelgiant į Konstitucijos 113 str. prasmę ir esmę, manytina, kad šis apribojimas susijęs ne su konkrečios rūšies rinkimais, o apskritai su pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu užimant minėtas pareigas, todėl RK p. 12 str. 1 d. 11 p. įtvirtintas draudimas formuluojamas kaip bendras visiems, *inter alia* visų rūšių rinkimuose siekiantiems kandidatuoti asmenims taikytinas apribojimas, jeigu asmuo yra teisėjas.

RK p. 12 str. 2 d. įtvirtintas griežčiausias draudimas asmenims, pašalintiems iš einamų pareigų apkaltos proceso tvarka būti renkama Seimo nariais ar Prezidentu. Minimose dalyje nurodoma, kad „Seimo nariu ar Respublikos Prezidentu negali būti renkamas šiurkščiai pažeidęs Lietuvos Respublikos Konstituciją arba sulaužęs priesaiką asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalina iš einamų pareigų arba panaikino jo Seimo nario mandatą“¹⁵³. Šis draudimas kyla iš Konstitucijos 74 str. įtvirtinto apkaltos instituto implicitinio reguliavimo, t. y. nėra *expressis verbis* pažodžiui nurodyta, kad Konstitucijos 74 str. minimi asmenys – Respublikos Prezidentas, Seimo nariai ir kt. pašalinti Seimo apkaltos proceso tvarka negali būti renkami Seimo nariu ar Prezidentu, bei *inter alia* oficialiosios konstitucinės doktrinos. KT 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad: „Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą,

¹⁵⁰ *Ibid.* Pažymėtina, kad Konstitucijoje ir kituose rinkimų įstatymuose įtvirtintas ne tik tam tikrų pareigų nesuderinamumas (RK p. 176 str.), bet ir dvigubo mandato draudimas. KT baigiamajame akte pažymėjo, kad „Tie patys asmenys negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią ir būti savivaldybių tarybų, per kurias įgyvendinama savivaldos teisė, nariais“. Žr.: „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas byloje Nr. 49/2000,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41620?nr=3>

Šiame nutarime KT priėjo išvadą, kad savivaldybių tarybų nariais negali būti Seimo nariai, Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai. Žr.: *Ibid.* Taip pat pažymėjo, kad „Pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariais taip pat negali būti valstybės pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą“. Žr.: *Ibid.* Dvigubo mandato draudimas įtvirtintas ne tik minėtiems asmenims, bet ir merams bei EP nariams.

¹⁵¹ Konstitucija, *supra note* 1.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ RK projektas, *supra note* 3. KT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime pažymėjo, kad „<...> priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas“. Žr.: „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas byloje Nr. 40/03,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41632?nr=1>

priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento <...> pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu <...> t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu¹⁵⁴. Taigi, Konstitucijos 74 str. minimi asmenys gali būti pašalinti apkaltos proceso tvarka iš einamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą ir prarasti pasyviąją rinkimų teisę būti renkami į tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu¹⁵⁵. Pažymėtina, jog šio nutarimo priėmimą paskatino tokios Lietuvoje susiklosčiusios politinės ir teisinės aplinkybės: 1) buvęs Prezidentas Rolandas Paksas 2004 m. balandžio 6 d. buvo pašalintas iš einamų pareigų Seimo apkaltos proceso tvarka, tačiau vėl ketino kandidatuoti į Prezidentus, 2004 m. birželio 13 d. vykusiuose rinkimuose; 2) Seimas 2004 m. gegužės 4 d. priėmė PRĮ 2 str. papildymą, kuriuo buvo siekiama nustatyti, jog asmuo pašalintas iš einamų pareigų apkaltos proceso tvarka ir praėjus 5 m. terminui po pašalinimo, vėl gali būti renkamas Prezidentu¹⁵⁶. KT šiame nutarime *inter alia* konstatavo, kad minėto termino nustatymas prieštarauja Konstitucijai ir konstituciniam teisinės valstybės principui¹⁵⁷.

Buvęs Prezidentas R. Paksas kreipėsi į EŽTT. Šis teismas 2011 m. sausio 6 d. sprendime byloje *Paksas prieš Lietuvą* konstatavo, kad pažeista pareiškėjo teisė į laisvus rinkimus dėl jo pasyviosios rinkimų teisės būti renkamu parlamento nariu apribojimo nuolatinio ir negrįžtamo pobūdžio¹⁵⁸. EŽTT nurodė, kad Lietuva nustatydamą tokį draudimą pažeidė Konvencijos Pirmojo protokolo 3 str.¹⁵⁹. Po šio sprendimo priėmimo Lietuvos įstatymų leidybos institucijoje prasidėjo mėginimai įgyvendinti EŽTT sprendimą, keičiant SRĮ¹⁶⁰, buvo ir yra

¹⁵⁴ KT, *supra note* 66. KT šiame nutarime taip pat pažymėjo, kad kitoks minėtų nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmi, betikslį konstitucinį apkaltos institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, *inter alia* iš Konstitucijos kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos būtų sudaromos tik iš piliečių, kurie besąlygiškai paklūsta ir vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos, bei Lietuvos valstybės interesais. Žr.: *Ibid.*

¹⁵⁵ Akcentuotina, jog naujausioje konstitucinės justicijos byloje, KT konstatavo, jog apkalta Konstitucijos 74 str. nurodytiems asmenims gali būti taikoma ir už nusikaltimą, padarytą iki asmeniui pradėjant eiti Konstitucijos 74 str. nurodytas pareigas, tačiau paaiškėjus jas jau einant. Žr.: "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas Nr. KT3-N2/2017 byloje Nr. 4/2016," prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1431787?nr=1>

¹⁵⁶ "Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1(1) straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas," *Valstybės žinios* 75, 2568 (2004).

¹⁵⁷ KT, *supra note* 66.

¹⁵⁸ "Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje Paksas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 34932/04," prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/186005?nr=12>

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ 2012 m. kovo 22 d. Seimas priėmė SRĮ 2 str. pakeitimo įstatymą, kuriuo buvo siekiama nustatyti, jog po apkaltos proceso sprendimo įsigaliojimo praėjus 4 m. terminui, asmuo vėl gali būti renkamas Seimo nariu. Žr.: "Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas," *Valstybės žinios* 42, 2042 (2012). Tačiau KT 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime konstatavo, kad minėta SRĮ nuostata prieštarauja Konstitucijai ir konstituciniam teisinės valstybės principui. Žr.: "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas byloje Nr. 8/2012," prieiga per internetą:

svarstomi įvairūs siūlymai dėl termino, kuriam suėjus asmuo pašalintas iš einamų pareigų apkaltos proceso tvarka vėl galėtų būti renkamas Seimo nariu ar Prezidentu, kilo daug diskusijų teisininkų ir teisės mokslininkų tarpe.

Akcentuotina, jog prof. dr. V. Sinkevičius, reaguodamas į įstatymų leidėjo veiksmus, nepaisančius 2011 m. sausio 10 d. KT specialaus pranešimo, išanalizavęs susiklosčiusią teisinę situaciją, *inter alia* KT paskirtį bei kompetenciją, pabrėžė, kad EŽTT sprendimas pats savaime nepakeičia ir negali pakeisti Konstitucijos ir KT 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo, Konstitucijos nuostatų suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos, negali lemti Konstitucijos ar SRĮ normų (ar bet kurio kito įstatymo teisės normų) galiojimo ar negaliojimo¹⁶¹. Taip pat akcentavo, kad EŽTT minimas sprendimas „<...> gali būti įvykdytas tik pakeitus Konstituciją, o vėliau, remiantis padarytomis Konstitucijos pataisomis, atitinkamai pakeitus SRĮ“¹⁶², o ne atvirkščiai, priimant atitinkamų įstatymų pataisas ir bandant paneigti KT nutarimo teisinę galią¹⁶³.

Visgi įstatymų leidėjas 2015 m. gruodžio 23 d. priėmė nutarimą, kuriuo pritarė Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl pašalinto Prezidento R. Pakso¹⁶⁴ pilietinių ir politinių teisių atkūrimo išvadai, kurioje siūloma Seimo statute nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį Seimas pats vienas galėtų peržiūrėti apkaltos procesą ir priimti reikiamus sprendimus¹⁶⁵. KT 2016 m. gruodžio 22 d. nutarime konstatavo, kad minėto nutarimo nuostata, kuria pritarta Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai dėl minėto asmens politinių teisių atkūrimo, prieštarauja Konstitucijai, *inter alia* konstituciniams atsakingo valdymo, teisinės valstybės ir valdžių padalijimo principams¹⁶⁶. Tikėtina, kad KT šiame nutarime paskutinį kartą aiškiai konstatavo, jog: „<...> įgyvendinti <...> EŽTT 2011 m. sausio 6 d. sprendimą įmanoma vieninteliu Konstitucinio Teismo oficialiojoje doktrinoje nurodytu būdu – keičiant su tuo susijusias

<http://www.infolex.lt/tp/402599?nr=1>.

¹⁶¹ Vytautas Sinkevičius, „Byla Paksas prieš Lietuvą arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą,“ *Socialinių mokslų studijos* 4, 1 (2012): 193-213, p. 210.

¹⁶² *Ibid*, p. 210-211.

¹⁶³ *Ibid*.

¹⁶⁴ Pažymėtina, jog pašalintas Prezidentas R. Paksas vėl siekė dalyvauti 2014 m. gegužės 11 d. vykusiuose Prezidento rinkimuose, tačiau VRK 2014 m. kovo 1 d. sprendimu Nr. Sp-64 atsisakė registruoti kandidatą, nes jis atitiko PRĮ 2 str. 2 d. įtvirtintą draudimą būti renkamam Prezidentu po pašalinimo iš einamų pareigų apkaltos proceso tvarka. LVAT 2014 m. kovo 6 d. sprendime konstatavo, kad minėtas VRK sprendimas teisėtas ir pagrįstas. Žr.: „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2014 m. kovo 1 d. sprendimas Nr. Sp-64 Dėl Rolando Pakso registravimo pretendentu būti kandidatu į Respublikos Prezidentus,“ *TAIS* (2014), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c89c5f90b8cb11e3b2cbfca964c461ae>

„Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. kovo 6 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁵²⁵-8/2014,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/805244?nr=13>

¹⁶⁵ „Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gruodžio 23 d. Nr. XII-2250 nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl Prezidento Rolando Pakso pilietinių ir politinių teisių atkūrimo išvados*,“ *TAR* 21088 (2015).

¹⁶⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas byloje Nr. 7/2016,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1395802?nr=1>

Konstitucijos nuostatas“¹⁶⁷. Taip pat nutarime konstatavo, jog: „Joks kitas būdas (*inter alia* įstatymų, kitų teisės aktų priėmimas ar keitimas) pagal Konstituciją nėra galimas“¹⁶⁸.

Pažymėtina, jog Europos teisės departamento išvadoje dėl RK p. atitikties ES teisei, siūloma aptariamo RK p. 12 str. 2 d. atsisakyti neterminuoto draudimo dalyvauti Seimo rinkimuose (pašalinus apkaltos proceso tvarka) ar numatyti konkretų draudimo laikotarpį, atitinkantį proporcingumo principą¹⁶⁹. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, darytina išvada, kad minėtas siūlymas yra antikonstitucinis, o dabartinis RK p. 12 str. 2 d. įtvirtintas teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai, todėl manytina, kad RK p. rengėjai neturėtų atsižvelgti į minėtą pasiūlymą, nebent prieš tai būtų pakeisti atitinkami Konstitucijos straipsniai.

Akcentuotina, jog daugiau jokių kitokių tiesioginių ar netiesioginių apribojimų, nei RK p., nei kiti rinkimų įstatymai, nenumato asmenims, siekiantiems įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę.

Atsižvelgiant į Konstitucijos 55 str. 1 d., 56 str., 78 str. bei 119 str. 2 d. *expressis verbis* įtvirtintą visuotinės pasyviosios rinkimų teisės principą, taip pat į minėtas rinkimų įstatymų nuostatas bei į Konstitucijos sudedamąją dalimi laikomą 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, darytina išvada, kad minėtas principas reiškia, jog visiems asmenims, atitinkantiems iš Konstitucijos ir jai neprieštarujančių įstatymų kylančius reikalavimus, turi būti užtikrinta teisė būti kandidatu: Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų nariu-meru ar Europos Parlamento nariu.

Taip pat darytina išvada, jog Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintos visuotinė aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės užtikrina, jos 1 bei 2 str. įtvirtintas pamatinės teisinės valstybės vertybes, *inter alia* realią galimybę asmenims įgyvendinti Konstitucijos 33 str. jiems laiduojamą teisę valdyti savo šalį tiesiogiai, ar per demokratiškai išrinktus atstovus.

2.3. Lygių rinkimų teisės principas

Lygių rinkimų teisės principas *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos 55 str. 1 d., 78 str. 2 d. ir 119 str. 2 d. Iš Konstitucijos jis perkeltas ir *expressis verbis* įtvirtintas SRĮ 3 str., PRĮ 5 str., STRĮ 3 str., REPI 4 str., bei RK p. 5 str.

KT 2008 m. spalio 1 d. nutarime aiškindamas visuotinai pripažįstamą lygių rinkimų teisės principą ir jo turinį pažymėjo, jog: „<...> jis *inter alia* reiškia, kad organizuojant ir vykdant rinkimus visi rinkėjai turi būti traktuojami vienodai, kiekvieno rinkėjo balsas yra lygiavertis bet

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ Išvada, *supra note* 133.

kurio kito rinkėjo balsui ir turi vienodą reikšmę nustatant balsavimo rezultatus¹⁷⁰. Taigi, šiame nutarime lygių rinkimų teisės principo turinys išimtinai siejamas tik su aktyviają rinkimų teisę įgyvendinančiais asmenimis ir iš esmės reiškia tai, jog kiekvienas įgyvendinantis teisę rinkti asmuo, turi po vieną balsą vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o ši jo išreikšta valia ar atiduoti balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti asmens, šiose rinkimų apygardose atiduotiems balsams¹⁷¹. Daugiamandatėje rinkimų apygardoje rinkėjo atiduotas balsas už jam ponuojantį kandidatų sąrašą yra lygiavertis kiekvieno kito rinkėjo, balsavusio už šį sąrašą nuomonei. RK p. 5 str. 4 d. *inter alia* nurodoma, kad: „Kiekvieno rinkėjo pirmumo balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito rinkėjo pirmumo balsams“¹⁷². Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog kiekvieno rinkėjo atiduotas balsas, išreikšta nuomonė yra lygi bet kurio kito rinkėjo pasirinkimui, formuojant valstybės valdžios institucijas.

Kiek vėlesniame 2011 m. gegužės 11 d. nutarime, KT konstatavo: „<...> pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų rinkėjų aktyvioji rinkimų teisė <...>, taip pat lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė <...>“¹⁷³. Taigi šiame nutarime nurodoma, kad rinkimų proceso metu turi būti užtikrinamas ne tik rinkėjų lygiateisiškumas, bet ir *inter alia* kandidatų. Pasak doc. dr. A. Normanto, lygių rinkimų teisės principas „<...> yra konstitucinio piliečių lygiateisiškumo principo pasireiškimo konkreti forma“¹⁷⁴. Taigi, lygių rinkimų teisės principas, neatsiejamai susijęs su Konstitucijos 29 str. įtvirtintu konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu, nurodančiu, jog įstatymui ir visoms valstybės valdžios institucijoms visi asmenys yra lygūs ir jų teisių negalima varžyti ar juos privileijuoti dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos ir kt. socialiniais pagrindais¹⁷⁵.

Gerosios rinkimų praktikos kodekse numatyta, jog lygios rinkimų teisės principas susideda ne tik iš lygios/vienodos balsavimo teisės, bet ir *inter alia* lygios balsavimo galios, t. y. sudarant rinkimų apygardas, mandatai joms turi būti tolygiai paskirstomi pagal gyventojų, piliečių ar rinkėjų skaičių, ar net galbūt pagal faktiškai, realiai balsuojančiųjų rinkėjų skaičių, o jo galimas nuokrypis nuo pasirinktos normos ribos neturi būti didesnis nei 10 proc. ir bet kuriuo atveju 15 proc., nebent yra ypatingų aplinkybių (koncentruotai gyvenančios tautinės mažumos apsauga, retai apgyvendintas administracinis vienetas)¹⁷⁶. KT 2015 m. spalio 20 d. dar kartą

¹⁷⁰ KT, *supra note* 137.

¹⁷¹ Juozas Žilys, *supra note* 8, p. 275; Karolis Jovaišas, *supra note* 120, p.4-5. Beveik analogiškos nuostatos įtvirtintos RK p. 5 str. 1-3 d. Žr.: RK projektas, *supra note* 3.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas byloje Nr. 136/2010-17/2011-18/2011-19/2011,“ prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/203788?nr=1>.

¹⁷⁴ Augustinas Normantas, *supra note* 6, p. 627.

¹⁷⁵ Konstitucija, *supra note* 1.

¹⁷⁶ Code of Good Practice, *supra note* 42.

konstatavo, jog „<...>rinkimų sistema neturi būti palanki tik kai kuriems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams, taip pat neturi būti sudaroma prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios“¹⁷⁷. KT atsižvelgdamas ir į minėtas kodekso nuostatas *inter alia* konstatavo, kad rinkėjų skaičiaus Seimo rinkimų vienmandatėse rinkimų apygardose nustatymo tvarka prieštarauja Konstitucijos 55 str. 1 d., nes pernelyg dideli rinkėjų skaičiaus skirtumai atskirose vienmandatėse rinkimų apygardose¹⁷⁸. VRK, atsižvelgdama į šį KT nutarimą, 2015 m. gruodžio 16 d. sprendimu Nr. Sp-329 patvirtino pakoreguotas vienmandates rinkimų apygardas 2016 m. Seimo rinkimams¹⁷⁹. Taigi, esant demografinių veiksnių (dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo) nulemtiems teisiniams pokyčiams, neišvengiamai koreguojami rinkimus reglamentuojantys teisės aktai, kad būtų užtikrinama *inter alia* lygi balsavimo galia, kuri yra lygios rinkimų teisės principo sudėtinė dalis.

RK p. 5 str. 5 d. skelbiama: „Visi kandidatai turi lygias teises“¹⁸⁰. Tai nereiškia absoliučios kandidatų lygybės per rinkimus, nes vieni turi geresnes finansines galimybes, kiti prastesnes, vieni jau žinomi, kiti dar ne, todėl tai nereiškia, kad visi kandidatai turi vienodas galimybes laimėti rinkimus, atsižvelgiant į konkretaus kandidato asmenines ir kitas savybes. Tai visų pirma reiškia, kad visi asmenys, įgyvendinantys pasyviają rinkimų teisę būti renkami, turi turėti lygias, vienodas galimybes, būti vienodai traktuojami ir vertinami pagal tuos pačius teisės aktus, kaip ir kiti kandidatai, kurie pretenduoja užimti tas pačias pareigas ir pagal tas pačias rinkimų įstatymų nuostatas, turi turėti lygias teises galimybes vykdyti rinkimų agitaciją, stebėti balsų skaičiavimą, apskusti rinkimų komisijų sprendimus, susigražinti rinkimų užstatą ir pan. Lygi rinkimų teisė *inter alia* reiškia, jog politinėms partijoms užtikrinamos vienodos galybės varžytis rinkimuose su kitomis politinėmis partijomis bei galybės gauti valstybės biudžeto dotacijų asignavimus jų veiklai ir daliai politinės kampanijos išlaidoms kompensuoti, atsižvelgiant į per rinkimus gautų rinkėjų balsų procentus.

Pastebėtina, jog RK p. 86 str. 5 ir 6 d. įtvirtintas teisinis reguliavimas nustato nevienodus reikalavimus kandidatams į tas pačias renkamas savivaldybės tarybos nario-mero

¹⁷⁷ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas Nr. KT27-N16/2015 byloje Nr. 10/2015,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1146870?nr=2>

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. gruodžio 16 d. sprendimas Nr. Sp-329 Dėl 2016 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų vienmنداčių rinkimų apygardų sudarymo,” *TAIS* (2015).

RK p. 17 str. 2 d. 2 p. nurodoma, jog 71 Seimo narys yra renkamas vienmandatėse rinkimų apygardose, kurias sudaro VRK, atsižvelgdama į rinkėjų skaičių ir praėjusių Seimo rinkimų vienmنداčių rinkimų apygardų suskirstymą, o „rinkėjų skaičius apygardoje turi būti nuo 0,9 iki 1,1 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus“. Žr.: RK projektas, *supra* note 3.

Pastebėtina, jog Latvijos ir Estijos šalių teritorijos suskirstytos į regionus ir prieš kiekvienus rinkimus patikrinama, koks rinkėjų skaičius gyvena konkrečiame regione ir pagal jį nustatoma, kiek bus parlamento narių, tam tikrame regione.

¹⁸⁰ *Ibid.*

pareigas, nes iš dalies diskriminuoja kandidatus, kurie eina pareigas nesuderinamas su savivaldybės tarybos nario pareigomis, nustatant jiems du kartus didesnį rinkimų užstatą. Minėtose dalyse nurodoma, jog rinkimų užstatas lygus 1 vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydžiui (toliau – VMDU dydis) įregistruoti vienam kandidatų sąrašui kartu toje pačioje savivaldybėje keliant vieną kandidatą į savivaldybės tarybos narius–merus, tik keliamam kandidatų sąrašui ar savarankiškai išsikeliančiam kandidatui, o jeigu kandidatų sąrašė yra asmenų, kurių pareigos nesuderinamos su renkamomis pareigomis, rinkimų užstatas tokiam kandidatui yra 2 VMDU dydžiai¹⁸¹. Pastebėtina, kad kitų rūšių rinkimuose kandidatų registravimui įtakos neturi jų einamos pareigos, todėl manytina, kad minėtos nuostatos pažeidžia kandidatų į savivaldybės tarybos narius–merus lygiateisiškumo principą.

VRK 2010 m. rugsėjo 15 d. sprendimu Nr. Sp-69 patvirtino Valstybės biudžeto lėšomis finansuojamų kandidatų diskusijų per radiją ir televiziją tvarkos aprašą (toliau – Aprašas), kurio 20 p. nurodoma, jog „Nacionaliniu lygmeniu transliuojamose diskusijų laidose gali dalyvauti kandidatai ir atstovai politinių partijų, kurios iškėlė kandidatų sąrašus, už kuriuos turi teisę balsuoti ne mažiau kaip pusė visų Lietuvos Respublikos rinkėjų“¹⁸². Tuo tarpu Aprašo 21 p. nurodoma, jog regioniniu lygmeniu transliuojamose diskusijų laidose turi teisę dalyvauti save išskėlę kandidatai, atstovai politinių partijų, kurios iškėlė kandidatų sąrašus, už kuriuos balsuoti turi teisę mažiau kaip pusė visų Lietuvos Respublikos rinkėjų¹⁸³. Taigi, minėtos nuostatos įtvirtino, kurie subjektai gali dalyvauti diskusijų laidose nacionaliniu lygiu, kurie regioniniu lygiu kandidatuoju savivaldybių tarybų rinkimuose, bei koks preliminarus rinkėjų kiekis turi būti priskiriamas tam tikram lygiui. Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui (toliau – LVAT), nagrinėjusiam individualią administracinę bylą Nr. eR-15-520/2015 kilo abejonės dėl minėtų Aprašo punktų turinio ir jų atitikimo aukštesnės galios teisės aktams, todėl nutarė

¹⁸¹ *Ibid.* Analogiškos nuostatos įtvirtintos STRĮ 39 str. 1 ir 3 d. Šiame kontekste pažymėtina byla, kurioje, pareiškėjas A. G. su skundu kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą (toliau – VAAT), prašydamas panaikinti VRK sprendimą, kuriuo buvo atsisakyta grąžinti už jį ir kolegas sumokėtą rinkimų užstatą savivaldybių tarybų rinkimuose ir kreiptis į KT dėl STRĮ 39 str. atitikties Konstitucijai. Minėtas teismas skundą atmetė. Pareiškėjas pateikė LVAT apeliacinį skundą ir šis jį tenkino iš dalies, panaikindamas VAAT sprendimą ir įpareigodamas pirmosios instancijos teismą nagrinėti skundą iš naujo. LVAT pabrėžė, jog pareiškėjo ir kitų kolegų rinkimų teisė neadekvačiai ribojama ir diskriminuojama dėl to, jog jie eina pareigas nesuderinamas su savivaldybės tarybos nario pareigomis ir jiems esant vienodose sąlygose su kitais kandidatais (nesurinkus 3 proc. rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų), jų praradimai finansiškai yra didesni. LVAT *inter alia* akcentavo, jog rinkimų užstato instituto naudojimas savivaldybių tarybų rinkimuose asmenims, einantiems pareigas nesuderinamas su savivaldybės tarybos nario pareigomis yra *novela*, o KT šiuo klausimu nėra pasisakęs. Todėl manytina, jog VAAT nagrinėdamas bylą iš naujo, turės atsižvelgti į LVAT motyvus ir kreiptis į KT. Žr: “Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. sausio 12 d. sprendimas a. b. Nr. A-189-556/2017,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1408434?nr=1>

¹⁸² “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2010 m. rugsėjo 15 d. sprendimas Nr. Sp-69 dėl valstybės biudžeto lėšomis finansuojamų kandidatų diskusijų per radiją ir televiziją tvarkos aprašo patvirtinimo,“ *Valstybės žinios* 112, 5738 (2010).

¹⁸³ *Ibid.*

inicijuoti tyrimą, dėl dalies norminio administracinio akto teisėtumo¹⁸⁴. Ištyrusi minėtas nuostatas, LVAT teisėjų kolegija 2015 m. kovo 23 d. sprendime konstatavo, jog teisės aktai numato VRK ne tik teisę nustatyti konkrečią Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos (toliau – LNRT) laidų trukmę ir laiką, bet ir *inter alia* pareigą, nepažeidžiant kandidatų ir jų sąrašų lygiateisiškumo principo sudaryti sąlygas minėtiems subjektams realizuoti savo teisę į rinkimų agitaciją, kurios vienas iš elementų yra teisė nemokamai naudotis LNRT eterio laiku, dalyvauti diskusijų laidose ir pristatyti savo rinkimų programas¹⁸⁵. LVAT teisėjų kolegija pabrėžė, jog teisės aktai nesuteikia VRK įgaliojimų nustatyti, kurie subjektai gali dalyvauti nacionaliniu lygmeniu, o kurie regioniniu lygmeniu transliuojamose diskusijų laidose, t. y. diferencijuoti subjektų, nes įstatymuose tokie kriterijai nenumatyti, todėl minėtose Aprašo nuostatose sureguliuota teisė dalyvauti rinkimų agitacijai skirtose diskusijų laidose *ratione personae*, pažeidžia kandidatų lygiateisiškumo principą¹⁸⁶. Teisėjų kolegija pastebėjo, jog atsižvelgiant į aptariamąjį teisinį reguliavimą, „<...> *de facto* galima tokia situacija, kai savivaldybių tarybų rinkimuose dalyvautų tik atstovai politinių partijų, kurios iškelė kandidatų sąrašus, už kuriuos turi teisę balsuoti mažiau kaip pusė visų Lietuvos <...> rinkėjų, ir save išsikėlę kandidatai <...>“¹⁸⁷. Esant tokiai situacijai, vadovaujantis minėtomis Aprašo nuostatomis, nacionaliniu lygmeniu diskusijos apskritai nevyktų¹⁸⁸. Tokia susidariusi situacija prieštarautų STRĮ 48 str. 3 d. nurodaniai, jog per LNRT transliuojamos kandidatų diskusijos finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis iš VRK asignavimų¹⁸⁹. Taigi, prieštarautų STRĮ 48 str. 3 d. įtvirtintam teisiniam reguliavimui, nes jis nenustato, kad gali būti nerengiamos rinkimų agitacijai skirtos LNRT diskusijų laidos, finansuojamos iš valstybės biudžeto lėšų¹⁹⁰. Taigi šioje norminėje administracinėje byloje buvo konstatuoti du esminiai faktai: 1) VRK neturėdama tam teisės, poįstatyminio teisės akto – Aprašo 20 ir 21 p. nustatė teisinį reguliavimą, kuris konkuravo su įstatymuose įtvirtintu, t. y. pažeidė teisės aktų hierarchijos principą, *inter alia* viršijo savo įgaliojimus; 2) minėtuose Aprašo p. įtvirtintas teisinis reguliavimas pažeidžia kandidatų lygiateisiškumo principą.

Akcentuotina, jog RK p. 93 str. 1 d. įtvirtinta kandidatų lygi teisė pasisakyti visuomenės informavimo priemonėse, o 98 str. 1 d. ši teisė detalizuojama ir *inter alia* nurodoma, jog kandidatams suteikiamos galimybės nemokamai dalyvauti rinkimų agitacijai skirtose laidose

¹⁸⁴ “Lietuvos vyriausio administracinio teismo 2015 m. kovo 23 d. sprendimas a. b. Nr. I-9-662/2015,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1022847?nr=1>

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ STRĮ, *supra* note 96.

¹⁹⁰ LVAT, *supra* note 184.

finansuojamose valstybės biudžeto lėšomis¹⁹¹. RK p. 98 str. aiškiai diferencijuojami subjektai, kurie turi teisę pasisakyti nacionalinio, kurie regioninio lygmens specialiose laidose. Nacionalinio lygmens laidose turi teisę dalyvauti: „kandidatų sąrašų atstovai Seimo rinkimų daugiamandatėje apygardoje; kandidatai į <...> Prezidentus; politinės partijos atstovai per savivaldybių tarybų rinkimus, kai partija iškelia kandidatų sąrašus ne mažiau kaip pusėje savivaldybių, kuriose gyvena ne mažiau kaip pusė į Lietuvos Respublikos rinkėjų sąrašą įrašytų rinkėjų; kandidatų sąrašų atstovai rinkimuose į Europos Parlamentą“¹⁹². Tuo tarpu regioninio lygmens laidose turi teisę dalyvauti: „Seimo vienmandatėse rinkimų apygardose iškelti kandidatai; kandidatai į savivaldybės tarybos narius–merus; partijų, rinkimų komitetų, iškėlusių kandidatų sąrašą daugiamandatėje rinkimų apygardoje savivaldybių tarybų rinkimuose, atstovai“¹⁹³. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog jeigu *de facto* kiltų situacija, analogiška tai, kurią pastebėjo LVAT teisėjų kolegija minėtoje byloje, tai pagal RK p. įtvirtintą teisinį reguliavimą tokia situacija būtų galima, t. y. neprieštaraujanti RK p. nustatytam teisiniui reguliavimui, nes nėra įtvirtinta nuostata, kad savivaldybių tarybų narių–merų rinkimuose dalyvaujančių kandidatų specialios rinkimų agitacijai skirtos laidos, finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis iš VRK skirtų asignavimų, turi būti transliuojamos per LNRT. RK p. nurodoma, jog nacionalinio lygmens specialias laidas transliuoja LNRT, o regioninio lygmens laidoms transliuotojus parenka VRK¹⁹⁴. Nors visų rūšių rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams RK p. deklaruojamos lygios teisės, tačiau kandidatams į savivaldybių tarybų narius–merus yra sunkiau pasinaudoti teise pasisakyti per LNRT, tačiau, atsižvelgiant į šios rūšies rinkimų specifiką, manytina, jog visiems kandidatams užtikrinti nacionalinį eterį ir nėra tikslinga.

Visai kitaip yra su Seimo narių rinkimais, nes pagal Konstitucijos 55 str. jie yra laikomi visos Tautos, o ne atskiros savivaldybės teritorijos atstovais, *inter alia* tik Seimas yra Tautos atstovybė¹⁹⁵, todėl neatsižvelgiant į tai, kad jie renkami ir vienmandatėse, ir daugiamandatėse rinkimų apygardose, visi kandidatai į Seimo narius turi būti renkami vadovaujantis lygia rinkimų teise, kaip tai kyla iš Konstitucijoje įtvirtinto eksplisicitinio reguliavimo. Taigi, manytina, kad RK p. 98 str. 3 d. 1 p. įtvirtinta nuostata, jog vienmandatėse rinkimų apygardose save išsikėlę

¹⁹¹ RK projektas, *supra note* 3.

¹⁹² *Ibid.* Pastebėtina, jog RK p. 98 str. 2 d. nurodoma, jog „Regioninio lygmens laidos rengiamos atitinkamai rinkimų apygardai“, o toliau toje pačioje d. dėstoma, kokie subjektai turi teisę dalyvauti nacionalinio lygmens specialiose laidose. Žr.: *Ibid.* Manytina, jog toks nuostatų išdėstymas nėra visiškai nuoseklus ir logiškas, todėl minėtų nuostatų teisinis reguliavimas taptų aiškesnis, logiškesnis ir nuoseklesnis, jeigu RK p. 98 str. 2 d. pirma nuostata būtų perkelta į 98 str. 3 d., reglamentuojančią, kokie subjektai turi teisę dalyvauti regioninio lygmens laidose.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Vytautas Sinkevičius, „Seimas – Tautos atstovybė (konstituciniai pagrindai)“, *Jurisprudencija* 87, 9 (2006): 59.

kandidatai į Seimo narius dalyvauja tik regioninio lygmens rinkimų agitacijai skirtose laidose, pažeidžia šių asmenų lygiateisiškumo principą, nes jiems nesuteikiama teisė diskutuoti per LNRT, taip pat *de facto* galima situacija, kai regioniniame lygmenyje jiems nebus užtikrintas apskritai televizijos eterio laikas, tik internetu transliuojami debatai.

Akcentuotina, jog LVAT 2016 m. rugsėjo 16 d. sprendimu tenkino iš dalies pareiškėjų V. V., A. D. ir kt. vienmandatėse rinkimų apygardose save išsikėlusius kandidatus į Seimo narius skundą, dėl to, kad jiems nebuvo suteiktas laikas televizijos eteryje, tik per komercinės televizijos interneto svetainės ir taip buvo pažeistas šių asmenų lygiateisiškumo principas, nesuteikiant jiems galimybės pasinaudoti LNRT¹⁹⁶. SRĮ 51 str. 1 d. numatyta, jog <...> kandidatams suteikiama teisė nemokamai naudotis LNRT <...>¹⁹⁷, *inter alia* VRK paskirsto laidų laiką taip, kad nebūtų pažeisti lygiateisiškumo principai tarp kandidatų į Seimo narius vienmandatėse ir daugiamandatėse rinkimų apygardose¹⁹⁸. Tuo tarpu VRK, 2016 m. rugsėjo 7 d. sprendimu Nr. Sp-188 patvirtino diskusijų laidų, skirtų 2016 m. spalio 9 d. Seimo rinkimų agitacijai vienmandatėse rinkimų apygardose, rengimo taisyklės, kurių 4 p. nurodoma, jog diskusijų laidos nustatomos ir rengiamos taip, kad nebūtų pažeistas tokių kandidatų lygiateisiškumo principas, tačiau 16 ir 18 p. nurodoma, jog „diskusijų laidos transliuojamos ir (ar) viešai skelbiamos elektroninių ryšių tinkluose tiesiogiai arba įrašytos“¹⁹⁹, o laidų įrašai turi būti paviešinti ir (ar) papildomai paviešinti internete²⁰⁰. Taigi, VRK poįstatyminiu teisės aktu, neužtikrindama kandidatų į Seimo narius išsikėlusius vienmandatėse rinkimų apygardose teisę pasisakyti per LNRT, pažeidė teisės aktų hierarchijos principą, nes nustatė teisinį reguliavimą prieštaraujantį SRĮ²⁰¹. Akcentuotina, jog LVAT sprendimu įpareigojo VRK sudaryti galimybę kandidatams į Seimo narius vienmandatėse rinkimų apygardose, pasinaudoti teise nemokamai naudotis LNRT²⁰².

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, jog RK 98 p. str. įtvirtintas teisinis reguliavimas yra iš dalies koreguotinas, užtikrinant visų kandidatų į Seimo narius lygiateisiškumo principą.

¹⁹⁶ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. rugsėjo 16 d. sprendimas a. b. Nr. R-6-552/2016,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1333645?nr=8>.

¹⁹⁷ SRĮ, *supra* note 109.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2016 m. rugsėjo 7 d. sprendimas Nr. Sp-188 Dėl diskusijų laidų, skirtų 2016 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų agitacijai vienmandatėse rinkimų apygardose, rengimo taisyklių patvirtinimo,“ TAIS (2016), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67a7a63075cb11e6a0f68fd135e6f40c>

²⁰⁰ *Ibid.*

²⁰¹ LVAT, *supra* note 196.

²⁰² *Ibid.*

Pažymėtina, jog kandidatų lygiateisiškumo principas taip pat suponuoja jų lygią galimybę turėti savo pavadinimą, nes tai yra vienas iš identifikacinių jų požymių. REPI 38 str. 6 d. nurodoma, kad: „<...> Įregistruodama rinkimų komitetą, VRK, laikydamasi eiliškumo pagal rinkimų komitetų įregistravimo VRK laiką, suteikia jam raidę be diakritinio ženklo <...>“²⁰³. *Inter alia* „<...> Ši raidė laikoma rinkimų komiteto pavadinimu ir rašoma rinkimų į Europos Parlamentą balsavimo biuletenyje <...>“²⁰⁴. Pažymėtina, jog dėl šių nuostatų KT nutarime konstatavo, jog: „tiek, kiek nustatyta, kad raidė, rinkimų procese laikoma rinkimų komiteto pavadinimu, suteikiama ir tokiame rinkimų komitetui, kuris yra pasirinkęs pavadinimą ir nurodęs jį savo veiklos sutartyje, prieštarauja <...> Konstitucijos 34 str. 2 d.“²⁰⁵. KT pažymėjo, kad iš šio Konstitucijos straipsnio nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga teisiniu reguliavimu užtikrinti kandidatus rinkimuose keliančių subjektų lygybę²⁰⁶. Taip pat KT nurodė, kad: „Demokratiškieji rinkimų principų užtikrinimas suponuoja ir tai, kad turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos tinkamai informuoti rinkėjus apie kandidatus rinkimuose keliančius kolektyvinius subjektus, *inter alia* jų pavadinimus <...>“²⁰⁷. KT *inter alia* pažymėjo, kad minimų subjektų pavadinimas padeda rinkėjams juos atpažinti, atskirti nuo kitų kandidatų, vertinti jų idėjas, siekius ir pan.²⁰⁸. Taigi, turi įtakos rinkėjų pasirinkimui, o tuo pačiu ir galutiniams rinkimų rezultatams. Pažymėtina, kad politinių partijų pavadinimai rinkimų biuleteniuose nebūna sutrumpinti ar kažkaip iškreipti. Akcentuotina, jog RK p. 65 str. 5 d., atsižvelgiant į minėtą KT nutarimą, nurodoma, jog: „Rinkimų komitetas turi savo pavadinimą, kuris neturi klaidinti rinkėjų ir turi tinkamai juos informuoti apie rinkimų komitetą“²⁰⁹.

Darytina išvada, jog lygių rinkimų teisės principo įgyvendinimą turi užtikrinti ne tik įstatymų leidėjas, nustatydamas rinkimų įstatymuose vienodas galimybes ir sąlygas kandidatams tuose pačiuose rinkimuose, bet ir VRK, garantuodama jiems vienodą rinkimų įstatymų taikymą. Tačiau kaip matyti iš teismų praktikos, pasitaiko atvejų, kai VRK ne visuomet pavyksta tinkamai įgyvendinti šį uždavinį.

²⁰³ REPI, *supra* note 84.

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas Nr. KT45-N13/2014“, prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/874083?nr=1>

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ RK projektas, *supra* note 3.

2.4. Tiesioginių rinkimų teisės principas

Tiesioginių rinkimų teisės principas *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos 55 str. 1 d., 78 str. 2 d. ir 119 str. 2 d. Iš Konstitucijos jis perkeltas ir *expressis verbis* įtvirtintas SRĮ 1 ir 4 str., PRĮ 1 ir 6 str., STRĮ 1 str. 1 d. ir 4 str., REPI 6 str., RK p. 6 str. Tiesioginių rinkimų teisės principas, atsižvelgiant į Lietuvoje galiojantį teisinį reglamentavimą, reiškia tai, jog rinkimai vykdomi rinkėjams tiesiogiai balsuojant už kandidatus Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų narių-merų, Europos Parlamento narių rinkimuose. Tarp rinkėjų ir kandidatų nėra jokios tarpinės grandies, pvz. rinkikų kolegijos, rinkėjai balsuoja tiesiogiai²¹⁰ ir asmeniškai už jiems ponuojantį kandidatą ir/ar politinės partijos, ir/ar rinkimų komiteto iškeltą kandidatų sąrašą. Akcentuotina, jog RK p. 6 str. nenurodyta, kad rinkėjai be tarpininkų renka merą. Atsižvelgiant į tai, jog jie jau renkami tiesiogiai, manytina šio principo teisinis reglamentavimas būtų aiškesnis ir tikslesnis, jeigu RK p. 6 str. būtų papildytas nuostata - dėl tiesioginių merų rinkimų.

Pažymėtina, jog KT aiškindamas šio principo turinį konstatavo: „<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats)“²¹¹. Taigi vienintelė situacija, kuomet už rinkėją gali balsuoti kitas asmuo yra tik tuomet, kai rinkėjas dėl savo sveikatos būklės pats negali balsavimo biuletenyje išreikšti pasirinkimo ir jį užpildo jo įgaliotas ar lydintis asmuo, kuriuo jis pasitiki. Tokiu atveju už minėtą asmenį techniškai balsuoja kitas asmuo, tačiau jis turi balsuoti už tą kandidatą, dėl kurio jam pasisakė asmuo, dėl sveikatos būklės negalintis pažymėti pasirinkimo, todėl vis tiek laikoma, kad balsuoja pastarasis rinkėjas.

Akcentuotina, jog Seimo narys prof. K. Masiulis, reaguodamas į tai, jog per Seimo ar savivaldybių tarybos narių-merų kadenciją pasitaiko situacijų, kai kuris nors iš minėtas pareigas einančių asmenų praranda arba atsisako mandato ir tuomet reikia organizuoti naujus rinkimus laisvai mandato vietai užimti, kurie valstybei daug kainuoja ir sulaukia mažo rinkėjų susidomėjimo, siūlo įstatymų pataisas, leisiančias valstybei sutaupyti lėšų²¹². Vienoje iš užregistruotų pataisų siūloma, kad laisva Seimo nario vieta būtų užimama tokiu būdu: „jei buvęs Seimo narys buvo išrinktas vienmandatėje rinkimų apygardoje, nauju Seimo nariu tampa kitas

²¹⁰ Pažymėtina, kad tam tikrose šalyse vyksta ir netiesioginiai rinkimai, t. y. rinkėjai už kandidatą balsuoja neasmeniškai, tarp rinkėjo ir kandidato yra tarpinė institucija, pvz. rinkikų kolegija, kuri balsuoja už tam tikrą kandidatą. Netiesiogiai yra renkami Estijos ir Latvijos Prezidentai - jų parlamentų.

²¹¹ KT, *supra* note 62, 137.

²¹² „AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 97 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“, XIIP-332 (2017-02-01), prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/72299340e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=58&searchModelUUID=17853069-922e-4ff6-89b2-81612c450d37>

daugiausiai rinkėjų balsų toje apygardoje gavęs kandidatas“²¹³. Taip pat nurodoma, kad „Jeigu kitų kandidatų nėra arba jie tapti Seimo nariais atsisako, Seimo nario vieta lieka neužimta“²¹⁴. Kitoje pataisoje nurodoma, jog atsiradus laisvai savivaldybės tarybos nario-mero vietai, „<...> nauju tarybos nariu-meru tampa kitas daugiausiai rinkėjų balsų toje apygardoje gavęs kandidatas“²¹⁵; *Inter alia* „Jeigu kitų kandidatų nėra arba jie tapti tarybos nariais – merais atsisako, merą išrenka savivaldybės taryba“²¹⁶. Atsižvelgiant į siūlomas pataisas, darytina išvada, jog jos prieštarauja Konstitucijos 55 str. 1 d. ir 119 str. 2 d. *expressis verbis* įtvirtintiems visuotinės, lygios bei tiesioginės rinkimų teisės principams, nes siūlomais pakeitimais būtų: 1) pažeista asmens teisė tiesiogiai ir asmeniškai rinkti kandidatą, atsiradusiai laisvai mandato vietai užimti, t. y. paneigta konstitucinio tiesioginių rinkimų principo esmė; 2) apribota asmens teisė būti renkamam, nes atsiradus laisvai vietai, naujas kandidatas į ją negalėtų pretenduoti; 3) pažeista rinkėjo balsavimo galia, nes rinkėjo balsas nebūtų lygiavertis kito rinkėjo balsui ir turėtų nevienodą reikšmę balsavimo rezultatams. Taip pat akcentuotina, jog nors ir mažai tikėtina, kad visi galimi kandidatai atsisakytų užimti Seimo nario vietą, tačiau pagal Konstituciją Seimą sudaro 141 Seimo narys²¹⁷, todėl manytina, jog negalima situacija, kuomet lieka laisva Seimo nario vieta ir nerengiami rinkimai jai užimti. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, jog tokioms teisės aktų pataisoms būtų netikslinga pritarti.

Taigi tiesioginių rinkimų teisės principas užtikrina Konstitucijos 2 str. įtvirtintą pamatinę teisinės valstybės vertybę, *inter alia* jos tiesioginį kūrėją Tautą ir visų renkamų politinių atstovaujamųjų institucijų legitimumą ir legalumą. Principo įgyvendinimas priklauso nuo rinkėjo valios.

2.5. Laisvų rinkimų teisės principas

KT ne kartą konstatavo, jog Konstitucijoje įtvirtintas „<...> konstitucinis laisvų ir demokratinių rinkimų principas <...>“²¹⁸, kuris turi būti užtikrintas rinkimų metu. Taigi rinkimai

²¹³ “Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 97 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas,” XIIP-332 (2017), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4248cce0e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=53&searchModelUUId=63e7021a-8753-499b-b48e-25b73c91f7c1>

²¹⁴ *Ibid.*

²¹⁵ “Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 89 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas,” XIIP-333 (2017), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/9b10eb50e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=52&searchModelUUId=63e7021a-8753-499b-b48e-25b73c91f7c1>

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ Konstitucija, *supra* note 1.

²¹⁸ KT, *supra* note 66.

inter alia turi būti laisvi. Šis principas Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įtvirtintas, jis kyla iš implicitinio jos reguliavimo. RK p. šis principas taip pat nėra tiesiogiai įtvirtintas, jis kildinamas iš nuostatų, draudžiančių kontroliuoti ir veikti rinkėjo valią, pasirenkant už ką balsuoti.

Gerosios rinkimų praktikos kodekse laisvų rinkimų principas įtvirtintas *expressis verbis* ir apima tokius kriterijus: laisvę rinkėjams susidaryti nuomonę; rinkėjo teisę laisvai pareikšti savo valią ir kovoti su sukčiavimu rinkimuose²¹⁹. Iš šių nuostatų matyti, jog laisvų rinkimų teisės principas, visų pirma kildinamas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę.

KT formuojamoje oficialioje praktikoje taip pat pabrėžiama, jog rinkėjai dalyvaudami atitinkamuose viešosios valdžios institucijų rinkimuose, turi teisę laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią balsuojant²²⁰. KT nurodo, jog politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų procese ypač svarbus visuomenės interesas gauti informaciją apie kandidato gyvenimo faktus, sprendžiant dėl jų tinkamumo ir pasirinkimo²²¹. Taigi laisvė rinkėjams susidaryti nuomonę, neatsiejama susijusi su jų teise gauti informaciją apie kandidatus. LVAT laikosi pozicijos, jog minėta rinkėjų laisvė „<...> realizuojama valstybės institucijoms suteikiant rinkėjams galimybę susipažinti su kandidatais ir sudarant tinkamas rinkiminės agitacijos sąlygas“²²². Nevienodų sąlygų ir galimybių kandidatams dalyvauti debatams skirtose laidose sudarymas, riboja rinkėjų teisę gauti visapusišką informaciją ir susidaryti išsamų vaizdą apie kandidatus²²³. Taigi rinkimų agitacijos metu, rinkėjui turi būti žinoma ir viešai prieinama informacija apie kandidato išsilavinimą, veiklą, pažiūras, turtą, pajamas, teistumą ir kt. reikšminga informacija, kuri gali turėti įtakos, tinkamam rinkėjo pasirinkimui.

Antrojo šio principo komponento - rinkėjo teisės laisvai pasirinkti kandidatą (-us) ir pareikšti savo valią įgyvendinimas, dažnai yra apsunkinamas ar visai paneigiamas, rinkėjų papirkinėjimu - suinteresuotų asmenų rinkimų rezultatais, rinkėjų skatinimas dovanomis ar kitokiu atlygiu balsuoti už vieną ar kitą kandidatą (-us). Visuomeninės organizacijos „Baltosios pirštinės“²²⁴ duomenimis, dažniausiai pasitaiko tokios papirkimo formos: balsų pirkimas už pinigus, skolų vietinėse parduotuvėse padengimas, dovanos (alkoholis, tabako gaminiai ir pan.)²²⁵.

²¹⁹ Code of Good Practice, *supra* note 42.

²²⁰ KT, *supra* note 33.

²²¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas byloje Nr. 14/2011-35/2011,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/281295?nr=11>

²²² „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. rugsėjo 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eR-2-492/2016,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1328218?nr=3>

²²³ *Ibid.*

²²⁴ Jos vienas iš tikslų yra užtikrinti skaidrius rinkimus.

²²⁵ Žiūrėta 2017 03 05,

Pažymėtina, jog RK p. 100 str. 1 d. įtvirtintas draudimas papirkti rinkėjus ir taip trukdyti jiems įgyvendinti rinkimų teisę: „draudžiama tiesiogiai ar netiesiogiai pirkti rinkėjų balsus, dovanomis, paslaugomis ar kitokiu atlyginimu skatinti rinkėją dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą <...> kandidatą arba kandidatų sąrašą, taip pat žadėti už balsavimą atsilyginti rinkėjams po rinkimų turint tikslą paveikti rinkėjų valią <...>“²²⁶. Šio str. 2 d. nurodomas sąrašas daiktų, kurių gaminimas ar neatlygintinas platinimas nėra laikomas rinkėjų papirkimu, t. y. „<...> spausdintos medžiagos (veiklos ar rinkimų programos, biografijos ar kitokių informacinio turinio lankstinukų, kalendorių, atvirukų, lipdukų), pažymėtos politinės partijos, rinkimų komiteto, kandidatų sąrašo, kandidato ar asmens, numatomo kelti ar numatančio išsikelti kandidatu, simbolika <...>“²²⁷. Akcentuotina, jog tik STRĮ 6 str. 2 d. nurodoma, jog rinkėjų papirkimu savivaldybių tarybų rinkimuose nelaikomas spausdintos medžiagos taip pat mažareikšmių daiktų, kurių kaina yra iki 1,45 euro gaminimas ar neatlygintinas platinimas²²⁸. Taigi RK p. atsisakoma minimalios sumos, kuri nelaikoma papirkimu, t. y. draudžiama bet kokia materialinė nauda rinkėjui, todėl kandidatai į savivaldybių tarybų narius-merus turės atsisakyti mažareikšmių daiktų, dovanėlių, propaguojančių jų kandidatūrą.

Manytina, jog nors papirkinėjimas ir draudžiamas, tačiau galutinis rinkėjo apsisprendimas, nepaisant suinteresuotų asmenų pastangų paveikti jo valią, priklauso nuo rinkėjo sąžiningumo, padorumo, erudicijos ir kt. savybių. Pastebėtina, jog per rinkimus būna tam tikras skaičius sąmoningai sugadintų arba nepažymėtų biuletenių, kurie taip pat išreiškia tam tikrą rinkėjų valią, t. y. nepritarimą iškeltiems kandidatams, neturėjimą dėl jų nuomonės, netikėjimą rinkimų rezultatais ar kt. Nedalyvavimas rinkimuose *inter alia* yra rinkėjo valios išreiškimas.

KT yra konstatavęs, jog „pagal Konstituciją yra galimi tik tokie rinkimai, kai dėl mandato varžomasi laisvai <...>“²²⁹. Taigi, įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę šis principas

https://baltosiospirstines.lt/pazeidimai#balsu_pirkimas. Pažymėtina, jog už rinkėjo balsavimą už atlygį, siūlymą ar kurstymą balsuoti už atlygį yra numatyta administracinė atsakomybė - nuo 300 iki 560 eurų bauda (ANK 90 str. 5 d.). Žr.: „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas,“ TAR 11216, (2015). Taip pat už psichinės prievartos naudojimą ar papirkimą, ar apgaulės būdu trukdymą asmeniui įgyvendinti savo teisę rinkti, būti išrinktam ar dalyvauti rinkimuose (ar referendume) numatyta baudžiamoji atsakomybė - viešieji darbai arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki 4 m. (BK 172 str. 1 d.). Žr.: „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).

²²⁶ RK projektas, *supra* note 3.

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ STRĮ, *supra* note 96.

²²⁹ KT, *supra* note 33.

reiškia, kad kandidatai, jų sąrašai, politinės partijos ir/ar rinkimų komitetai (tam tikrų rinkimų atveju) dėl mandato (-ų) varžosi laisvai²³⁰ bei veiksmingai.

Prof. dr. E. Šileikis, analizuodamas laisvų rinkimų principo turinį, *inter alia* pabrėžia, jog visuomenės informavimo priemonių laisvė vertinti kandidatus, jų programas, juos iškelusias politines partijas bei rėmėjus yra šio principo sudėtinė dalis²³¹.

Atsižvelgiant į Konstitucijos implicitinį teisinį reguliavimą, KT jurisprudenciją, Gerosios praktikos rinkimų kodeksą ir kitus anksčiau minėtus tarptautinius teisės aktus, kurių dalyvė yra Lietuva, taip pat į šio principo įgyvendinimo pažeidimus, manytina, jog laisvų rinkimų principo ir jo turinio nuostatų tiesioginis įtvirtinimas RK p., būtų tikslingas. Pažymėtina, jog prof. dr. E. Šileikis, taip laikosi nuomonės, kad „laisvų rinkimų principas – atskiras (savarankiškas) <...>, lygiavertis palyginti su visuotinių ar tiesioginių rinkimų principais“²³².

Nors šis principas *expressis verbis* neįtvirtintas Lietuvos teisės aktuose, tačiau jis taip pat įgyvendinamas rinkimų metu ir užtikrina Konstitucijos 1 ir 2 str. įtvirtintas vertybes ir visų renkamų politinių atstovaujamųjų institucijų legitimumą ir legalumą.

2.6. Slapto balsavimo principas

Šis principas *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijoje ir visuose rinkimų įstatymuose. KT yra konstatavęs, jog „slapto balsavimo principas reikalauja sudaryti tokias sąlygas rinkėjo valiai balsavimo metu pareikšti, kad niekas negalėtų jo kontroliuoti, daryti įtakos jo pasirinkimui ar kitaip kliudyti laisvai ir nevaržomai reikšti savo valios“²³³. Slapto balsavimo principas *inter alia* reiškia tai, jog rinkėjas balsuoja asmeniškai ir slapta, draudžiama balsuoti už kitą ar kažkam

²³⁰ Pažymėtina, kad buvęs Darbo partijos pirmininkas, Seimo narys bei EP narys Viktoras Uspaskichas (Viktor Uspaskich) kreipėsi į EŽTT Konvencijos Pirmojo protokolo 3 str. pagrindu, teigdamas, kad Lietuvos valstybės institucijos paskirta kardomoji priemonė – namų areštas, pažeidė jo pasyviąją rinkimų teisę būti renkamam į Seimo narius, nes dėl šios priemonės taikymo kandidatas negalėjo laisvai ir veiksmingai įgyvendinti minėtos teisės. EŽTT 2016 m. gruodžio 20 d. sprendimu konstatavo, jog minėtas teisės aktas nebuvo pažeistas. EŽTT pažymėjo, kad V. Uspaskichas žinodamas, jog yra įtariamas apgaulingu buhalterinės apskaitos tvarkymu, kad yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, slapstėsi Rusijos Federacijoje taip apsunkindamas prokurorų darbą ir trukdydamas tyrimui, todėl taikyti kardomąją priemonę pareiškėjo atžvilgiu buvo būtina viešojo intereso tikslais. EŽTT akcentavo, kad pareiškėjo atžvilgiu kardomoji priemonė – suėmimas buvo sankcionuota dar 2006 m. rugpjūčio 25 d. (vėliau pakeista į švelnesnę – namų areštą), todėl pareiškėjas tai žinodamas negalėjo pagrįstai tikėtis 2007 m. kandidatuoju, lygių rinkimų kampanijos galimybių, lyginant su kitais kandidatais, kurie nėra įtariamaisiais baudžiamosiose bylose. Be to, EŽTT pažymėjo, kad turint omenyje tai, jog pareiškėjas yra gerai žinomas Lietuvos politikas, jo partijos nariai asmeniškai dalyvavo susitikimuose su rinkėjais, o jis pats galėjo dalyvauti rinkiminėje kampanijoje iš namų, todėl tiek, kiek buvo apribota pareiškėjo pasyvioji rinkimų teisė, taikant jam namų areštą, neturėjo lemiamos reikšmės galutiniams rinkimų rezultatams. Žr.: “The European Court of Human Rights 2016 December 20, *Application no. 14737/08 in the case of Uspaskich v. Lithuania*,” prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/1410064?nr=2>

²³¹ Egidijus Šileikis, *supra* note 7, p. 175.

²³² *Ibid.*, p. 174.

²³³ KT, *supra* note 137.

pavesti balsuoti už save, atskleisti balsavimo paslaptį²³⁴. Vienintelė minėta išimtis, kai asmuo negali visiškai asmeniškai ir slapta išreikšti savo valios yra tuomet, kai jis to negali padaryti dėl fizinių trūkumų, ligos ir pan., tuomet už jį gali techniškai pažymėti balsavimo biuletenį kitas asmuo, tačiau jam draudžiama atskleisti to asmens pasirinkimą.

Šio principo tinkamam įgyvendinimui užtikrinti, rinkimų komisijos įrengia specialias balsavimo kabinas, kuriose rinkėjai slapta ir laisvai, be jokio išorinio poveikio ar spaudimo, balsavimo biuletenyje gali išreikšti savo valią²³⁵. Draudimas atskleisti balsavimo paslaptį, apima draudimą su biuleteniu daryti kokius nors veiksmus, kurie leistų identifikuoti konkretų rinkėją ir jo pasirinkimą.

Akcentuotina, jog slaptas balsavimas turi būti užtikrintas visuose rinkimų balsavimo etapuose. RK p. atsisakoma termino „išankstinis balsavimas“ ir vartojamas naujas - „iki rinkimų dienos“, tačiau tai nekeičia esmės²³⁶. Slaptas balsavimas turi būti užtikrintas išankstinio balsavimo metu (iki rinkimų dienos), rinkimų dieną ir pakartotinio balsavimo metu (II rinkimų turo, kandidatui nesurinkus reikiamos balsų daugumos). Balsuoti iki rinkimų dienos suteikiama teisė rinkėjams, kurie rinkimų dieną negali balsuoti rinkimų apylinkėse, į kurių sąrašus jie įtraukti²³⁷. Toks balsavimas organizuojamas ir vykdomas savivaldybėse, sveikatos priežiūros (išskyrus ambulatorines), socialinės rūpybos ir globos, areštinėse, tardymo izoliatoriuose ar pataisos įstaigose, Lietuvos Respublikoje esančiuose kariniuose vienetuose (išskyrus per savivaldybių tarybų-merų rinkimus), rinkėjo namuose bei Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse, konsulinėse įstaigose ir su Lietuvos valstybės vėliava plaukiojančiuose laivuose (išskyrus per savivaldybių tarybų-merų rinkimus)²³⁸. Balsuoti namuose turi teisę: „neįgalieji, dėl ligos laikinai nedarbingi rinkėjai, sukažę 70 m. ir vyresni rinkėjai, jeigu jie dėl sveikatos būklės patys negali atvykti balsuoti <...>“²³⁹. Pas balsuojančius namuose su komisijų nariais (kurie turi būti iš skirtingų politinių partijų) gali vykti stebėtojai (RK p. 137 str. 4 d.)²⁴⁰. Pastebėtina, jog

²³⁴ RK p. 7 str. 1,3 ir 5 d. Žr. RK projektas, *supra* note 3. Pažymėtina, jog šio principo kontekste neanalizuojamas draudimas kontroliuoti ir veikti rinkėjo valią, nes tai išanalizuota laisvų rinkimų principo kontekste.

²³⁵ Pastebėtina, jog iki 2016 m. Seimo rinkimų, balsavimo kabinos būdavo uždengiamos užuolaida, pro kurią rinkimų komisijų nariams ar stebėtojams nesimatydavo ar rinkėjas neatlieka veiksmų prieštaraujančių teisės aktams. Didžiausias užuolaidų trūkumas tas, jog po jomis gali būti vykdoma taip vadinama „rinkimų karuselė“ - kai rinkėjas iš šalies išsineša pažymėtą balsavimo biuletenį ir vėliau jį įmeta į balsadėžę, o išsineša nepažymėtą, kurį suinteresuotas asmuo rinkimų rezultatais vėl pažymi kitam rinkėjui, kuris atvykęs balsuoti jį įmeta į balsadėžę, o tuščią išsineša ir t. t. Pastebėtina, jog minėta karuselė gali prasidėti tik nuo asmenų, turinčių atspausdintus rinkimų biuletenius – VRK, apygardų rinkimų komisijų, apylinkių rinkimų komisijų pirmininkų, vėliau kitų apylinkių rinkimų komisijų narių, kuriems patikima išduoti balsavimo biuletenį, atvykusiam į rinkimus rinkėjui. Todėl manytina, kad nepaisant techninių pastangų išvengti rinkimų įstatymų pažeidimų, turi būti vykdoma griežtesnė minėtų asmenų atrankos kontrolė.

²³⁶ RK projektas, *supra* note 3.

²³⁷ *Ibid.* RK p. 135 str. 1 d.

²³⁸ *Ibid.* RK p. 135 str. 2 d., 145 str. 4 d.

²³⁹ Rinkimų organizatoriaus knyga, *supra* note 80.

²⁴⁰ RK projektas, *supra* note 3.

balsavimo namuose metu sunkiausia užtikrinti slaptą balsavimą dėl objektyvių, pateisinančių priežasčių (rinkėjų sveikatos būklės ir kitokių fizinių savybių) taip pat dėl to, jog stebėtojai turi teisę stebėti balsavimą, tačiau ne visuomet ja naudojasi²⁴¹.

Darytina išvada, jog balsavimo namuose metu, slapto balsavimo principas tam tikrais atvejais, tampa praktiškai neįgyvendinamu. Kaip minėta, RK p. numatyta stebėtojų teisė stebėti balsavimą namuose, bet ne pareiga, todėl galimos situacijos, kai balsavimas vyksta be jokios priežiūros. Tokiu atveju galimai gali pasireikšti apylinkių rinkimų komisijų narių, kurie yra suinteresuoti tam tikra rinkimų baigtimi²⁴², neteisėta veikla, įtakojanti rinkimų rezultatus.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, jog apylinkių rinkimų komisijų nariais turėtų būti suteikta teisė tapti daugiau asmenų, nepriklausančių politinėms partijoms. T. y. šių komisijų narių gretos turėtų būti papildytos nešališkais asmenimis, nepriklausančiais politinėms partijoms, nes kaip minėta, šią grandį sudaro daugiausiai narių, kurie gali labiausiai paveikti rinkimų rezultatus. Taigi, slapto balsavimo principo tinkamas įgyvendinimas ir užtikrinimas rinkimų metu, priklauso ne tik nuo rinkėjų, bet ir nuo rinkimus organizuojančių ir vykdančių subjektų tinkamos veiklos.

2.7. Rinkimų viešumo principas

RK p. 3 str. skelbiama: „Rinkimai vykdomi remiantis <...> ir viešų rinkimų principais“²⁴³. *Inter alia* RK p. 8 str. nurodoma, jog „Rinkimai rengiami ir vykdomi viešai“²⁴⁴. Šis principas pirmą kartą *expressis verbis* įtvirtintas rinkimus reglamentuojančiame teisės akte, nes nei Konstitucijoje, nei kituose rinkimų įstatymuose jis tiesiogiai neįtvirtintas, tik išvedamas iš minėtų teisės aktų implicitinio reguliavimo.

²⁴¹ Visuomeninės organizacijos „Baltosios pirštinės“ ataskaitos duomenimis, 2015 m. savivaldybių tarybų-merų rinkimuose balsavimo namuose stebėjimo sistema neveikė, nes vidutinis stebėtojų skaičius balsuojant namuose - 0. Tuo tarpu iš anksto - 1, o rinkimų dieną - 2. Žiūrėta 2017 03 06, https://baltosiospirstines.lt/rinkimu_stebejimo_ataskaita_2015.pdf

²⁴² Nes dažniausiai visi šios komisijos nariai priklauso tam tikroms politinėms partijoms ar jų koalicijoms, vieną narį turi teisę siūlyti rinkimų komitetai, save išsikėlę kandidatai ir tik esant laisvai minėtos komisijos nario vietai, trūkstamą kandidatūrą turi teisę pasiūlyti savivaldybės administracijos direktorius iš tos savivaldybės administracijos karjeros valstybės tarnautojų, nepriklausančių politinėms partijoms (RK p. 26 str. 3 d., 45 str. 5 d. 1-2p., 6 d., 10 d.). Žr.: RK projektas, *supra note* 3. Pastebėtina, jog pastaroji nuostata yra nauja, nes STRĮ 15 str. 6 d. numatyta, jog savivaldybės administracijos direktorius turi teisę siūlyti kandidatą į apylinkės rinkimų komisijos narius, kuris nepriklauso politinei partijai, tačiau nėra įtvirtintas reikalavimas, kad tas asmuo turi būti tos savivaldybės administracijos karjeros valstybės tarnautojas. Žr.: STRĮ, *supra note* 96. Taigi, RK p. nuostata apriboja galimybę būti apylinkės rinkimų komisijos nariu asmeniui, kuris nėra politinės partijos narys ir tos savivaldybės administracijos karjeros valstybės tarnautojas. Darytina išvada, jog būti šios komisijos nariu, nepriklausant tam tikrai politinei partijai - praktiškai neįmanoma.

²⁴³ *Ibid.*

²⁴⁴ *Ibid.*

KT ne kartą yra konstatavęs, jog „vykdant demokratiškus rinkimus ypač svarbūs yra viešumo ir kontrolės mechanizmai“²⁴⁵. *Inter alia*, „<...> rinkimų stebėtojų, spaudos ir kitų visuomenės informavimo priemonių atstovų aktyvus dalyvavimas rinkimų procese, kiek tai leidžiama įstatymų, užtikrina, kad rinkėjų valia bus deramai išreikšta“²⁴⁶. Taigi, atstovaujamybės institucijų formavimui turi būti taikomi viešumo reikalavimai, o šio principo tinkamas įgyvendinimas užtikrina rinkimų proceso skaidrumą, ir tai, kad rinkėjų valia balsavimo biuletenyje bus išreikšta taip, kaip to reikalauja teisės aktai.

Rinkimų viešumo principo tiesioginis įgyvendinimas siejamas su vieša rinkimų komisijų veikla, *inter alia* viso rinkimų proceso metu. Rinkimų komisijos būstinėje įrengtoje skelbimų lentoje paskelbiama visuomenei apie rinkimų komisijos posėdį, taip pat „VRK interneto svetainėje, o šios komisijos nariams pranešama asmeniškai, ne vėliau kaip likus parai iki posėdžio pradžios“²⁴⁷. VRK viešai per visuomenės informavimo priemones skelbia kandidatų registracijos pradžią, rinkimų datą, agitacijos pradžią ir pabaigą, rinkimų rezultatus ir visus kitus savo sprendimus. Rinkimų komisijoms draudžiama rengti uždarus posėdžius, todėl visi jie ir balsavimai yra vieši, juos turi teisę stebėti: politinių partijų, rinkimų komitetų, kandidatų atstovai rinkimams, stebėtojai, visuomenės informavimo priemonių atstovai, tam tikrais atvejais ir kandidatai²⁴⁸. Komisijos pirmininkui leidus, minėti asmenys gali naudotis vaizdo ir garso įrašymo priemonėmis posėdžiui fiksuoti, transliuoti jį per radiją ar televiziją²⁴⁹. Pažymėtina, jog rinkimus taip pat gali stebėti įvairios tarptautinės organizacijos - pvz. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija, visuomeninės - pvz. „Baltosios pirštinės“, bei kitų valstybių rinkimų komisijos ar jų nariai.

Viešumo principas reiškia ir tai, kad: VRK savo interneto puslapyje viešai paskelbia kandidatų sąrašus ir jų biografijas; kandidatams turi būti sudarytos vienodos galimybės naudotis agitacijai skirtu televizijos eteriu ir kitomis visuomenės informavimo priemonėmis, kad rinkėjams būtų žinomos jų politinės pažiūros apie tam tikrus dalykus ir siekius išrinkus; kandidatai turi viešai skelbti savo gyvenimo faktus, kurie leistų rinkėjui tinkamai susidaryti nuomonę - už ką balsuoti.

Darytina išvada, jog pagal savo esmę, politinių atstovaujamybės institucijų rinkimai negali būti nevieši, nes tai paneigtų jų legitimumą ir legalumą, taip pat skaidrumą ir kitus demokratiškų rinkimų reikalavimus. Be tinkamo viešumo principo įgyvendinimo - neįsivaizduojamas ir rinkimų procesas.

²⁴⁵ KT, *supra* note 18.

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ RK p. 24 str. 4 d. Žr.: RK projektas, *supra* note 3.

²⁴⁸ *Ibid.* RK p. 24 str. 3 ir 6 d.

²⁴⁹ *Ibid.* RK p. 24 str. 5 d.

2.8. Rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principas

Tai dar vienas principas, be kurio neįsivaizduojamas demokratiškas rinkimų procesas. Jis nėra *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijoje ar rinkimų įstatymuose, tačiau išvedamas iš jos implicitinio teisinio reguliavimo. KT ne kartą yra konstatavęs, jog „įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą – būtinas prielaidas rinkėjams pasitikėti atstovaujama institucija“²⁵⁰. Ši konstitucinės justicijos byloje konstatuota nuostata taikytina visų rūšių rinkimams Lietuvoje.

KT yra nurodęs, jog pagal Konstituciją galimi tik tokie rinkimai, kai kandidatai dėl mandato varžosi ne tik laisvai, bet ir *inter alia* sąžiningai²⁵¹. Taigi kandidatai įgyvendindami pasyviąją rinkimų teisę būti renkami, turi sąžiningai varžytis ir konkuruoti su kitais kandidatais; pateikti VRK ir rinkėjams faktinius duomenis apie save, kurie leistų rinkėjui balsuojant išreikšti tikrą ir teisingą valią; neatlikti veiksmų, prieštaraujančių rinkimų teisės aktams pvz., papirkinėti ar kažkaip kitaip kontroliuoti, neteisėtai veikti rinkėjo valią, skatinant už juos balsuoti ar nebalsuoti. KT yra konstatavęs, jog masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkinėjimas vykstant rinkimų procesui, laikytinas šiurkščiu demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, jų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principų pažeidimu²⁵². Esant tokiems rinkimų principų pažeidimams, kyla pagrįstos abejonės dėl rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo²⁵³.

Pažymėtina, jog konstitucinė VRK paskirtis suponuoja *inter alia* jos įgaliojimus kontroliuoti bei imtis priemonių, kurios leistų užtikrinti demokratiškų rinkimų principų, jų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, bei kt. laikymąsi²⁵⁴. KT yra konstatavęs, jog VRK privalo visais atvejais, nes jos diskrecija yra ribota, pripažinti rinkimų rezultatus tam tikroje rinkimų apygardoje negaliojančiais, kai nustato, kad yra padaryti šiurkštūs SRĮ 5¹ str. 1 d. pažeidimai (rinkėjų papirkinėjimas ir kt.), nes tokiu atveju iškreipiama tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė legitimų ir teisėtų rinkimų rezultatų prielaida²⁵⁵. Manytina, jog ši nuostata VRK *mutatis mutandis* taikytina, nustačius šiurkščius rinkimų įstatymų pažeidimus ir kitų rūšių rinkimuose - Prezidento, savivaldybių tarybų-merų, Europos Parlamento narių²⁵⁶.

²⁵⁰ KT, *supra* note 173.

²⁵¹ KT, *supra* note 33.

²⁵² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada byloje Nr. 14/2012,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/459965?nr=2>. Vykstant rinkimų procesui, masiniu rinkėjų papirkinėjimu laikytinas net ir vienkartinis pinigų ar kitokių dovanų dalijimas ir (ar) nemokamas paslaugų teikimas daugeliui rinkėjų, susirinkimų ar kitokių renginių metu, skatinant (ne) balsuoti už tam tikrą kandidatą ir (arba) (ne) dalyvauti rinkimuose. Žr.: *Ibid.*

²⁵³ *Ibid.*

²⁵⁴ *Ibid.*

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ Pažymėtina, jog RK p. 200 str. 1 d. išvardinta 12 veikų, laikytinų šiurkščiu RK p. pažeidimu ir vienas iš jų yra: „atsilyginimas ar pažadėjimas atsilyginti kandidato išsikėlimą parėmusiems rinkėjams, taip pat reikalavimas

Pastebėtina, jog Lietuvoje niekada nebuvo panaikinti Prezidento ar Europos Parlamento narių rinkimų rezultatai dėl minėtų pažeidimų, tačiau tai nepasakytina apie savivaldybių tarybų rinkimus. Atsižvelgiant į tai, kad visoje Lietuvoje 2015 m. kovo 1 d. vykę savivaldybių tarybų ir tiesioginiai merų rinkimai tam tikruose miestuose ir (ar) jų rajonuose vyko paminant Konstitucijoje įtvirtintas pamatines teisinės valstybės vertybes ir demokratinių rinkimų principus, VRK 2015 m. kovo 8 d. sprendimu Nr. Sp-101²⁵⁷ dėl gausybės šiurkščių rinkimų įstatymų pažeidimų panaikino Trakų rajono savivaldybės tarybos ir mero rinkimų rezultatus, o 2015 m. kovo 21 d. sprendimais Nr. Sp-121²⁵⁸ ir Nr. Sp-126²⁵⁹ savivaldybių tarybų ir merų rinkimų rezultatus Šilutės rajone bei merų rinkimų rezultatus vienmandatėje Širvintų rajono savivaldybės rinkimų apygardoje. Taigi, dėl pažeistų rinkimų teisės principų, Trakų ir Šilutės rajonuose buvo rengiami pakartotiniai savivaldybių tarybų ir merų rinkimai, o Širvintų rajone tik merų.

pasirašyti grasinant ar kitaip pažeisti savanoriškumo principą“. Žr.: RK projektas, *supra note* 3. Taip pat nurodoma, jog VRK nustačiusi nors vieną iš 12 veikų, gavusi paaiškinimus, turi teisę priimti sprendimą, kad pažeidimas nešiurkštus (RK p. 200 str. 3 d.). Žr.: *Ibid*.

²⁵⁷ “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 8 d. sprendimas Nr. Sp-101 Dėl 2015 m. kovo 1 d. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų Trakų rajono savivaldybėje (rinkimų apygardoje Nr. 52) pripažinimo negaliojančiais,“ *TAIS* (2015), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cea273d2c73311e498aab3a4ca2b8d40>. Buvo pažeisti keli šimtai išankstinio balsavimo vokų - jie buvo atplėšti ir užpildyti skirtingais rašikliais (balsavimo kabinose jie būna vienodi), įtartinais atiduoti pirmumo balsai už Liberalų sąjūdžio kandidatus (daugybė balsavimo biuletenių, kuriuose vienoda skaičių seka, visiškai identiška atiduoti pirmumo balsai). Išankstinio balsavimo patalpos nebuvo tinkamai uždarytos, t. y. neantspauduotos. Akivaizdu, jog šių pažeidimų įtakai didelę reikšmę turėjo nekokybiškas rinkimų komisijos ir ypatingai jos pirmininko darbas, nes Rinkimų organizatoriaus knygoje nurodoma, jog pastarasis asmuo atsako už tai, kad balsavimo patalpa būtų parengta laiku ir tinkamai: „parengta balsavimo patalpa uždaroma, antspauduojama ir perduodama saugoti policijai <...>“. Žr.: Vyriausioji rinkimų komisija, *Rinkimų organizatoriaus knyga rengiant ir vykdančiam 2015 m. kovo 1 d. sav. tarybų rinkimus* (Vilnius: UAB „LODVILA“, 2014), 109.

Manytina, jog ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina ne tik parengus balsavimo patalpas, bet ir tuomet, kai išankstinis balsavimas vyksta dvi dienas iš eilės, t. y. patalpų durys turi būti tinkamai užantspauduotos ne tik parengus balsavimo patalpas prieš rinkimus, bet ir po kiekvienos rinkimų dienos, jei jie vyksta porą dienų iš eilės. Beveik analogiška nuostata įtvirtinta RK p. 132 str. 8 d., tik ir joje pasigendama nuostatos, dėl balsavimo patalpų durų antspaudavimo išankstinio balsavimo metu, kuomet rinkimai vyksta dvi dienas iš eilės. Ir nors VRK siekdama išankstinio balsavimo skaidrumo 2016 m. įvedė privalomus išankstinio balsavimo lakštus, manytina, jog ši priemonė yra nepakankama ir turėtų būti užpildyta minėta teisinio reglamentavimo spraga.

²⁵⁸ “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 21 d. sprendimas Nr. Sp-121 Dėl 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų vienmandatėje Širvintų rajono apygardoje Nr. 48 pripažinimo negaliojančiais,“ *TAIS* (2015), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0277c090d13211e49a8e8a8aa8141086>

Dėl šio sprendimo panaikinimo ir galutinių rezultatų patvirtinimo į LVAT kreipėsi kandidatė į Širvintų rajono savivaldybės tarybos narius-merus Ž. P., nes jos nuomone sprendimas priimtas netinkamai pritaikius teisės aktų nuostatas bei KT išaiškinimus. LVAT teisėjų kolegija rėmėsi minėtoje KT 2012 m. spalio 26 d. išvadoje konstatuotomis nuostatomis (ir kt.) dėl šiurkščių rinkimų įstatymų pažeidimų bei konstatavo, jog VRK priimtas sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas. Žr.: “Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 1 d. sprendimas a. b. Nr. R-25-146/2015,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/1045854?nr=1>

²⁵⁹ “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 21 d. sprendimas Nr. Sp-126 Dėl 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų Šilutės rajono savivaldybėje pripažinimo negaliojančiais,“ *TAIS* (2015), prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/95306980d13411e49a8e8a8aa8141086>

KT taip pat yra pabrėžęs, jog „ypač neleistina, kad rinkimų finansavimas būtų neskaidrus ar nekontroliuojamas, kad rinkimų kampanijoje būtų naudojamos tokios rinkimų technologijos, kurios prieštarauja moralei, teisingumui, visuomenės darnai“²⁶⁰. Taigi kitas rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo aspektas, susijęs su kandidatų finansavimo skaidrumu. Tai reiškia, jog asmenis, įgyvendinančius teisę būti renkamais, turi teisę remti tik įstatymuose numatyti aukos davėjai – Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, turintys arba neturintys kitos ES valstybės narės pilietybę bei leistinomis ir priimtinomis aukomis²⁶¹. Draudžiamas rinkimų politinių kampanijų dalyvių finansavimas per trečiuosius asmenis²⁶². Akcentuotina, jog registruoti rinkimų politinės kampanijos dalyvių ir kontroliuoti rinkimų politinių kampanijų finansavimą, įstatymų leidėjo pavesta – VRK²⁶³.

Ir galiausiai paskutinis, vienas iš svarbiausių šio principo sudėtinių dalių yra „sąžiningas ir skaidrus rinkimų rezultatų nustatymas“²⁶⁴. KT yra konstatavęs, jog galutinių Seimo rinkimų rezultatų nustatymas turi būti sąžiningas, skaidrus ir teisingas²⁶⁵. Manytina, jog ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina visų rūšių rinkimų rezultatų nustatymui, *inter alia* Prezidento, savivaldybių tarybų-merų, Europos Parlamento narių. KT yra išaiškinęs, jog „nustatant tikruosius galutinius rinkimų rezultatus ir tikrąją rinkėjų valią pirkti rinkėjų balsai turėtų būti laikomi negaliojančiais ir atimami iš visų gautų balsų“²⁶⁶, o jeigu „<...> būtų neįmanoma nustatyti perkamų balsų masto, turėtų būti konstatuojama, kad toks rinkėjų balsų papirkinėjimas yra šiurkštus rinkimų pažeidimas, kuris neleidžia nustatyti tikrosios rinkėjų valios ir lemia visų rinkimų ar atitinkamos jos dalies negaliojimą“²⁶⁷. Šioje konstitucinės justicijos byloje KT nurodė, jog VRK privalo tai įvertinti, nustatyti tikruosius (sąžiningai išreikštus) ir teisingus rinkimų rezultatus, o kandidatai, kurių išrinkimo siekiant padaryti šiurkštūs rinkimų teisės principų pažeidimai, mandato įgyti negali²⁶⁸.

Svarbų vaidmenį, užtikrinant rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo tinkamą įgyvendinimą, taip pat atlieka apygardų ir apylinkių rinkimų komisijų nariai²⁶⁹, nuo

²⁶⁰ KT, *supra* note 62.

²⁶¹ „Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas“, *Valstybės žinios* 135, 4894 (2004). Įst. 13 str. 1 d. 1-3 p.; RK p. 110 str. 1 d. 1-3 p. Žr.: RK projektas, *supra* note 3.

²⁶² *Ibid.* Įst. 12 str. 2 d., RK p. 111 str. 2 d.

²⁶³ VRKĮ 3 str. 1 d. 5 p. Žr.: VRKĮ, *supra* note 70.

²⁶⁴ Vytautas Sinkevičius, *supra* note 4, p. 56.

²⁶⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas byloje Nr. 24/2013“, prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/827874?nr=1>

²⁶⁶ *Ibid.*

²⁶⁷ *Ibid.*

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ Sąžiningas ir skaidrus rinkimų rezultatų nustatymas prasideda apylinkių rinkimų komisijose, kuriose pasibaigus balsavimui (nuo 20 val.), pradedami skaičiuoti rinkėjų balsai. Čia suskaičiuojami išankstinio balsavimo vokai su

kurių sąžiningumo ir skaidrios veiklos gali priklausyti ne tik šios apylinkės, bet ir galutiniai rinkimų rezultatai, *inter alia* ir kiti asmenys, turintys teisę stebėti rinkimus - stebėtojai, tarptautinės ir vietinės visuomeninės organizacijos ir kt. subjektai, kurių atliekama stebėjimo veikla gali pasitarnauti, atskleidžiant rinkimų įstatymų pažeidimus ir nustatant tikruosius balsavimo rezultatus.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, jog šio principo tinkamas įgyvendinimas rinkimų metu, akivaizdžiausiai užtikrina Konstitucijos 1 ir 2 str. įtvirtintas pamatines vertybes, nes be skaidrių ir sąžiningų rinkimų, kuriuose būtų išreikšta tikroji rinkėjų valia, negalimas legitimus ir legalus tam tikros politinės atstovaujamosios valstybės institucijos veikimas.

2.9. Pažeistų rinkimų teisių teisminės gynybos principas²⁷⁰

Konstitucijos 30 str. 1 d. skelbiama: „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“²⁷¹. KT yra ne kartą konstatavęs, jog „teisės ir teisėti interesai, neatsižvelgiant į tai, ar jie tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, turi būti ginami ne formaliai, o realiai ir veiksmingai“²⁷². Taip pat pabrėžiama, jog „rinkimų teisės subjektų, turinčių teisę kelti kandidatus, ir pačių kandidatų teisė ginčyti rinkimų rezultatus – svarbi iš Konstitucijos kylančio rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo reikalavimo užtikrinimo garantija“²⁷³. KT nutarime visų pirma akcentuojama pasyviosios rinkimų teisės subjektų teisė ginčyti rinkimų rezultatus. Rinkėjai, įgyvendinantys aktyviąją rinkimų teisę, minėtos teisės neturi, tačiau jų rinkimų teisė taip pat ginama įstatymų.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) 17 str. 1 d. 9 p. ir 20 str. 1 d. 9 p. nurodyta, kad apygardų administracinių teismų kompetencijai taip pat

biuleteniais, gautais iš savivaldybių, balsavusiųjų namuose ir rinkimų dieną, šioje rinkimų apylinkėje. Esant biuletenių, kuriuose neviseškai aiškiai išreikšta rinkėjo valia, komisijos nariai kolegialiai ir nešališkai balsuoja, ar užskaityti rinkėjo balsą ir pripažinti biuletenį galiojančiu, ar negaliojančiu. Pasiskirsčius balsams po lygiai, sprendimą lemia komisijos pirmininko balsas. Suskaičiuoti balsai užregistruojami VRK informacinėje sistemoje. Kai apylinkių rinkimų komisijos paskelbia rinkimų rezultatus, formaliai jau yra žinoma, kas juos laimėjo. Tačiau šių komisijų balsų skaičiavimo protokolų duomenis turi patikrinti apygardų rinkimų komisijos ir jeigu „vienmandatėje rinkimų apygardoje balsų skirtumas tarp pirmą ir antrą (ar 2 ir 3) vietą užėmusių kandidatų yra mažesnis negu 50 rinkėjų balsų“, ji privalo visus biuletenius perskaičiuoti (RK p. 167 str. 1 d.). Žr.: RK projektas, *supra* note 3. Pastarosios komisijos balsavimo protokolus patikrina VRK ir paskelbia galutinius rezultatus.

²⁷⁰ Pažymėtina, jog tam tikros rinkimų teisės yra ginamos ir neteismine tvarka, t. y. tam tikrus rinkimų ginčus nagrinėja visos rinkimų komisijos. Apylinkių rinkimų komisijų sprendimai ar neveikimas skundžiami apygardų rinkimų komisijoms, pastarųjų VRK, o šios tik teismui. Analizuojant šį principą, nekeliamas tikslas detalčiai atskleisti visas galimas kreipimosi į teismą situacijas ir procedūrinius reikalavimus, susijusius su įvairiais terminais, nes tai pernelyg išplečia tyrimą, tačiau akcentuotina, jog rinkimų ginčų apskundimui ir nagrinėjimui taikomi ypatingai trumpi terminai, kad pripažinus tam tikrą pažeidimą, tam tikrais atvejais (nevisais) būtų atkurtos rinkėjo ar kandidato tam tikros rinkimų teisės ir šis galėtų jas realizuoti dar vykstančiuose rinkimuose.

²⁷¹ Konstitucija, *supra* note 1.

²⁷² KT, *supra* note 173.

²⁷³ *Ibid.*

priskirtini ginčai, pagal skundus „dėl apylinkės rinkimų komisijos sprendimo ar apylinkės referendumo komisijos sprendimo dėl rinkėjų sąrašo ar piliečių, turinčių teisę dalyvauti referendume, sąrašo padarytų klaidų“²⁷⁴. Taigi kilus situacijai, kuomet rinkėjas negali įgyvendinti savo teisės rinkti, nes nėra įtrauktas į tam tikros apylinkės rinkėjų sąrašą, išbrauktas iš jo, ar tame sąrašo yra klaida, susijusi su rinkėjo duomenimis, jis turi teisę kreiptis į tos apylinkės rinkimų komisijos pirmininką, kad šis išnagrinėtų jo prašymą. Šios kategorijos administraciniais ginčams taikoma išankstinė privaloma ginčų nagrinėjimo tvarka, tai reiškia, kad rinkėjas visų pirma turi kreiptis į apylinkės rinkimų komisiją ir jeigu nesutinka su jos priimtu sprendimu, tik tuomet turi teisę jį ginčyti atitinkamam administraciniam teismui. Nepasinaudojus išankstine ginčo nagrinėjimo tvarka, administracinis teismas perduoda pareiškėjo skundą nagrinėti atitinkamai rinkimų komisijai²⁷⁵.

Akcentuotina, jog asmenims, siekiantiems įgyvendinti ar įgyvendinantiems pasyviają rinkimų teisę ar jų atstovams, teisminė gynyba dėl jų galimai pažeistų rinkimų teisių užtikrinama viso rinkimų proceso metu: asmuo, siekiantis įgyvendinti teisę būti renkamu, turi teisę ginčyti VRK atsisakymą registruoti jį kandidatų; atsisakymą išduoti rinkėjų parašų rinkimų lapus; VRK sprendimą, kuriuo neužtikrintos vienodos galimybės kandidatams dalyvauti debatams skirtose laidose; VRK sprendimą, kuriuo panaikinti ar paskelbti rinkimų rezultatai ir pan. Atsižvelgiant į tai, ginčai dėl VRK priimtų sprendimų ar neveikimo, gali būti skiriami į dvi grupes: ginčai iki rinkimų rezultatų paskelbimo, bei ginčai, paskelbus rinkimų rezultatus.

ABTĮ 21 str. 1 d. 3 p. nurodyta, jog LVAT yra galutinė instancija byloms pagal skundus dėl VRK sprendimų ar neveikimo, išskyrus KT kompetencijai priskirtus skundus²⁷⁶. ABTĮ 124 str. 1 d. nurodoma, jog: „PRI, SRI, Referendumo įstatyme, STRI nustatyti asmenys šiuose įstatymuose nurodytais pagrindais ir per nurodytus terminus gali apskūsti VRK sprendimus“²⁷⁷. Nors minėtame straipsnyje nenurodytas pagrindas REPI, tačiau tai nereiškia, jog jame nurodyti asmenys neturi teisės kreiptis į LVAT dėl VRK sprendimo ar neveikimo, nes pvz. REPI 38 str. 6 d. nurodoma, jog VRK atsisakius registruoti rinkimų komitetą į Europos Parlamento narius, šis turi teisę minėtą atsisakymą per 5 darbo dienas nuo jo priėmimo apskūsti LVAT, arba pvz. partijos, rinkimų komitetai iškėlę kandidatus, jų atstovai rinkimams turi teisę VRK sprendimus ar jos atsisakymą nagrinėti skundus dėl REPI pažeidimų apskūsti LVAT, ne vėliau kaip per 3 d. po to, kai paskelbti oficialūs rinkimų rezultatai²⁷⁸. Akcentuotina, jog į LVAT dėl VRK sprendimo ar veikos rinkimų teisinių santykių srityje, turi teisę kreiptis tik rinkimų teisės

²⁷⁴ ABTĮ, *supra* note 91.

²⁷⁵ *Ibid.* ABTĮ 123 str. 2 d.

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ REPI, *supra* note 84.

subjektai, turintys teisę kelti kandidatus arba patys kandidatai, ar jų atstovai: politinė partija ar rinkimų komitetas, iškėlę kandidatą ar jų sąrašą, savarankiškai save išsikėlę kandidatai ar jų sąrašai, atstovai rinkimams, asmenys, išrinkti į renkamos institucijos narius. Taigi į LVAT gali kreiptis tik minėti subjektai, per rinkimų įstatymuose nustatytus trumpus VRK sprendimų apskundimo terminus (24, 48, 72 val., per 3, 5 d. ir pan.), o ir minimas teismas yra įpareigojamas šiuos ginčus greitai išnagrinėti (per 48, 72 val., 3, 5 d. ir pan.). LVAT dėl šioms byloms būdingų ypatumų yra konstatavęs, jog „<...> šie ypatumai yra nulemti rinkimų teisinių santykių specifikos – visuomenės interesas reikalauja, kad rinkimų rezultatai būtų įvertinti operatyviai ir naujai suformuotos valdžios ar savivaldos institucijos įstatymų nustatytais terminais pradėtų savo veiklą“²⁷⁹.

Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 73 str. 1 p. bei 77 str. 2 d. įtvirtintas nuostatas, teigtina, jog šis Teismas teikia išvadą *inter alia* ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Prezidento ar Seimo narių rinkimus, pasibaigus balsavimui šiuose rinkimuose²⁸⁰. Atsižvelgiant į KT kompetenciją, dėl minimos išvados turi teisę kreiptis labai siauras subjektų ratas – Seimas ar/ir Respublikos Prezidentas²⁸¹. Rinkimų teisės subjektai gali kreiptis į pastaruosius su prašymu, kad šie kreiptųsi į KT dėl minėtos išvados, tačiau tai negarantuoja kreipimosi, nes tai nėra Seimo ar Respublikos Prezidento pareiga, o tik teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba ne. Todėl tam tikrais atvejais gali būti neapginta galimai pažeista tam tikro kandidato į Seimo narius ar Prezidentus teisė į teisminę gynybą ginčyti rinkimų rezultatus. Remdamasis minėtomis išvadomis, galutinį sprendimą dėl Seimo ar Prezidento rinkimų įstatymų pažeidimų priima Seimas²⁸².

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams teisės aktuose numatomos ir beveik visada sudaromos galimybės ginti savo galimai pažeistas rinkimų teises teismine tvarka. Rinkimų teisės subjektams, turintiems teisę kelti kandidatus, ir patiems kandidatams yra užtikrinama teisė į teisminę gynybą LVAT visų rūšių rinkimuose ir visuose rinkimų proceso etapuose (išskyrus Seimo ir Prezidento rinkimuose iki jų rezultatų paskelbimo). Pasibaigus balsavimui Seimo ar Prezidento rinkimuose, pastarieji subjektai turi teisę kreiptis į KT su prašymu ištirti, ar nebuvo pažeisti jų rinkimų reglamentuojantys teisės aktai.

²⁷⁹ “Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. sausio 3 d. nutartis a. b. Nr. AS⁴⁶⁹–12/08,” prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/83536?nr=4>

²⁸⁰ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas,” *Valstybės žinios* 24, 0 (1993).

²⁸¹ *Ibid.* 74 str.

²⁸² SRĮ 95 str. 4 d., *supra note* 109, PRĮ 77 str. 4 d., *supra note* 119.

IŠVADOS

Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus teigtina, kad ginamieji magistrinio tyrimo teiginiai pasitvirtino. Tuo pagrindu teikiamos šios pagrindinės išvados:

1. Rinkimų teisės principai yra pagrindiniai elementai ir imperatyvai, kuriais grindžiama rinkimų teisė ir jos įgyvendinimas, legitimizuojama ir legalizuojama renkamų politinių atstovaujamųjų institucijų valdžia, jais vadovaujantis grindžiamas visas demokratiškų rinkimų procesas.

1.1 Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti tik visuotinių, lygių, tiesioginių rinkimų ir slaptos balsavimo principai. Iš Konstitucijoje įtvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kildintini ir rinkimų periodiškumo, laisvų, viešų rinkimų, jų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, *inter alia* pažeistų rinkimų teisių teisminės gynybos principai, kurie užtikrina Konstitucijos 1 ir 2 str. įtvirtintas pamatines vertybes ir Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų narių – merų, bei Lietuvoje išrinktų Europos Parlamento narių rinkimų legitimumą ir legalumą.

2. Visuotinė aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės nėra absoliučios. Konstitucijoje ir rinkimų įstatymuose asmenims, siekiantiems įgyvendinti aktyviają rinkimų teisę, keliami amžiaus, veiksnio, pilietybės ir nuolatinio valstybės ar tam tikros jos teritorijos dalies gyventojo statuso reikalavimai. Pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti be minėtų, *inter alia* keliami šie pagrindiniai reikalavimai: vienos pilietybės, pilietinių ir politinių teisių turėjimo, sėslumo, būti atlikusiam bausmę iki įstatymuose nustatytos dienos, būti nesusijusiu priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei, nebūti pašalintu iš pareigų apkaltos proceso tvarka už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužymą, ne daugiau kaip vieno mandato turėjimo, pareigų ėjimo ne daugiau kaip du kartus iš eilės, jų suderinamumo, kandidatavimo tuose pačiuose rinkimuose tik vienoje Europos Sąjungos valstybėje narėje bei reikalavimas surinkti tam tikrą skaičių rinkėjų parašų.

3. Lyginamoji galiojančių rinkimų įstatymų ir Rinkimų kodekso projekto analizė atskleidė, kad: jame neįtvirtinta tiesioginė rinkimų teisė rinkti merą ir jos įgyvendinimo sąlygos; reglamentuojant rinkimų teisės apribojimus trūksta aiškumo ir tikslumo vartojamoje sąvokoje „kilmės valstybėje“, konkretumo keliamuose apribojimuose; aktyviajai rinkimų teisei įgyvendinti nenurodomi terminai iki kada asmuo turi būti deklaravęs nuolatinį gyvenimą valstybėje ar tam tikroje jos dalyje, neįtvirtintas baigtinis šios teisės įgyvendinimo apribojimų sąrašas; nenurodomi kriterijai, kuriais vadovaujantis būtų galima nustatyti ar asmuo, siekiantis būti renkamu Seimo nariu, yra laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje; Lietuvos Respublikos ir kitiems Europos Sąjungos piliečiams nustatytos nevienodos sąlygos, norint būti renkamu

Europos Parlamento nariu Lietuvoje; neįtvirtinti vieni iš svarbiausių Vyriausiosios rinkimų komisijos uždavinių - organizuoti ir vykdyti referendumus Lietuvoje, bei garantuoti vienodą rinkimus reglamentuojančių teisės aktų taikymą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Minėtos Rinkimų kodekso projekto nuostatos koreguotinos, kad jį priėmus būtų užtikrintas tinkamas rinkimų teisės principų įgyvendinimas.

3.1. Vadovaujantis darbe atlikta siūlomų rinkimus reglamentuojančių teisės aktų nuostatų pataisų analize teigtina, jog užregistruotuose rinkimų įstatymų projektuose stinga jų atitikimo iš Konstitucijos eksplisitinio ir implicitinio teisinio reguliavimo kylantiems rinkimų teisės principams, todėl jos turi būti tobulinamos.

3.2. Visuose rinkimuose organizuojamas ir vykdomas išankstinis balsavimas savivaldybėse, tačiau teisės aktuose ir Vyriausiosios rinkimų komisijos priimtuose techniniuose dokumentuose nereglamentuotas balsavimo patalpų saugojimas išankstinio balsavimo metu, kai rinkimai vyksta dvi dienas iš eilės, todėl siekiant užtikrinti legitimius ir legalius rinkimų rezultatus, būtų tikslinga užpildyti šią teisinio reglamentavimo spragą.

4. Vadovaujantis holistiniu požiūriu teigtina, jog tinkamas rinkimų teisės principų įgyvendinimas priklauso nuo įstatymų leidėjo, Vyriausiosios rinkimų komisijos, kitų rinkimų komisijų, rinkėjų, kandidatų bei rinkimus stebinčių subjektų veiklos, grindžiamos Konstitucija.

5. Apylinkių rinkimų komisijos yra žemiausia rinkimus vykdanči ir didžiausią narių skaičių turinti grandis, esanti arčiausiai rinkėjų. Formuojant šias komisijas nėra aiškūs narių atrankos kriterijai, jiems nekeliamas reikalavimas išmanyti jų veiklą reglamentuojančius teisės aktus, šių komisijų sudėtyse pasigendama nešališkų narių, nepriklausančių politinėms partijoms, todėl būtų tikslinga aiškesnė jų atrankos sistema.

PASIŪLYMAI

1. Rinkimų kodekso projekto rengėjams siūloma koreguoti RK projektą, atsižvelgiant į trečioje išvadoje nurodytus jo trūkumus (žr. į priedą).

2. Vyriausiajai rinkimų komisijai siūloma apsvarstyti galimybę steigti rinkimų komisijų narių registrą. Nusprendus įsteigti šį registrą, Vyriausiajai rinkimų komisijai siūloma organizuoti ir vykdyti žinių, reikalingų atlikti apylinkės rinkimų komisijos nario darbą, patikrinimo testą. Asmenims, išlaikiusiems šį testą, siūloma sudaryti galimybę būti apylinkės rinkimų komisijos nariu, nebūtinai priklausančiu politinei partijai. Apylinkės rinkimų komisijos narių, išlaikiusių šį testą skaičius, turėtų būti proporcingas narių, pasiūlytų politinių partijų skaičiui.

3. Vyriausiajai rinkimų komisijai siūloma priimti teisės aktą ir jame nurodyti, kad:
„Pasibaigus išankstinio balsavimo dienai, balsavimo patalpa uždaroma, antspauduojama ir perduodama saugoti policijai iki sekančios balsavimo dienos pradžios. Už tai, kad balsavimo patalpa išankstinio balsavimo dieną būtų tinkamai perduota saugoti policijai, atsako apygardos rinkimų komisijos arba savivaldybės rinkimų komisijos pirmininkas“.

Akvilė Sarcevičienė
akvile.sarceviciene@gmail.com

LITERATŪRA

Teisės aktai ir jų projektai:

1. “Lietuvos Respublikos Konstitucija.” *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992). Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/ta/72720?nr=1>
2. “Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas. Rinkimų kodekso PROJEKTAS.” XIIIIP-20 (2016). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ea3319c0acbe11e68987e8320e9a5185?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=10688021-8f19-478d-9564-e49955584285>
3. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.” *Valstybės žinios* 24, 0 (1993).
4. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas.” *Valstybės žinios* 68, 2774 (2002).
5. “Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas.” *Valstybės žinios* 139,0 (1992).
6. “Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas.” *Valstybės žinios* 253,0 (1992).
7. “Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas.” *Valstybės žinios* 53, 996 (1994).
8. “Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas.” *Valstybės žinios* 115, 5192 (2003).
9. “Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas.” *Valstybės žinios* 135, 4894 (2004).
10. “Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas.” *Valstybės žinios* 13, 308 (1999).
11. “Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1(1) straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas.” *Valstybės žinios* 75, 2568 (2004).
12. “Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas.” *Valstybės žinios* 42, 2042 (2012).
13. “Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas.” *TAR* 11216, (2015).
14. “Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas.” *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).

15. “Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.“ *Valstybės žinios* 68, 2497 (2006).
16. “Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11.“ *Valstybės žinios* 156, 7391 (2011).
17. “Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas.” *Valstybės žinios* 77, 3288 (2002).
18. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2012/C 326/02), LT. 2012 10 26, Europos Sąjungos oficialus leidinys C 326/391. Žiūrėta 2017 01 07.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
19. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, LT. 2012 10 26, Europos Sąjungos oficialus leidinys C 326/47. Žiūrėta 2017 01 07.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=LT>
20. “Tarybos 1993 m. gruodžio 6 d. direktyva 93/109/EB *nustatanti išsamias priemones Sąjungos piliečiams, gyvenantiems valstybėje narėje ir nesantiems šios valstybės piliečiais, naudotis balsavimo teise ir būti kandidatais per Europos Parlamento rinkimus.*“ L 329/34 (1993). Prieiga per internetą:
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0109&from=LT>
21. “Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gruodžio 23 d. Nr. XII-2250 nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl Prezidento Rolando Pakso pilietinių ir politinių teisių atkūrimo išvados.*“ TAR 21088 (2015).
22. “Konstitucijos 55 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.“ XIIIIP-259 (2016). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/08f562a0c83511e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=32&searchModelUUID=d884f57e-c21b-4a2b-b792-906e5bce1a48>
23. “Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas.“ XIIIIP-313 (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/39bdfa90dd7611e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=40&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>
24. “Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 89 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas.“ XIIIIP-333 (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/9b10eb50e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=52&searchModelUUID=63e7021a-8753-499b-b48e-25b73c91f7c1>

25. “Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 97 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas.“ XIIP-332 (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4248cce0e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=53&searchModelUUID=63e7021a-8753-499b-b48e-25b73c91f7c1>
26. “Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo Nr. IX-985 7, 10, 12 ir 14 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.“ XIIP-488(2) (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/290f66900f8d11e7b6c9f69dc4ecf19f?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=7ae0d764-be18-4431-ae17-ad36e61d5843>
27. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2010 m. rugsėjo 15 d. sprendimas Nr. Sp-69 dėl valstybės biudžeto lėšomis finansuojamų kandidatų diskusijų per radiją ir televiziją tvarkos aprašo patvirtinimo.“ *Valstybės žinios* 112, 5738 (2010). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.381462>
28. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2014 m. kovo 1 d. sprendimas Nr. Sp-64 Dėl Rolando Pakso registravimo pretendentu būti kandidatu į Respublikos Prezidentus.“ *TAIS* (2014). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c89c5f90b8cb11e3b2cbfca964c461ae>
29. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2014 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. Sp-89 „Dėl atsisakymo įregistruoti Liną Balsį kandidatu į Respublikos Prezidentus“.“ *TAIS* (2014). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2111c580be2f11e3bda4be6f16c2da2b>
30. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 8 d. sprendimas Nr. Sp-101 Dėl 2015 m. kovo 1 d. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų Trakų rajono savivaldybėje (rinkimų apygardoje Nr. 52) pripažinimo negaliojančiais.“ *TAIS* (2015). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cea273d2c73311e498aab3a4ca2b8d40>.
31. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 21 d. sprendimas Nr. Sp-121 Dėl 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų vienmandatėje Širvintų rajono apygardoje Nr. 48 pripažinimo negaliojančiais.“ *TAIS* (2015). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0277c090d13211e49a8e8a8aa8141086>

32. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. kovo 21 d. sprendimas Nr. Sp-126 Dėl 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų Šilutės rajono savivaldybėje pripažinimo negaliojančiais.“ *TAIS* (2015). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/95306980d13411e49a8e8a8aa8141086>
33. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2015 m. gruodžio 16 d. sprendimas Nr. Sp-329 Dėl 2016 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų vienmandačių rinkimų apygardų sudarymo.“ *TAIS* (2015). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/70d77fc0a58611e59010bea026bdb259>
34. “Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2016 m. rugsėjo 7 d. sprendimas Nr. Sp-188 Dėl diskusijų laidų, skirtų 2016 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų agitacijai vienmandatėse rinkimų apygardose, rengimo taisyklių patvirtinimo.“ *TAIS* (2016). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67a7a63075cb11e6a0f68fd135e6f40c>

Specialioji literatūra:

1. Beinoravičius, Darius, *et al.* *Lyginamoji konstitucinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016.
2. Birmontienė, Toma, *et al.* *Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
3. Birmontienė, Toma. “Konstitucinės rinkimų doktrinos raida.“ *Konstitucinė jurisprudencija* 23, 3 (2011): 248-272.
4. Dadura, Aivaras. “Rinkimų teisės principai.” Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2012.
<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1736771/datastreams/MAIN/content?gathStatIcon=true>
5. European Commission for Democracy through law (Venice Commission) *Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report* - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) in English, CDL-AD (2002) 023rev-e. Žiūrėta 2017 01 10,
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2002\)023rev-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2002)023rev-e.aspx).
6. Garrone, Pierre. “Electoral disputes – Substantive aspects,” of *Supervising Electoral Process, Science and Technique of Democracy* No. 48, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010), 19–26. Žiūrėta 2017 01 11.
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2010\)048-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2010)048-e)

7. Jarašiūnas, Egidijus, ir Gedinas Mesonis. *Užsienio šalių konstitucijos: Prancūzijos Respublikos Konstitucija, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota), Suomijos Respublikos Konstitucija, Estijos Respublikos Konstitucija, Latvijos Respublikos Konstitucija, Lenkijos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija, Rusijos Federacijos Konstitucija: mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.*
8. Katuoka, Saulius. “Rinkimų teisės principai.” Pranešimas konferencijoje Rinkimų teisė ir partinės sistemos Lietuvoje ir Lenkijoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 2012 m. balandžio 20 d. Žiūrėta 2016 12 18,
http://www.vrk.lt/documents/10180/432479/1664_katuoka_rinkimu_principai.pdf/af7c971e-d895-4d3b-bcb3-f5aeffa88597
9. Kurmelis, Vaidas. “Rinkimų teisės principai.” Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2009.
<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1819191/datastreams/MAIN/content>
10. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 1 dalis.* Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000.
11. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis.* Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002.
12. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antra knyga. Asmenys.* Vilnius: Justitia, 2002.
13. Pukanasytė, Indrė. “Rinkimų teisės principai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.” *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 215-234.
14. Pukanasytė, Indrė. “Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.” Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014.
<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2119951/datastreams/MAIN/content>
15. Shumpeter, Joseph A.. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija.* Vilniaus: Mintis, 1998.
16. Sinkevičius, Vytautas. “Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai.” *Jurisprudencija* 111, 9 (2008): 54-65.
17. Sinkevičius, Vytautas. *Parlamento teisės studijos.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
18. Sinkevičius, Vytautas. *Lietuvos parlamento teisė.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

19. Sinkevičius, Vytautas. “Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai.“ *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje* (2011): 83-111.
20. Sinkevičius, Vytautas. “Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą.“ *Socialinių mokslų studijos* 4, 1 (2012): 193-213.
21. Sinkevičius, Vytautas. “Seimas – Tautos atstovybė (konstituciniai pagrindai).“ *Jurisprudencija* 87, 9 (2006): 52-60.
22. Spurga, Saulius. *Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
23. Šileikis, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisės informacijos centras, 2005.
24. Tanchev, Evgeni. “International and European legal standards concerning principles of democratic elections,” of European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism, *Science and Technique of Democracy* No. 39, (Sofia, 28-29 May 2004), CDL-STD(2004)039, 6–23. Žiūrėta 2017 01 10.
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2004\)039-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2004)039-e)
25. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija: vadovėlis, ketvirtasis leidimas*. Vilnius: UAB „Justitia“, 2014).
26. Vidrinskaitė, Saulė. “Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje.“ *Jurisprudencija* 101, 11 (2007): 42-49.

Teismų praktika:

1. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. kovo 25 d. nutarimo „Dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos sudarymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 14/93.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41499?nr=1>
2. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas dėl bylos „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 10 ir 11 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nutraukimo.“ Prieiga per internetą:
<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta453/content>

3. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas „Dėl 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo pakeitimo ir papildymo“ 1, 9, 12 ir 39 punktų nuostatų, kuriomis buvo pakeisti ar papildyti Referendumo įstatymo 1, 9, 12 ir 32 straipsniai, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 18/94." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41501?nr=1>
4. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada „Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“, byloje Nr. 15/96." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41528?nr=1>
5. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 17/97." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41554?nr=23>
6. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies, 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 49/2000." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41620?nr=3>
7. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos Įstatymo „Dėl Lietuvos

Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“, byloje Nr. 21/2003.“ Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41625?nr=1>

8. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“, byloje Nr. 40/03.” Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41632?nr=1>

9. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 24/04.” Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/41639?nr=1>

10. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“, byloje Nr. 42/04.“ Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/42259?nr=1>

11. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 06/07.“ Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/75655?nr=1>

12. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 26/08.“ Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/92762?nr=1>

13. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 36 straipsnio (2008 m. gegužės 8 d., 2009 m. vasario 12 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 26/2009.“ Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/tp/178432?nr=1>

14. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 34 straipsnio, 83 straipsnio 2, 3, 4, 5 dalių, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (2010 m. gegužės 18 d. redakcija) 3 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ byloje Nr. 136/2010-17/2011-18/2011-19/2011.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/203788?nr=1>
15. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 89 straipsnio 1 dalies, 90 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 14/2011-35/2011.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/281295?nr=11>
16. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 8/2012.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/402599?nr=1>
17. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, byloje Nr. 14/2012.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/459965?nr=2>
18. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimų nuostatų išaiškinimo“, byloje Nr. 40/03; 45/03-36/04.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/540580?nr=9>
19. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. liepos 2 d. nutarimo Nr. XII-488 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“ 1 ir 2 straipsnių pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 24/2013.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/827874?nr=1>

20. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas Nr. KT45-13/2014 „Dėl Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo (2013 m. lapkričio 12 d. redakcija) 38 straipsnio 2, 6 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 10/2014.“
Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/874083?nr=1>
21. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas Nr. KT27-N16/2015 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 9 straipsnio 1 dalies (2012 m. lapkričio 6 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 10/2015.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1146870?nr=2>
22. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gruodžio 23 d. nutarimo Nr. XII-2250 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl Prezidento Rolando Pakso pilietinių ir politinių teisių atkūrimo išvados“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byloje Nr. 7/2016.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1395802?nr=1>
23. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas Nr. KT3-N2/2017 byloje Nr. 4/2016.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1431787?nr=1>
24. "Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje Paksas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 34932/04.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/186005?nr=12>
25. "The European Court of Human Rights 2016 December 20, *Application no. 14737/08* in the case of Uspaskich v. Lithuania.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1410064?nr=2>
26. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. rugsėjo 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁷-4-2004.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/41100?nr=2>
27. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. sausio 3 d. nutartis a. b. Nr. AS⁴⁶⁹–12/08.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/83536?nr=4>
28. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 22 d. sprendimas a. b. R⁸²²-18/2011.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/193500?nr=1>

29. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁶⁶²-11/2012." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/446733?nr=4>
30. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R858-12/2012." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/499841?nr=1>
31. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. kovo 6 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R⁵²⁵-8/2014." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/805244?nr=13>
32. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. balandžio 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R¹⁴³-13/2014." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/822918?nr=1>
33. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 30 d. sprendimas a. b. Nr. R-3-662/2015." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/988959?nr=1>
34. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. R-5-525/2015." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/994538?nr=1>
35. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 5 d. sprendimas a. b. Nr. eR-6-143/2015." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/995163?nr=1>
36. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. kovo 23 d. sprendimas a. b. Nr. I-9-662/2015." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1022847?nr=1>
37. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 1 d. sprendimas a. b. Nr. R-25-146/2015." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1045854?nr=1>
38. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. rugsėjo 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eR-2-492/2016." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1328218?nr=3>
39. "Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. rugsėjo 16 d. sprendimas a. b. Nr. R-6-552/2016." Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1333645?nr=8>

40. “Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. sausio 12 d. sprendimas a. b. Nr. A-189-556/2017.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/tp/1408434?nr=1>

Kita literatūra:

1. “AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Konstitucijos 55 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto.“ XIIP-259 (2016). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/24d03480c83711e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=33&searchModelUUID=d884f57e-c21b-4a2b-b792-906e5bce1a48>
2. “AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto.“ XIIP-313 (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/72685b60dd7611e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=43&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>
3. “AIŠKINAMASIS RAŠTAS dėl Seimo rinkimų įstatymo Nr. I-2721 97 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto.“ XIIP-332 (2017-02-01). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/72299340e86f11e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=58&searchModelUUID=17853069-922e-4ff6-89b2-81612c450d37>
4. “Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos IŠVADA dėl Rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinio įstatymo projektas + rinkimų kodekso.“ XIIP-20 (2016). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5ffe05b0c10111e682539852a4b72dd4?positionInSearchResults=67&searchModelUUID=7f25e94f-8321-441a-a640-c9fbc69c7cde>
5. Keinys, Stasys et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas leidimas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
6. “Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. įsakymu Nr. I-125 patvirtintos Rekomendacijos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą.“ *Valstybės žinios* 51, 2587 (2013).
7. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, *Rinkimų organizatoriaus knyga rengiant ir vykdant 2015 m. kovo 1 d. savivaldybių tarybų rinkimus*. Vilnius: UAB „LODVILA“, 2014.

8. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, *Rinkimų organizatoriaus knyga rengiant ir vykdant 2016 m. spalio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus*. Vilnius: UAB „LODVILA“, 2016.
9. “PASIŪLYMAS dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo Nr. I-532 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto.“ XIIIIP-313 (2017). Prieiga per internetą:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c322f550e20911e6be918a531b2126ab?positionInSearchResults=20&searchModelUUID=dfb81a97-2fa8-414d-a30d-4f4ffe92e3d4>

Interneto šaltiniai:

1. Žiūrėta 2017 01 14. <http://www.bbc.com/news/world-asia-33584638>
2. Žiūrėta 2017 01 14. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34499387>
3. Žiūrėta 2017 01 14. <http://www.electionguide.org/countries/id/207/>
4. Žiūrėta 2017 01 14. <http://www.vrk.lt/ankstesni>
5. Žiūrėta 2017 01 18. <http://www.vrk.lt/2016-seimo/apygardu-rinkimu-komisijos>
6. Žiūrėta 2017 01 31. <http://worldpopulationreview.com/countries/latvia-population/>
7. Žiūrėta 2017 01 31. <http://worldpopulationreview.com/countries/estonia-population/>
8. Žiūrėta 2017 01 31. <http://worldpopulationreview.com/countries/lithuania-population/>
9. Žiūrėta 2017 02 04. http://www.nec.lt/failai/5120_2017_METU_TVARKARASTIS.pdf
10. Žiūrėta 2017 02 04. <http://www.vrk.lt/pagal-rusi>
11. Žiūrėta 2017 02 04. <http://www.vrk.lt/numatomi>
12. Žiūrėta 2017 03 05. https://baltosiospirstines.lt/pazeidimai#balsu_pirkimas
13. Žiūrėta 2017 03 06. https://baltosiospirstines.lt/rinkimu_stebejimo_ataskaita_2015.pdf

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tyrimu siekiama moksliskai ir kompleksiskai ištirti Konstitucijoje *expressis verbis* itvirtintus visuotiniu, lygiu, tiesioginiu rinkimu ir slapto balsavimo principus, taip pat is Konstitucijoje itvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kildintinus rinkimu periodiskumo, laisvu, viesu rinkimu, ju proceso saziningumo ir skaidrumo, *inter alia* pazeistu rinkimu teisiu teismines gynybos principus ir ju praktini igyvendinima rinkimu metu Lietuvoje. Visi sie rinkimu teisės principai uztikrina Konstitucijos 1 ir 2 str. itvirtintas pamatines vertybes ir Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybiu tarybu nariu – meru, bei Lietuvoje isrinktu Europos Parlamento nariu rinkimu legitimuma ir legaluma.

Siame darbe issamiai tiriami aktyviosios ir pasyviosios rinkimu teisės igyvendinimui keliami reikalavimai visu ruisiu rinkimuose Lietuvoje. Analizuojami ne tik galiojantys rinkimu įstatymai, bet ir parengtas Rinkimu kodekso projektas, atskleidžiami jo teisinio reglamentavimo trukumai, pateikiami pasiūlymai dėl koreguotinu nuostatų. Taip pat analizuojama rinkimus organizuojančiu ir vykdančiu veikla, pateikiami pasiūlymai dėl apylinkiu rinkimu komisiju nariu veiklos tobulinimo.

ANNOTATION

In this master thesis research aims to scientifically and comprehensively investigate in the Constitution expressis verbis established universal, equal, direct elections and secret ballot principles. Also analyzed the election periodicity, free, public elections, their process fairness and transparency, inter alia, breach of the Electoral rights judicial protection principles derived from implicit legal regulation established in the Constitution and in the jurisprudence of Constitutional Court. All these principles of the Electoral law ensure the fundamental values established in the Constitution 1 and 2 articles and the legitimacy and the legality of the elected Parliament, President, members of municipal councils - mayors, and members of European Parliament elected in Lithuania.

In this master thesis thoroughly investigated active and passive Electoral law implementation requirements applicable to all types of elections in Lithuania. Analyzed not only the existing election law, but also prepared the project of Electoral code, reveals the weaknesses of legal regulation, presented the proposals for provisions to be corrected. In this master thesis also analyzed practice of the election organizing and carrying out entities, presented the proposals for performance improvement of district electoral commission members'.

SANTRAUKA

RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Pagrindinės sąvokos: *rinkimai, rinkimų teisė, rinkimų teisės principai, Konstitucija, Konstitucinis Teismas, Rinkimų kodekso projektas, Vyriausioji rinkimų komisija, rinkimų komisija.*

Rinkimai yra vienas iš svarbiausių politinių procesų kiekvienos demokratiškos valstybės ir jos rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų gyvenime. Jie vyksta ir nedemokratiškose šalyse, tačiau tam, kad būtų išrinkta legitimi ir legali valdžia, rinkimai turi vykti laikantis visuotinai pripažįstamų rinkimų teisės principų.

Magistriniame darbe „Rinkimų teisės principai ir jų įgyvendinimas“ analizuojami nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, mokslinė literatūra ir jais remiantis atskleidžiama rinkimų teisės, jos principų ir įgyvendinimo samprata, subjektai, atsakingi už rinkimų teisės principų įgyvendinimą.

Lyginamuoju požiūriu išsamiai tiriami aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimui keliami reikalavimai ir apribojimai visų rūšių rinkimuose Lietuvoje. Palyginami rinkimų teisės įgyvendinimui keliami tam tikri reikalavimai kaimyninėse šalyse. Analizuojami rinkimų teisės principai *expressis verbis* įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Rinkimų kodekso projekte bei kiti, iš jų išvedami principai. Siekiant atskleisti rinkimų principų turinį ir praktinį jų įgyvendinimą, analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija, Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos ir kitų rinkimų komisijų veikla.

Apibendrinus darbe atliktą analizę teigiama, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti tik visuotinių, lygių, tiesioginių rinkimų ir slapto balsavimo principai. Iš Konstitucijoje įtvirtinto implicitinio teisinio reguliavimo bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kildintini ir rinkimų periodiškumo, laisvų, viešų rinkimų, jų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, *inter alia* pažeistų rinkimų teisių teisminės gynybos principai, kurie užtikrina Konstitucijos 1 ir 2 str. įtvirtintas pamatines vertybes ir Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų narių – merų, bei Lietuvoje išrinktų Europos Parlamento narių rinkimų legitimumą ir legalumą. Taip pat teigiama, kad apylinkių rinkimų komisijos yra žemiausia rinkimus vykdanči ir didžiausią narių skaičių turinti grandis, esanti arčiausiai rinkėjų, todėl jas formuojant turi būti atrinkti tikrai sąžiningi ir nešališki asmenys, gerai išmanantys savo darbą.

Magistriniame darbe taip pat pateikti pasiūlymai dėl koreguotinų Rinkimų kodekso projekto nuostatų, apylinkių rinkimų komisijų narių veiklos tobulinimo.

SUMMARY

THE PRINCIPLES OF THE ELECTORAL LAW AND THEIR IMPLEMENTATION

Key words: *election, Electoral law, principles of the Electoral law, Constitution, Constitutional Court, Electoral code project, Central electoral commission, electoral commission.*

The election is one of the most important political processes for every democratic country and its Electoral law implementing entities. The election is also held in undemocratic countries, but in order that would be elected legitimate and legal government, the election must take place in accordance with commonly recognized principles of the Electoral law.

Master thesis „The principles of the Electoral law and their implementation” is focused on the analysis of national and international legislation, scientific literature and on their basis disclosed the Electoral law, its principles and the concept of implementation, entities responsible for the implementation of the principles of the Electoral law.

In terms of comparison thoroughly researched active and passive Electoral law implementation requirements and restrictions applicable to all types of elections in Lithuania. Some requirements for the Electoral law implementation in neighboring countries are also compared in the thesis. Analyzed the principles of the Electoral law expressis verbis established in the Constitution of the Republic of Lithuania, the project of the Electoral code and other derived principles. The jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Lithuanian Supreme Administrative Court, the practice of Central Electoral Commission and other election commissions were analyzed in order to reveal the contents of the Electoral principles and their practical implementation.

Summarizing the work of the analysis states that in the Constitution of the Republic of Lithuania expressis verbis are established only universal, equal, direct elections and secret ballot principles. The election periodicity, free, public elections, their process fairness and transparency, inter alia, breach of the Electoral rights judicial protection principles are derived from implicit legal regulation established in the Constitution and in the jurisprudence of Constitutional Court. These principles ensure the fundamental values established in the Constitution 1 and 2 articles and the legitimacy and the legality of the elected Parliament, President, members of municipal councils - mayors, and members of European Parliament elected in Lithuania.

It also states that district electoral commissions are the lowest entity performing election, having the highest number of members closest to the voters, so they have to be formed by selecting really honest and impartial persons, well versed in his work.

Proposals for correction of the Electoral code project and proposals for improvement of district electoral commission members' performance presented are also in this master thesis.

Siūlomos koreguoti Rinkimų kodekso projekto nuostatos

1. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 6 straipsnį ir jį išdėstyti taip:
„Seimo narius, Respublikos Prezidentą, savivaldybių tarybų narius - *merą*, Europos Parlamento narius rinkėjai renka be tarpininkų“.
2. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 9 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:
„2. Teisę rinkti savivaldybės tarybos narius - *merą* turi nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų“.
3. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 9 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip:
„3. Nuolatinis savivaldybės gyventojas, turintis teisę rinkti savivaldybės tarybos narius - *merą*, laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje arba kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* yra įtrauktas į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje, arba kurio paskutinis žinomas gyvenamosios vietos adresas yra šios savivaldybės teritorijoje, arba kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą pareiškimu Lietuvos Respublikos vyriausiajai rinkimų komisijai (toliau – Vyriausioji rinkimų komisija) nurodė šios savivaldybės teritorijoje, arba teisę gyventi Lietuvos Respublikoje turintis kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje, arba kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* yra įtrauktas į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje, arba kurio paskutinis žinomas gyvenamosios vietos adresas yra šios savivaldybės teritorijoje, arba kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą pareiškimu Vyriausiajai rinkimų komisijai nurodė šios savivaldybės teritorijoje, arba kitas asmuo, kuris turi teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje ir turi šią teisę patvirtinantį dokumentą ir kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje arba kuris *likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų dienos* yra įtrauktas į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje, arba kurio paskutinis žinomas gyvenamosios vietos adresas yra šios savivaldybės teritorijoje, arba kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą pareiškimu Vyriausiajai rinkimų komisijai nurodė šios savivaldybės teritorijoje“.

²⁸³ PASTABA. Atsižvelgiant į tai, kad nėra pateikiamas lyginamasis siūlomų pataisų variantas, visi siūlomi pakeitimai ar papildymai yra *paryškinami ir pakreipiami*.

4. „Siūloma pakeisti Rinkimų kodekso projekto 9 straipsnio 4 dalį ir ją išdėstyti taip:
„4. Teisę rinkti Europos Parlamento narius turi Lietuvos Respublikos piliečiai *ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų ir nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje*“.

5. „Siūloma pakeisti ir papildyti Rinkimų kodekso projekto 9 straipsnio 5 dalį ir ją išdėstyti taip:

„5. Nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje, *turinčiu teisę rinkti Europos Parlamento narius laikomas Lietuvos Respublikos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kuris likus ne mažiau kaip 65 dienoms iki rinkimų dienos pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje*“.

6. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 10 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:
„2. Asmuo neturi teisės rinkti, jeigu jis neturi teisės rinkti kilmės valstybėje *narėje*“.

7. „Siūloma apsvarstyti Rinkimų kodekso projekto 10 straipsnio 5 dalies teisės normos vietą kitame RK projekto straipsnyje, nes jis reglamentuoja veikiau atsakomybę, o ne apribojimą“.

8. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 10 straipsnį nauja 6 dalimi ir ją išdėstyti taip:

„6. *Bet kokie kiti tiesioginiai arba netiesioginiai rinkimų teisės apribojimai – dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, tautinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, veiklos rūšies ir pobūdžio – draudžiami, išskyrus tuos, kuriuos numato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir šis kodeksas*“.

9. „Siūloma pakeisti Rinkimų kodekso projekto 11 straipsnio 5 dalį ir ją išdėstyti taip:
„5. Lietuvos Respublikoje Europos Parlamento nariu gali būti renkamas *nuolat gyvenantis Lietuvos Respublikoje Lietuvos Respublikos pilietis arba kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis*, kuris rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 21 metų ir kuris nėra kandidatas į Europos Parlamentą kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje“.

10. „Siūloma pakeisti ir papildyti Rinkimų kodekso projekto 11 straipsnio 6 dalį ir ją išdėstyti taip:

„6. Nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje, *galinčiu būti renkamu Europos Parlamento nariu, laikomas Lietuvos Respublikos pilietis ar kitas Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kuris pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo gyvenamąją vietą ir kurio duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje įrašyti Lietuvos Respublikos gyventojų registre ne vėliau kaip likus 65 dienoms iki rinkimų dienos*“.

11. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 11 straipsnį nauja 7 dalimi ir ją išdėstyti taip:

„7. Nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje, galinčiu būti renkamu Seimo nariu, laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, kurio duomenys apie gyvenamąją vietą įrašyti Lietuvos Respublikos gyventojų registre, arba, kuris pagal Civilinį kodeksą pripažįstamas turinčiu nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje“.“

12. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 12 straipsnio 1 dalies 7 punktą ir jį išdėstyti taip:

*„7) asmuo, kuris pagal specialius įstatymus ar statutus negali dalyvauti **politinių** partijų veikloje“.*“

13. „Siūloma papildyti ir pakeisti Rinkimų kodekso projekto 12 straipsnio 1 dalies 9 punktą ir jį išdėstyti taip:

*„9) asmuo, kurio pasyvioji rinkimų teisė yra **teismo apribota valstybėje, kurios pilietis jis yra“.***“

14. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 12 straipsnio 1 dalies 10 punktą ir jį išdėstyti taip:

*„10) asmuo, kuris neturi teisės rinkti kilmės valstybėje **narėje**“.*“

15. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 12 straipsnio 1 dalį nauju 11 punktu ir jį išdėstyti taip:

*„11) asmuo, kuris kandidatuoja tuose pačiuose Europos Parlamento rinkimuose kitoje Europos Sąjungos valstybėje **narėje**“.*“

16. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 30 straipsnio 1 punktą ir jį išdėstyti taip:

*„1) vadovaujantis Konstitucija ir demokratinių rinkimų principais, organizuoti ir vykdyti Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų - **merų** rinkimus, rinkimus į Europos Parlamentą **ir referendumus**“.*“

17. „Siūloma papildyti Rinkimų kodekso projekto 30 straipsnį nauju 5 punktu ir jį išdėstyti taip:

*„5) **garantuoti vienodą rinkimų ir Referendumo įstatymų taikymą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje**“.*“

18. „Siūloma Rinkimų kodekso projekto 98 straipsnio 2 dalies pirmą nuostatą perkelti į 98 straipsnio 3 dalį ir išdėstyti taip:

„2. ~~Regioninio lygmens laidos rengiamos atitinkamai rinkimų apygardai.~~ Nacionalinio lygmens specialiose laidose dalyvauja: <...>

*3. **Regioninio lygmens laidos rengiamos atitinkamai rinkimų apygardai.** Regioninio lygmens specialiose laidose dalyvauja:“.*“

19. „Siūloma Rinkimų kodekso projekto 132 straipsnį papildyti nauja 9 dalimi ir ją išdėstyti taip:

„9. Pasibaigus išankstinio balsavimo dienai, balsavimo patalpa uždaroma, antspauduojama ir perduodama saugoti policijai iki sekančios balsavimo dienos pradžios“.“

20. „Atsižvelgiant į 19 pasiūlymą, siūloma papildyti 132 straipsnio pavadinimą ir jį išdėstyti taip:

„132. Balsavimo patalpų parengimas, **saugojimas** ir pagalba organizuojant rinkimus“.